

MÚZEUMI KÖZLEMÉNYEK

2005/1

– új folyam –

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

E SZÁMUNK SZERZŐI

BALÁZS GYÖRGY főigazgató-helyettes,
Néprajzi Múzeum

BASICS BEATRIX főigazgató-helyettes,
Budapesti Történeti Múzeum

BENCZE GÉZA főigazgató-helyettes, Országos
Műszaki Múzeum

BEZEG MÁRIA ICOM MNB titkára,
csoportvezető, Közlekedési Múzeum

PAÁLNÉ PATKÓ GYÖRGYI kommunikációs
vezető, British Council

HOLPORT ÁGNES vezető főtanácsos, NKÖM
Múzeumi Főosztály

MAGYARI MÁRTA muzeológus, Déri
Múzeum, Debrecen

MATSKÁSI ISTVÁN főigazgató, Magyar
Természettudományi Múzeum

MIHÁLY MÁRIA főigazgató-helyettes,
Szépművészeti Múzeum

VÁMOS ÉVA főmuzeológus, Országos Műszaki
Múzeum

VÁNDOR ANDREA tudományos titkár,
Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága

Szerkesztőbizottság: **BENCZE GÉZA, FEJŐS ZOLTÁN, HATHÁZI GÁBOR, HOLPORT ÁGNES, KÓCZIÁNNÉ SZENTPÉTERI ERZSÉBET, NAGY LÁSZLÓ G., PINTÉR JÁNOS, VÁMOS-LOVAY ZSUZSANNA, VÁSÁRHELYI TAMÁS**

A szerkesztőbizottság elnöke: **VÍGH ANNAMÁRIA**. Felelős szerkesztő: **B. VARGA JUDIT**

Olvasószerkesztő: **HORVÁTH GYÖRGY**. Tördelőszerkesztő: **CSIGA JÁNOS TAMÁS**

Korrektor: **KRASZNAI KATALIN**. Fordító: **GÖNCZI AMBRUS**

Grafikus-tervező: **KARA ORSOLYA** - Part Stúdió

A szerkesztőség címe: 1077 Budapest, Wesselényi u. 20-22.

Kiadja a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma (Múzeumi Főosztály)

1077 Budapest, Wesselényi u. 20-22. Telefon: (1) 484-7168, fax: (1) 484-7126

Internet: www.nkom.hu infotéka menüpontban, www.museum.hu/muzeumikozlemlenyek

E-mail: b.varga.j@t-online.hu

Felelős kiadó: Vigh Annamária. Megjelenik félévente. A kiadvány kereskedelmi forgalomba nem kerül. Készült az MT Reklámirodában, 800 példányban.

HU-ISSN 0133-4921

MÚZEUMPOLITIKA

HOLPORT ÁGNES	A múzeumi stratégia egyik eleme – a múzeumi állományvédelmi program	6
---------------	---	---

ELMÉLET ÉS MÓDSZER

VÁNDOR ANDREA	Múzeum és tudományos kutatás Baranyában	11
MAGYARI MÁRTA	A múzeumi évkönyvek és a tudomány néhány megyei példa alapján	21

JOG

MIHÁLY MÁRIA	A muzeológiai szakfelügyelet ügyrendje Újabb hírek az UNESCO kormányközi restitúciós bizottságának munkájáról	26 39
--------------	--	----------

KÖZÖNSÉG

PAÁLNÉ PATKÓ GYÖRGYI	Felmérés az állandó kiállítások ingyenességéről	45
----------------------	---	----

VILÁG

BEZZEG MÁRIA	Néhány gondolat a Múzeumok Nemzetközi Tanácsának (ICOM) legutóbbi kongresszusáról és közgyűléséről Az ICOM 21. közgyűlésének határozatai Fordította: Bezzeg Mária	63
BALÁZS GYÖRGY	Beszámoló a szakmai képzést és továbbképzést elősegítő nemzetközi fórumok (ICOM/ICTOP, ICME) munkájáról	68
MATSKÁSI ISTVÁN	Beszámoló a Természettudományi Múzeumok és Gyűjtemények Nemzetközi Bizottságának (ICOM/NATHIST) üléséről	72
VAMOS ÉVA	Beszámoló a műszaki múzeumokat tömörítő nemzetközi bizottság (ICOM/CIMUSET) tanácskozásáról	75

AKTUÁLIS

BENCZE GÉZA	Az NKA Múzeumi Kollégiuma elmúlt két évéről	78
-------------	---	----

VISSZHANG

BASICS BEATRIX	„Az antropologizált múzeum”- gondolatok és vélemény Ébli Gábor könyvéről	84
----------------	--	----

MUSEUM POLICY

- ÁGNES HOLPORT The Preventive Conservation at Museums Programme as an
Element of Museum Strategy **6**

THEORY AND METHOD

- ANDREA VÁNDOR The Situation in Baranya County – Museum and Research **11**
MÁRTA MAGYARI Museum Year-Books and Science in the Counties **21**

LEGAL ISSUES

- MÁRIA MIHÁLY The Statutes of the Museum Inspectorate **26**
Report on the Session of the Inter-Governmental Restitution
Committee of the UNESCO **39**

PUBLIC

- GYÖRGYI PAÁLNÉ PATKÓ Survey on the Effects of the Introduction of Free Entry to
Some Hungarian Museums **45**

WORLD

- MÁRIA BEZZEG Thoughts on the Latest Congress and General Assembly of
ICOM **63**
GYÖRGY BALÁZS The Decisions of the 21st General Assembly of ICOM **68**
ISTVÁN MATSKÁSI The Sessions of the ICTOP and ICME Committees **72**
The Session of the International Committee of Natural
History Museums and Collections
ÉVA VÁMOS An Account of the ICOM/CIMUSET Conference **75**
Seoul, Korea

CURRENT ISSUES

- GÉZA BENCZE Report on the Past Two Years of the Natural Cultural
Programme's Museum Granting Board **78**

REFLECTIONS

- BEATRICES BASICS Gábor Ébli: The Anthropologised Museum. The Transfor-
mation of Public Collections at the Turn of the Millennium **84**

A régiről valami újat

Ezt a szlogent múzeumi környezetben először a Bécsi Várostitörténeti Múzeum (*Wien Museum*) honlapján olvastam vállalt céljuk, küldetésük (*mission statement*) meghatározásaként. Másodszor a Finn Nemzeti Múzeum (*Kansallismuseo*) külföldieknek készült, mindössze négyoldalas, angol nyelvű ismertetőjének címlapján. További, elgondolkodásra készítő meglepetés ért a szomszédos főváros említett intézményének fogalomhasználatában. Tudományraktárként, nyitott médiumként definiálták magukat. Képzetelem korlátaira gyenge mentség, hogy tudomásom szerint a hazai múzeumok közül egyelőre nem sok – megkockáztatom: egy sem – gondol magára úgy, mint médiumra. Pedig az utóbbi időben a múzeum – hol ilyen, hol olyan összefüggésben – egyre gyakoribb médiatéma nálunk. A megnövekedett érdeklődés nemcsak az idej mai majális negyvenezres látogatottságának és a *Múzeumok éjszakája* szélesedő kínálatának és keresettségének köszönhető, ahogy a PR-elemekkel megtűzdelt monstre sztárkiállításoknak sem. Önmagukban az attrakciók nem elegendők a társadalmi elégedettség mérésékor. Inkább arról lehet szó, hogy a különböző médiumok napi gagyiadagjai miként szorítják be az embereket a múzeumokba, a színházakba, a könyvek közé (Magyarországon többen szavaztak a Nagy Könyvre, mint nálunk népesebb Angliában), végre olyan helyzetekbe, melyek értelmes dolgokat közölnek velük. Még hozzá folyamatosan megújuló, a megváltozott igényekhez alkalmazkodó feldolgozásban, a hivatalos szaktörvényi verzió szerinti bemutatásban. A múzeumok esetében ez azt jelentheti, hogy a régiről, a műtárgyról, az emlékezés eszközéről visszatekintő éleslátással valami újat, szuggesztívét és hiteleset kell mondani.

Egyik utolsó kapaszkodóként értékeset kell nyújtani az elértéktelenedő világban.

Ha elfogadjuk és szakmai szóhasználatunkban helyet kap, hogy a múzeum értékőrző és -közvetítő *média*, akkor lehet esély arra, hogy a tömegtájékoztató eszközök között, okosan élve az első kézből fakadó információ előnyeivel, valóban mértékadó kulturális útjelzővé váljon. Ehhez azonban az ellustult látogatói képzelet látványelemekkel történő kiszolgálása helyett – az érthető és felelősségteljes ismeretterjesztés követelményét szem előtt tartva – összetartó gondolatokat kell közölni, és a kiállítás hagyományos meditatív jellegét hangsúlyozni. Nem könnyű feladat! Főleg olyan közegben, amikor az állandó kiállítások ingyenessé tételének hatásait vizsgáló felmérés szerint (54. oldal) a nemfizetés által leginkább motivált csoportba a szerényebb anyagi körülmények között élők, alacsonyabb végzettséggel rendelkezők tartoznak...

B. VARGA JUDIT

A múzeumi stratégia egyik eleme – a múzeumi állományvédelmi program

„Az utóbbi évtizedekben alaposan átalakult a szemlélet a világ múzeumaiban. Az aktív, a műtárgy szerkezetébe, anyagába beavatkozó konzerválás-restaurálás mellett egyre nagyobb gondot fordítanak az ú.n. »megelőző konzerválásra«, azaz a műtárgy állapotának fenntartásához szükséges környezetre, a megfelelő tárolásra, kiállításra.” (Tímárné dr. Balázs Ágnes: Káros anyagok a műtárgy környezetében. Műtárgyvédelem 1994:23)

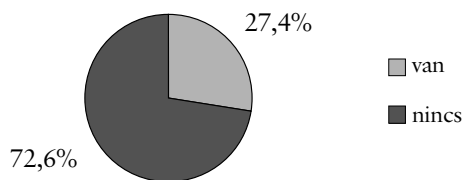
Örvendtes tapasztalat, hogy napjainkban a politikusok figyelmét is felkeltették a muzeális gyűjteményekben rejlő lehetőségek – a múzeumok részt kaptak az európai államok kormányainak kulturális politikájában. A muzeális gyűjtemények erőt képviselnek mint a tudás forrásai, a kulturális tradíciók, az egyesült Európa közös örökségének, egyben az egyes nemzetek saját történeti, kulturális identitásának, nemzeti örökségének őrzői. Sokszínű értékeik mára felismert lehetőséget nyújtanak a társadalmak számára.

A jelenlegi magyar kormány kulturális politikájának része az úgynevezett Alfa terv, amely a hazai múzeumok átfogó fejlesztését tűzi ki célul. A terv magában foglalja – a széles körű hozzáférés biztosítása jegyében – az állami múzeumok állandó kiállításainak ingyenessé tételét, az önkormányzati múzeumok kiállításainak megújítását¹ és a *Múzeumok mindenkinek* program beindítását. A kiállítási program szakmai hátterét a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma által megfogalmazott, *Kulturális örökségünk jövőjéért* nevet viselő múzeumi állományvédelmi stratégiai terv hivatott biztosítani. A kiállítások

felújítása, egy részük ingyenes látogathatósága, az állományvédelmi program életre hívása és a múzeumok látogatóbarát jellegének erősítése így képez kerek egészet a kulturális politikában. A program indításával egy időben intenzív szakmai háttér munka kezdődött a magyarországi múzeumi műtárgyállomány helyzetének, állapotának felmérését illetően.

A jelenlegi helyzet

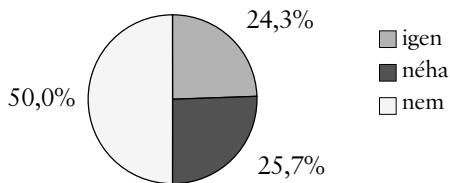
Muzeális műtárgyállomány nélkül nincs múzeum, nincs kiállítás. Ennek tudatában kellett a kulturális ágazatnak szembenéznie azzal a ténnyel, hogy a magyarországi muzeális intézményekben őrzött több mint harmincmillió műtárgyállomány jelentős részének állapota drámai, állományvédelmi helyzete sok intézményben kifejezetten veszélyeztetett.

1. ábra. Hőmérők a raktárakban

Amennyiben a folyamatot nem sikerül megállítanunk, a gyorsuló ütemű károsodás és pusztulás következtében a műtárgyak jelentős része belátható időn belül nem lesz már megőrizhető, bemutatható. Pedig ez a hatalmas érték történelmünket, nemzeti múltunkat, a természeti és tár-

¹ A múzeumi állandó kiállítások tartalmukban és megjelenésükben is elavultak, átlagos életkoruk tizenhét év!

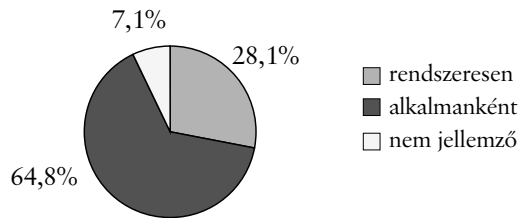

2. ábra. A hőmérséklet ellenőrzése a raktárakban

sadalmi környezet, a művészetek fejlődését reprezentálja, a nemzeti és az egyetemes kulturális örökség pótolhatatlan része, melynek megőrzése és hozzáférhetővé tétele közös felelősségünk.

Az okok összetettek.

1. A műtárgyállomány nagysága folyamatosan, bizonyos időszakokban ugrásszerűen növekedett. Az intenzív múzeumalapítások, gyűjteménygyarapítások és kiállítási tevékenység mellett sem a raktározási, sem a kiállítási körülményeket nem fejlesztették a szükséges mértékben, ez ugyanis a múzeumi munka kevésbé látványos része, ugyanakkor rendkívül költséges.
2. A központi költségvetési és az egyéb források elosztásakor általában elsőbbséget élveztek a restaurálási feladatok, de azok csak az egyes műtárgyak állapotának helyreállítását eredményezték – főleg kiállítási célokból –, a tárolási körülmények mit sem javultak. A frissen restaurált tárgy állapota akár a kiállítótérbe, akár a raktárba visszakerülve sok esetben újra romlásnak indult.
3. A múzeumi gyűjtemények jelentős részében a vagyon- és tűzvédelem sem megoldott, ami tovább növeli a műtárgyak veszélyeztetettségét.
4. Az utóbbi években felgyorsult a megyei múzeumi hálózat általános elszegényedése, továbbcsökkentek az állományvédelemre fordítható források.
5. A fenntartók, intézményvezetők és a különböző múzeumi munkaköröket betöltő szakemberek szemléleti korlátai szintén akadályozzák a korszerű műtárgyvédelem sokrétű követelményeinek ellátását.
6. Hiányos a naprakész szakismeret, ezenfelül nem állnak rendelkezésre az előírásokkal és

3. ábra. A gyűjtemények állapotának ellenőrzése a raktárakban

a lehetőségekkel kapcsolatos friss információk sem.

Cél és egy lehetséges megoldás: a megelőző műtárgyvédelem

Felismerve a helyzet tarthatatlanságát, a minisztérium múzeumi szakfőosztálya létrehozta a Múzeumi Állományvédelmi Bizottságot, amelynek feladatául tűzte ki egy, a magyarországi műtárgyállomány egészének védelmét elősegítő közép-távú koncepció és cselekvési terv kidolgozását. A koncepció és a terv megalapozásaként a bizottság a műtárgyvédelmi szakfelügyelettel közösen – nemzetközi minták alapján – kérdőíves felmérést készített, első lépésként az országos múzeumok és a megyei szervezetekhez tartozó intézmények műtárgy-raktározási és kiállítási körülményeiről több mint 180 kérdés és 750 válaszlehetőség megadásával.

A felmérés és az első értékelés (mintaválasztás alapján) 2003 júniusára készült el, és eredményei alátámasztották a fent megfogalmazott helyzetértékelést.

Mindezek alapján a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma szükségesnek látta, hogy a Múzeumi Állományvédelmi Bizottság által megfogalmazott stratégiai célokat beemelve az Alfa tervbe, amelynek komplex múzeumfejlesztési céljaihoz igazodva lehetőség nyílhat a kulturális örökség átfogó tervek alapján történő, hosszú távú megóvására. Ennek érdekében előterjesztés készült, és az NKÖM miniszteri értekezlete 2004 áprilisában *Muzeális örökségünk jövőjéért* címmel az állományvédelmi programot az átfogó modernizációs terv részének nyilvánította.

A múzeumi állományvédelmi stratégiai terv² leszögezi, hogy a múzeumok által őrzött műtárgy-állomány megőrzését csak átfogó, jól megtervezett, lépésenként felépített és szakmailag koordinált program segítségével lehet biztosítani. Ez egyrészt jelentékeny anyagi források bevonását feltételezi, másrészt biztosítja a felhasználható pénzeszközök hatékony, kiegyensúlyozott, felelős felhasználását. A megfelelő döntések meghozatala érdekében mindenekelőtt meg kell találni a közvetlen összefüggéseket a műtárgyak környezete és a műtárgyak állapotromlása között. *A program elemei:*

- A muzeális gyűjtemények műtárgyvédelmi adatainak gyűjtése és folyamatos figyelése, az információk adatbázisba rendezése.
- *Mérőműszerprogram:* az intézmények ellátása az alapvető, a legfontosabb környezeti paramétereket mérő műszerekkel, valamint egy kalibrálásra is alkalmas, számítógépre is csatlakoztatható komplex mérőműszerrel.
- *Klímaprogram:* a megfelelő klimatikus viszonyok megteremtése a raktárakban és a kiállításokban.
- *Épületbiztonsági program.*
- *Raktári tároló-, csomagoló- és védőanyagok, -eszközök programja:* szabványok, bútorkatalógusok kidolgozása és az eszközök biztosítása a múzeumok számára.
- *Modulrendszerű műtárgytároló blokkok kialakításának programja:* könnyűszerkezetes, portmentes helyiség(ek) kialakítása, hőmérséklet- és páratartalom-szabályozási lehetőséggel, megfelelő tűzvédelemmel műtárgy tárolására egyébként alkalmatlan terekben.
- *Állandó kiállítások felülvizsgálata* a műtárgyvédelem szempontjából.
- *Továbbképzési hálózatok* elindítása a megelőző műtárgyvédelem témakörében.
- *Műtárgyvédelmi információs hálózat* létrehozása és üzemeltetése.

A fenti feladatok, programok elindítására a bizottság javaslatai alapján 2003-ban a tárca költségvetésében 42 millió Ft-ot különített el. 2004-

ben és 2005-ben nyolcvan-nyolcvan millió forint állt, illetve áll rendelkezésre a program folytatására, amit más források megelőző műtárgyvédelemre fordítható eszközeivel évi mintegy húszmillió forinttal növel az NKÖM. A támogatási összeget kiegészíti még a fenntartók általában húszszázalékos önrésze.

A program tervezettsége, átláthatósága és folyamatos ellenőrizhetősége érdekében a támogatásoknak, fejlesztéseknek együtt kell járniuk az intézmények egészére kiterjedő megelőző műtárgyvédelem szempontjainak érvényesülésével, esetleges szervezeti átalakításokkal, a munkatársak szakmai továbbképzésével.

Az egyes múzeumokban folyó munkát, valamint az akcióterv alapján javasolt teendőket koordinálni szükséges. A meghatározott feladatra szerveződő hálózati együttműködés érdekében az állományvédelmi program információs bázisának naprakésznek kell lennie, és folyamatosan bővülnie kell. A koordinációt és a rendelkezésre álló források elosztását szakemberekből álló testület, a Múzeumi Állományvédelmi Bizottság biztosítja.

A múzeumi állományvédelmi program tulajdonképpen a megelőző műtárgyvédelem szempontjainak érvényesítését jelenti a múzeumokban, szemléletváltással a műtárgyállomány minden múzeumi tevékenységet átfogó kezelését illetően, a megelőző műtárgyvédelem európai stratégiájának megfelelően. Az ajánlást az ICCROM huszonnégy országának szakértői fogalmazták meg 2000 szeptemberében Vantaa-ban, Finnországban.³ Ennek lényege:

- *a vezetés szintjén:* hogy a kormányok vezető szerepet vállalnak a kulturális örökség megőrzésében, és elősegítik az országos stratégiák megalkotását;
- *az intézményi tervezés szintjén:* hogy a múzeumok a megelőző műtárgyvédelmet beépítik hosszú távú intézményi terveikbe, és annak egymással szorosan összefüggő módszereit következetesen alkalmazzák;
- *képzés, továbbképzés:* mindenki, aki gyűjteményekkel foglalkozik, beosztásának és fele-

² Kidolgozta a Múzeumi Állományvédelmi Bizottság 2003-ban. Kézirat. Összefoglaló táblázat, 4-5.

³ A megelőző műtárgyvédelem európai stratégiája. Hungary: Ministry of Cultural Heritage, 2000, 4-7.

lősségének megfelelő képzést kap a megelőző műtárgyvédelem területéről;

- *információk*: mindazoknak, akik gyűjtemények védelmével foglalkoznak, lehetőségük legyen hozzáférni a megelőző műtárgyvédelem nemzetközi információs anyagához;
- *nyilvánosság*: kommunikációs stratégiát kell kidolgozni, és hangsúlyossá kell tenni, hogy a kulturális örökség legjobban a maga teljességében értelmezhető és értékes.

Mára még csupán két éves tapasztalatokkal rendelkezünk, de úgy ítélem, a fenti pontok szinte mindegyikében elmozdulást történt:

- *A vezetés szintjén*: a kormány kultúrpolitikájának része az átfogó múzeumfejlesztési terv, és ennek egyik pillére az NKÖM múzeumi állományvédelmi stratégiai programja. A program előrehaladásáról, az időarányos teljesítésről és a rendelkezésre álló források felhasználásáról az NKÖM miniszteri értekezletét rendszeresen tájékoztatni kell.
- *Az intézményi tervezés szintjén* még csupán apró elmozdulás érezhető, hiszen csak néhány múzeum intézményfejlesztési tervének része átfogó állományvédelmi terv.
- *Képzés, továbbképzés*: 2004-ben két alkalommal szervezett egész napos továbbképzést a Múzeumi Állományvédelmi Bizottság megelőző műtárgyvédelem, műszerhasználat és mérések témakörben, amit ez évben megismételnek. Útjára indult az *Állományvédelmi füzetek* című sorozat, amelynek a legfontosabb műtárgykörnyezeti paraméterekről és azok méréséről szóló első száma már megjelent, a kiállítások műtárgyvédelmi követelményeiről, valamint a tároló- és csomagolóeszközökről írt füzet kézírata elkészült. Rövidesen megjelennek.
- Készül az állományvédelmi *internetes honlap*, várhatóan szeptembertől mindenki számára elérhető lesz.
- *A nyilvánosságot*, a program ismertetését konferenciákon elhangzott előadások, körlevelek, szakmai folyóiratokban megjelent írások, televíziós riportok, újságcikkek és legutóbb a múzeumi majálison való megjelenés biztosították.

A megelőző műtárgyvédelem területén 2006 első félévéig elérendő céljaink:

- Az alapok megteremtése a részprogramokkal. Adatbázis és monitoring: hiteles, naprakész információk a magyarországi múzeumi műtárgyállomány állapotáról.
- Szemléleti változás a műtárgykezelésben: új munkaszervezési módszerek, stratégiák kidolgozása, rendszerszemlélet.
- Mérhető pozitív változás a műtárgyállomány raktározási és kiállítási körülményeiben, valamint a vagyon- és tűzvédelem helyzetében.

Folyóiratunk következő számát a fentiekben vizsgált program részletes bemutatásának, az eredmények és a tennivalók alaposabb körüljárásának szenteljük.

THE PREVENTIVE CONSERVATION AT MUSEUMS PROGRAMME AS AN ELEMENT OF MUSEUM STRATEGY

ÁGNES HOLPORT

Fortunately these days museums have found their way into governmental cultural policy. Collections represent a value and strength for the society as they are resources of knowledge, cultural traditions, the common - national or European - heritage and identity. The Alfa Plan, which was intended to realise an overall museum development, is an important part of cultural policy of the current Hungarian government. The Preventive Conservation at Museums Strategic Plan also called "For the Future of our Cultural Heritage" is now part of the Alfa Plan. When it was launched, an intensive background research was started to survey the current state and conditions of Hungarian collections. The survey revealed that a large part of the objects in museums is endangered, sooner or later they will have to be disposed of as a result of decaying or irreparable damage. The reasons are complex: while collections were intensively increasing, storage and exhibition conditions were not improved accordingly. On the other hand, restoration and reconstruction

always came before prevention when discussing and dividing resources. Inappropriate safety conditions did not help either. The lack of up-to-date information and training as well as a narrow-minded attitude also hindered developing modern preventive conservation standards. The aim and the solution to these problems can be this new preventive conservation strategy. A committee was set up to work out a middle-term concept and action plan. As the first step, they devised a questionnaire to find out about storing and exhibiting conditions in Hungarian museums. The strategic plan emphasised the importance of a comprehensive, well-planned, well-structured, professionally co-ordinated programme, involving substantial financial resources and their sensible, well-balanced and efficient utilisation. The programme is in accordance with the European strategy accepted by ICCROM in 2000. The plan has to be implemented at the governmental level; the institutional planning level; at the educational and training level; by the accessibility of information and publicity. In Hungary there have been positive and promising changes so far, but the crucial part is still to be completed – laying the foundation with databases and monitoring changing attitudes, improving physical conditions.

VÁNDOR ANDREA

Múzeum és tudományos kutatás Baranyában*

Szerkesztőségünk a jubiláló múzeumok számára jelen írás közlésével kíván teret és biztatást adni tudományos munkájuk összefoglalására.

A pécsi-baranyai múzeumok kialakulásának rövid története¹

A pécsi múzeum szervezése 1897-ben, a Múzeumi Bizottság felállításával indult meg. A Pécsi Városi Múzeum első kiállításának megnyitására 1904. november 27-én került sor. A múzeum első igazgatója, Marosi Arnold a következőképpen fogalmazta meg a múzeum létesítésének értelmét, célját: „A nyilvános múzeum olyan iskola, amelybe mindenki bejárhat tanulni, tudós, és tudatlan egyaránt. Mégis első sorban a nagyközönség számára áll nyitva.” A múzeumnak kezdetől öt osztálya volt: régészeti, numizmatikai és történeti, szépművészeti és iparművészeti, néprajzi és természettudományi.

1938-ban alakult meg a Baranya Vármegyei Múzeum, anyagát egy népművészeti és egy régészeti gyűjtemény alkotta.

1951-ben, az ország múzeumainak államosítását követően a városi és megyei intézményt egyesítették, az egyesült múzeumot ekkor nevezték el Janus Pannoniusról.

A Janus Pannonius Múzeum három helyszínen működött, három – régészeti, néprajzi és természettudományi – osztályból állt.

A múzeum évkönyvsorozata 1956-ban indult, az évkönyvben főként a múzeum tudományos munkatársai ismertették kutatásaik eredményeit.

1958-ban alakult meg a Baranya Megyei Regionális Múzeumi Szervezet, amely a pécsi Janus Pannonius Múzeum mellett a mohácsi, a szigetvári és a komlói múzeumot is magában foglalta. A múzeumszervezet tanácsi kezelésbe került.

Az osztályok, kiállítások, raktárak szétszórtsága már az ötvenes évek végén is problémát jelentett. Az ebből adódó gondok az évtizedek során egyre súlyosabbá váltak, és máig megoldatlanok.

A hatvanas, hetvenes évek a múzeum életében az extenzív fejlődés időszakát jelentették; létrejött egy Pécs központú, de a megyében is nagyszámú kiállítást működtető múzeumi hálózat. Ezekre az évtizedekre jellemző, hogy jelentős a gyűjtemények gyarapodása, nő a kiállítások, a múzeumi kiadványok száma, intenzív közművelődési munka zajlik, és egyre több látogató keresi fel a kiállításokat.

A hetvenes évek során a múzeum költségvetése tovább javult, és ez a múzeum működésének egészére pozitív hatással volt.

A nyolcvanas éveket a múzeumi szolgáltatás iránti fokozódó érdeklődés jellemezte, az akkori múzeumigazgatók beszámolója szerint szorosabb ütemű és nagyobb teljesítményt felmutató munka folyt. Jó hatásfokkal működött a közművelődési munka: „Az erőfeszítések eredményeként elmozdulás érzékelhető a tradicionális, sok konzervatív vonást hordozó „kincsőrző” múzeum elvétől és gyakorlatától egy rugalmasabb, nyitottabb, a nevelés-képzés igényeit is méltányoló művelődési intézmény irányába” – olvashatjuk egy 1987-es jelentésben.

* Az írás előadás változatban a néprajzos muzeológusok *Tudományos kutatás és a múzeumok* című országos konferenciáján hangzott el 2004. szeptember 29.–október 1. között.

¹ A pécsi-baranyai múzeumok történetének rövid ismertetése az alábbi tanulmányon alapul: B. Horváth – Huszár 2004:5-94.

A jelentésben megfogalmazottak – talán némi kétséssel – jól megfeleltek a nemzetközi trendnek: Európa nyugati felében a hatvanas-hetvenes évek fordulóján kibontakozó képzési reform következtében a kiállításokban is megjelent a didaktikai szemlélet, a kiállítások a pedagógiai munka részévé váltak (Korff 2004).

Az anyagi források azonban ebben az időszakban már szűkültek, aminek következményeit a látogatók egyelőre még nem tapasztalhatták. Főként a raktározás és a műtárgyvédelem területén mutatkoztak egyre súlyosbodó problémák. A kilencvenes évek elejére egyre szaporodtak a pénzügyi feltételek romlására vonatkozó kijelentések: „[...] a múzeumi szervezet egyes kiállítóhelyeinek műszaki állapota és esztétikai megjelenése túlzás nélkül katasztrófálisnak minősíthető, s a rendelkezésünkre álló anyagi eszközökkel a további romlást megállítani nem lehet [...]”.

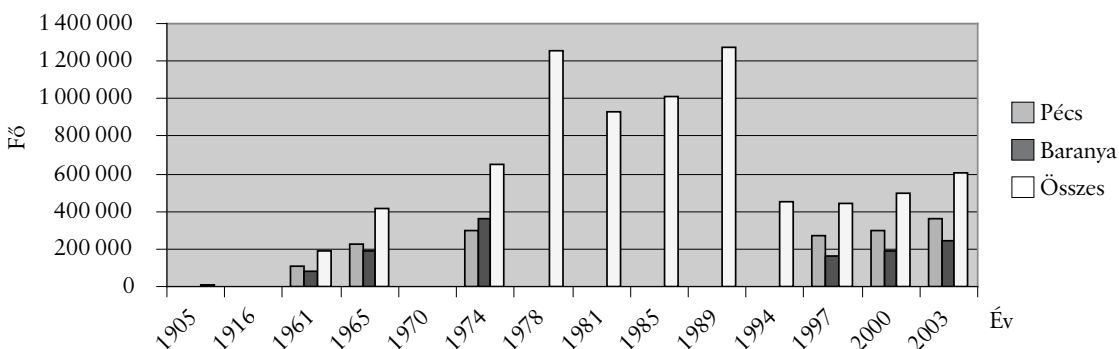
A kilencvenes évekre lezárult a múzeum látványos, extenzív fejlődést mutató korszaka. A számszerű gyarapodás statisztikákban jól mutató eredményei mögött azonban ott rejlenek a később kibontakozó krízis okai is: az anyagi gondok mellett probléma, hogy „egyre konzervatívabbá vált intézményünk önértelmezése és kultúrafelfogása; beszűkültebb történelemszemlélete; önállósultak funkciói; akadozóbb lett belső szerkezete és együttműködési készsége; s egyre elidegenetebb viszonyba került közönségével” – írta 1990-ben a múzeum akkori igazgatója, Ujvári Jenő. Ugyancsak az 1990-es jelentésben olvashatjuk a következőket: „Hosszú távon érvényes

terveket szőni a jelen bizonytalan körülményei között aligha lehetséges. Annyi azonban kétségkívül belátható, hogy a magyar múzeumügy egészében, s így a Baranya megyei szervezetben is lezárult a dinamikus, extenzív fejlődés szakasza... A szakmai, tudományos munka feltételeinek biztosítására a költségvetésből egyre kevésbé lesz mód. [...] Egy nyitott, kísérletező, rugalmas, művelődés-centrikus múzeum képe rajzolódik ki előttünk; így jelenik meg az intenzív minőségi fejlesztés, és nem az extenzív növekedés ellentétéként.” Az elmúlt tíz év működési adatait átnézve azonban kiderül, hogy nemcsak az extenzív fejlődési szakasz zárult le, „de az informatikai fejlesztések ellenére az intenzív munkavégzésnek sincsenek meg az optimális feltételei, a muzeológiai ágazatnak a recesszióval kellett küzdenie”. A kilencvenes évek elejére-közepére jellemző bezárkózást és elzárkózást követően a kilencvenes évek végétől a múzeumot inkább a nyitottság jellemzi: nyitottság a közönség és a lehetséges partnerek felé.

A múzeumi munka társadalmi közege

A múzeumi munka helyzetének bemutatásakor elengedhetetlen a társadalmi környezet ismeretése. Amennyiben ilyen felmérés elvégzésére nincs elegendő idő, a legkézenfekvőbb a látogatottságra vonatkozó statisztikák vizsgálata.

A grafikon nem teljes, nem mindig lelhetők fel a Pécsre és Baranyára vonatkozó számszerű köz-

1. ábra. A pécsi-baranyai kiállítások látogatottsága*

* Források: Sarkadi 1977:373-388; Hárs 1979; Sarkadi 1980; Ujvári 1987:387; 1990; B. Horváth - Dénes et al. 2002; Huszár é. n. [a]; é. n. [b].

lések külön-külön. 1997 óta a munkajelentésekben kiállításokra lebontva is található látogatottságra vonatkozó adatok: a legnépszerűbb a Zsolnay-, a Vasarely- és a Csontváry-kiállítás, valamint a világörökséghez tartozó régészeti kiállítások. Bár alaposabb látogatószociológiai felmérés nem készült, ezeket a kiállításokat látogatják a turisták a leginkább. A többi képzőművészeti kiállítás kvalitásos volta ellenére is kevés látogatót vonz, ugyanez vonatkozik a régészeti állandó kiállításra, a néprajzra, a természettudományra és az újkortörténetre, helytörténetre. Az utóbbi kiállítások inkább a helyi érdeklődőkre számíthatnak, ide aktív múzeumpedagógiai tevékenységgel, időszaki kiállítások rendezésével lehet csak látogatókat becsalogatni.

A grafikon jól mutatja, hogy 1989 és 1994 között (vagyis a rendszerváltás idején) a látogatottság egyharmadára esett vissza. (Egyébként éppen a kritikus időszakban – 1994–1995-ben – oszlatta fel a BMMI a múzeumi szervezet közművelődési osztályát; az intézkedés nyilván nem javította a látogatottságot.) Országos jelenségről volt szó, a Baranya megyei szervezet látogatottsága az ínséges kilencvenes években is az 1., 2., 3. helyen volt a megyei szervezetek között (Bándi-Juhász 1996; Juhász, szerk. 1997; 2000; 2001). Az érdektelenségnek sok oka lehet; ilyen lehet például az, hogy az egyéb, szórakozást, művelődést szolgáló, vizuális élményt nyújtó szolgáltatások konkurenciája nőtt, hogy a társadalmi értékrendszer viszonylagossá vált, a múzeum nem él meg többé a tekintélyéből, a hazai kiállítóhelyek infrastruktúrája, a kiállítások látványa gyakran messze alatta marad a külföldi múzeumokénak, csökkent az ingyenes látogatási lehetőség, stb.

Ugyanez Európa nyugati felében a múzeum intézménye az utóbbi évtizedekben egyedülálló karriert futott be (a jelenséget Németországban *Museumsboom*-nak, Franciaországban *muséomanie*-nek nevezik; Korff 2002:10).

Megfigyelhető azonban a látogatottság – vagyis a társadalmi érdeklődés – megcsappanásával párhuzamosan egy másik jelenség is: a megyében egyre nő az olyan – újabban gyakran nem bejegyzett, működési engedéllyel nem rendelkező – néprajzi-helytörténeti kiállítások száma, amelyek

a helyi közösség (nyugdíjasklub, olvasókör, közösségi önkormányzat) igényeiből nőttek ki. Ez a folyamat a nemzetközi trenddel párhuzamosan halad: Nyugat-Európában mindenekelőtt a kisebb múzeumok, a helytörténeti jellegű múzeumok – *musées du terroir*, *Localmuseums* – gyors, széles körű elterjedése tapasztalható (Korff 2002:16).

Azon baranyai kiállítások száma, amelyekben a megyei múzeumi szervezet szakfelügyeletet gyakorol, 2003-ban harminchárom volt, de a be nem jegyzett kiállításokkal együtt ezek száma több.

Valószínűnek tűnik, hogy a múzeum hivatása ebben az esetben az, hogy a helyi közösség valamilyen örökségét felkutassa, összerendezze – esetleg megalkossa – és bemutassa, illetve kultúrpolitikai célok miatt reprezentálja. Az ilyen kiállítások esetében gyakran inkább azok létezésén, mint látogatottságán van a hangsúly.

A közösségi identitás kialakítását, erősítését kezdetektől a múzeum egyik legfontosabb funkciójának tartották. A „haza eszméjén” elmélkedve írja Pulszky Ferenc 1838-ban a múzeumok feladatáról: „A’ mult az, a’ mi a’ jelenben összeköti az ivadékat, a’ közös emlékezetek, a’ közös historia. Ez a’ nemzetiség’ legbelsőbb veleje – raboljátok el tőlünk a’ múltat, ’s a’ jelennek legnagyobb bája vész, nem honfiak de idegenek közt élünk, mellyekhez csak a’ szükség köt.” (Pulszky 1838:186.)

A tájházakkal, helytörténeti gyűjteményekkel kapcsolatban megjegyzendő még, hogy 1992 óta, amióta kikerültek a múzeumi szervezet kezeléséből, sorsuk kaotikussá vált: volt olyan kiválóan kialakított tájház, amelyet a helyi önkormányzat szüntetett meg, máshol a műtárgyvédelem nem megoldott, valamint általánosan gondot jelent a tájházak szakmai felügyeletének ellátása.

A tájházak, helyi kiállítások mindegyikének látogatottságáról nincs adatunk, ahol vezetnek statisztikákat, ott a látogatottság néhány száz és ezeröttszáz fő között mozog. Kiemelkedik közülük a magángyűjteményként bejegyzett zengővárkonyi „Míves tojás gyűjtemény”: 2002-ben 14 248 látogatóval dicsekedhetett. A kis faluban egyébként még három bejegyzett kiállítóhely működik, egy szalmakiállítás, a tájház, a Fülep Lajos-emlékszoba és néhány „fabatkáért”

egy fafaragó alkotásait is megtekintheti az ide látogató (tehát összesen öt kiállítóhely egy 415 fős településen).

Ugyanekkor a hetvenes években megalapozott, „páratlanul indult, bátor, és a vizuális művészetekben komplex kapcsolatokkal rendelkező képtár”, a pécsi Modern Magyar Képtár I. látogatottsága 22 500 körüli volt. A kritikák szerint itt a látogatottság általános visszaesésének előbb emlegetett okai mellett más tényezők is közrejátszhatnak: a képzőművészeti kiállításokból gyakran hiányzik a folyamat szemléltetése, az a művészettörténeti tényekből szőtt történelmi szöveg, amely közelebb vinné a látogatót a látványhoz, amely a puszta esztétikai élményen túl az eligazodást, a megértést is segítené (Nádasi 2002).

A Néprajzi Osztály 1996-ban nyílt, millenniumi ezüstéremmel jutalmazott *Baranya népművészete* című kiállításának szemlélete is a képzőművészeti kiállítások hagyományait folytatja. A térből hiányzik a muzeológus jelenléte: a tárgyak szépek, készítőik mesteri tudásáról, a formák harmóniája iránti érzékéről árulkodnak, a megye nemzetiségeinek együttéléséről, életmódjukról, egykori és mai mindennapjaikról, a tárgyak jelentéséről és jelentőségéről azonban csak a tárlatvezetések során szerezhet közelebbi információkat a látogató.

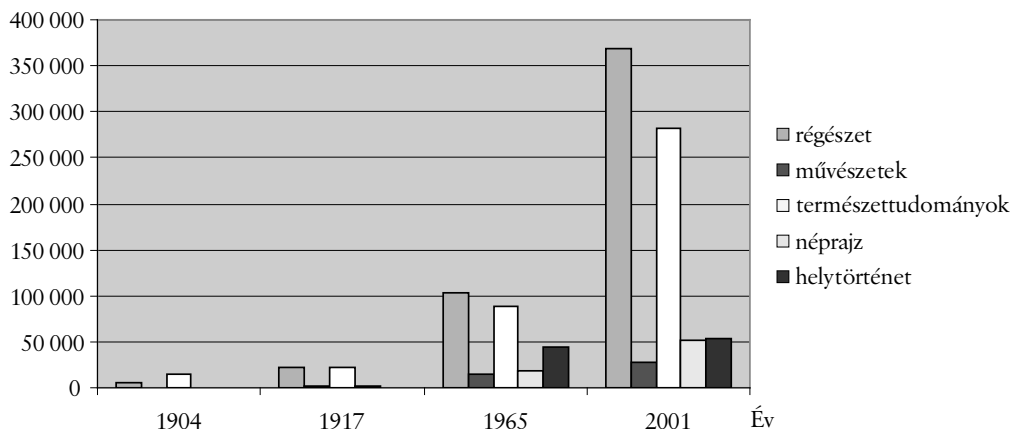
A másik oldal: a muzeológus munkája. Gyűjtés, kiállítások, publikációk

Gyűjtés

A 2. ábra azt mutatja, miként változott a pécsi-baranyai múzeumok tárgyainak száma az alapítástól 2001-ig. Kevés, a teljes gyűjteményre vonatkozó adat lelhető fel, ezért az időbeni lebontás nem túl részletes. (A jelentések általában a gyarapodást közlik, azt hogy valójában mekkora a gyűjtemény, csak ritkán.)

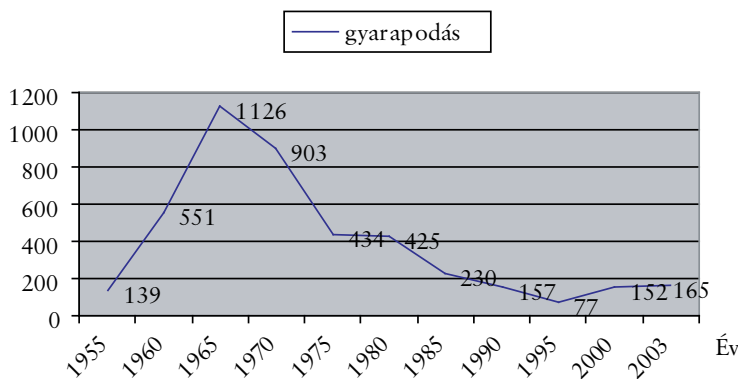
A részletesebb kimutatás érdekében egy osztály – a BMMI Néprajzi Osztálya – leltárkönyveit átvizsgálva sikerült számszerűsíteni, hogy ötéves periódusokban milyen mértékű gyarapodás történt (3. ábra).

Az eltérések nagyok: 1965-ben 1126 tárgy került a néprajzi osztályra, 1995-ben 77 darab. A hatvanas években, úgy tűnik, nagy volt a gyűjtőkedv, megfelelő volt a finanszírozás, és a múzeum nem küzdött komoly raktározási problémákkal. Az ekkor összegyűjtött anyag kvalitását ma már nehezen lehetne megítélni. A hetvenes évek második felétől azonban csökken a gyűjtött anyag mennyisége, ekkor már jelentkeztek az előbb említett gondok is. A kilencvenes évektől a múzeum nem rendelkezett saját, gyűjtőmunkára fordítható forrással, a vásárlá-

2. ábra. A pécsi-baranyai múzeumok gyűjteményei*

* Forrás: Sarkadi 1980; 1977; Huszár é. n. [a].

3. ábra. A BMMI Néprajzi Osztályának gyűjteménye

sok a sikeres pályázatok függvényei. A pályázattalás előnye, hogy rövid távon átgondoltabbá teszi a gyűjtést, hátránya viszont, hogy hosszú távra nehéz tervezni, vagy az esetleg megtalált tárgye gyűjtés „kicsúszik a muzeológus karmai közül”, mire a pályázat útján megnyert pénzhez hozzájut.

Kiállítások

A legnagyobb fegyvertény nyilván az állandó kiállítások rendezése, felújítása, erre azonban a megyei szervezeteknél egy-egy muzeológusnak működése alatt, saját gyűjteményében csak ritkán nyílik lehetősége. Ezért inkább az időszakos kiállítások számának alakulását érdemes vizsgálni (4. ábra).

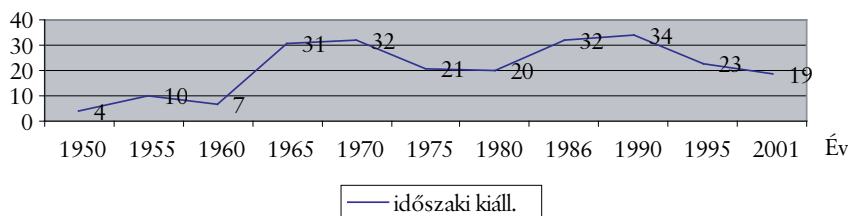
A számok azt mutatják, hogy a kilencvenes évek második felétől csökkent ugyan a megrendezett időszakos kiállítások száma (hiszen egy kiállítás megrendezése nagyban függ a pénzügyi lehetőségektől is), de az érdeklődés irántuk (a látoga-

tottsági statisztikát nézve) arányaiban még csekélyebb volt.

A kiállításokat a legtöbbször egy-egy osztály munkatársai rendezték, olykor külső – magyar vagy külföldi – partnerek bevonásával. Az azonban, hogy több osztály közös erővel rendezzen időszakos kiállítást, csak elvétve fordult elő (!), holott a megyei múzeumszervezetek azon adottságában, hogy egy problémát több szempontból is megvizsgálhatnak, értelmezhetnek és bemutathatnak, nagy lehetőségek rejlenek (gondoljunk arra, hogy az „interdiszciplináris” jelző mára mennyire divatos, sőt kötelezővé vált).

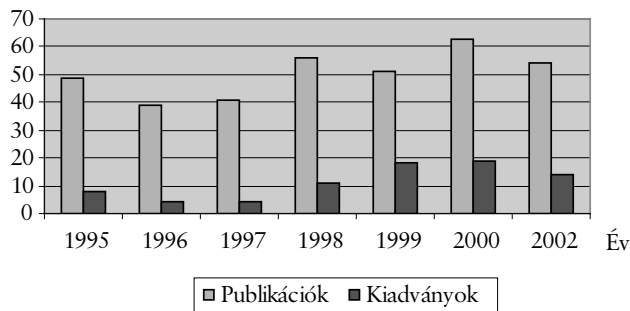
Publikációk

1956-ban indult a Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, elsősorban azért, hogy a múzeum tudományos munkatársainak eredményeit publikálja. Az évkönyv fejezetei: természettudományok, régészet, történettudományok, néprajz, művészettörténet és muzeológia. Az évkönyv publi-

4. ábra. A BMMI által rendezett időszakos kiállítások számának változása*

* Forrás: az adott évek évkönyvbéli beszámolóí, illetve munkajelentései.

5. ábra. A BMMI munkatársai által, illetve közreműködésével készített publikációk, kiadványok számának változása*

* Forrás: az adott évekre vonatkozó munkajelentések.

kációinak kvalitása eltérő, a gyűjteményismerető, leíró cikkek sora mellett bőven találunk olyan tanulmányokat is, amelyekre harminc év elteltével is hivatkoznak.

A kilencvenes évek a Janus Pannonius Múzeum Évkönyve kiadásában is változásokat hoztak: pályázati pénzből, késéssel, olykor két szám összevonásával jelenik meg az évkönyv (miközben a múzeum saját vagy partnerekkel együtt megjelentetett, gyakran igényes, magas szakmai színvonalú kiadványainak száma nem csökken!). Az évkönyv szerzőinek összetételében is változás állt be (5. ábra).

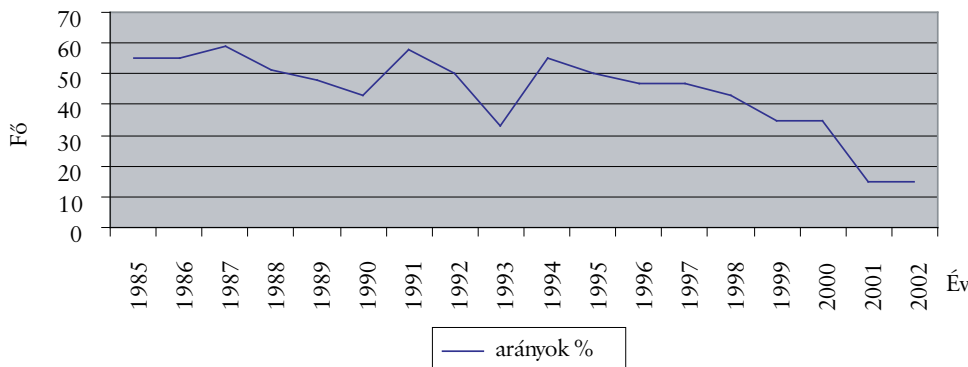
A grafikon (6. ábra) az évkönyvben publikáló „saját” muzeológusok arányát mutatja. A számok kétféleképpen is értelmezhetők: az évkönyv „nyitottá” vált, szélesebb körből fogad be publikációkat, szélesebb körben vált ismertté és el-

ismertté. A másik értelmezés szerint a múzeum tudományos munkatársai „elfordultak” ettől a fórumtól, és bár bőven publikálnak, azt valamiért nem az évkönyvben teszik. A 2001–2002-es kettős kötet huszonhat szerzőjéből – a születésnap-i köszöntőktől eltekintve – négyen dolgoznak a múzeumban, ebből ketten az évkönyv összeállításakor kerültek az intézménybe. A 2003–2004-es centenáriumi évkönyv azonban teljes egészében a múzeum dolgozóinak munkája.

Problémák

Igazgatás – finanszírozás

A baranyai múzeumokat az utóbbi időben komoly finanszírozási nehézségek nyomasztják. A

6. ábra. A BMMI JPMÉ-ben publikáló munkatársai számának változása*

* Forrás: a JPMÉ adott kötetei.

„nincs pénz” sokszor elhangzó, teljesen igaz, de önmagában megoldást nem kínáló kijelentés. A megyei múzeumok esetében a költségvetési gondok – és különösen igaz ez Baranyában – szorosan összefüggnek a közigazgatás modelljével.

A Baranya megyei múzeumok kiállításainak túlnyomó része Pécs városában található. Itt vannak azok a turistákat vonzó kiállítások – a Zsolnay-, a Vasarely- vagy a város által reprezentációs célokra is szívesen használt Csontváry-kiállítás –, amelyek, ha áttételesen is, de bevételt jelentenek a városnak. A múzeumi szervezet fenntartója azonban a Baranya Megyei Önkormányzat, amelynek képviselőire pécsi polgárok nem szavaznak, amelynek képviselői a Pécsen kívüli baranyai települések érdekeit tartják szem előtt. Elvárható-e az, hogy az amúgy is szűkös költségvetésből (hiszen Baranya településeinek nagy része szegény, kevés az elosztható pénz, kevés a központi büdzsébe befizetett szja, illetve ennek nyomán a visszaosztás!) a Pécsen található múzeumoknak juttassanak? Elvárható-e, hogy valamelyik hátrányos helyzetű település képviselőjét meghassa az, hogy a pécsi várostörténeti kiállítás világitásával komoly gondok vannak?

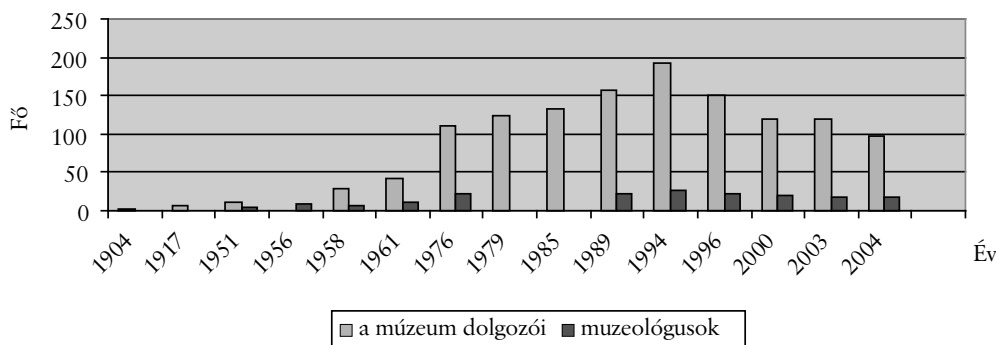
Nem tudjuk, Pécs városa jobb gazdája lenne-e a múzeumoknak, egyelőre nem jeleskedik a támogatásban. A város hozzájárulása a pécsi-baranyai múzeum centenáriumi rendezvénysorozatához a programsorozat költségvetésének körülbelül öt százalékát teszi ki.

A pécsi választópolgároknak azonban lehetne beleszólásuk a környezetükhöz tartozó, közérzetüket befolyásoló múzeumok sorsának alakításába.

A sorozatos elvonások eredményeként a következő helyzet alakult ki: a múzeumi szervezet szakmai tevékenységére a fenntartótól semmiféle támogatást nem kap, sőt a múzeum saját bevételeiből fizeti a bérek és járulékaik nyolc-tíz százalékát, valamint az üzemeltetés teljes költségét (ami a számos, rossz állapotban lévő ingatlant figyelembe véve nem kevés). A további elvonások eredményeként csökkenteni kellett a múzeumi szervezetben dolgozó munkatársak létszámát, utoljára 2003-ban, huszonnégy százalékkal.

A muzeológusok száma az 1994-es huszonhatról 2005-ben tizenötre csökkent (7. ábra), és a gyűjteménykezelők, múzeumpedagógusok számának csökkenésével az ő munkájuk egy része is a muzeológusokra hárul. Érdemes összevetni a múzeumi alkalmazottak létszámának alakulását a BMMI gyűjteményeinek gyarapodását, valamint a publikációk számának alakulását bemutatató grafikonokkal.

A fenntartó a bevételek növelését várja a múzeumi szervezettől, illetve azt költségvetési rendeletében évről évre előírja, ez azonban az egyre romló feltételek (például a régészeti, a várostörténeti, a néprajzi, a természettudományi kiállítás és a Modern Magyar Képtár II. téli zárva tartása) mellett egyre nehezebb.

7. ábra. A BMMI alkalmazotti létszámának alakulása*

* Források: Sarkadi 1980; 1977; Ujvári 1987; 1990; a BMMI munkaügyi előadójának nyilvántartása.

Elgondolkodtató a fenntartónak a múzeumhoz való viszonyulásában egyre uralkodóbbá váló fiskális szemlélete. Ebben a diskurzusban az *érték* fogalmát mindinkább a napi bevételek-kiadások közötti viszonyra vonatkoztatják, a fenntartó megnyilvánulásaiból nem derül ki, hogy a múzeum értékmentő, -megőrző funkcióját, illetve a tárgyi emlékek restaurálása vagy a kulturális, társadalmi jelenségek értelmezése során létrejött új értékeket is szem előtt tartaná.

A pályázatok sem jelentenek mindig megoldást, hiszen többségükhöz önrész is szükséges, nem minden célra lehet pályázni, ráadásul az ilyen források megnehezítik a hosszú távú tervezést.

Szervezet, szemlélet

A másik – és nyilván sokkal kisebb fajsúlyú – probléma inkább belső szervezeti, szemléleti jellegű. A múzeumi szervezet térben rendkívül széttagolt, és belső működése is ezt a modellt követi.

A múzeum időszaki kiállításait átnézve alig találunk olyan kiállítást, amelyet a múzeum több osztálya közösen szervezett volna. A közös témák több szempontú átgondolása, körüljárása – amint arra már történt utalás – olyan lehetősége lenne a megyei múzeumszervezetnek, amelyet mindeddig nem használt ki.

Legutóbb a múzeum alapításának századik évfordulója alkalmából készülő kiállítás koncepciójának kialakításakor ütköztünk ebbe a problémába. Az együtt gondolkodásnak, az osztályok közötti közös munkának nincs hagyománya, így a százéves évforduló alkalmával a múzeumot fenyegető veszélyek, a drasztikus leépítések inspirálták az osztályok muzeológusait: a centenáriumi kiállítás témája az elmúlás, a temetés, az emlékezés. Bár a téma egyébként érdekes, ilyen jellegű kiállítást a múzeumban még nem rendeztek, és a különféle megközelítések izgalmasá teszik az összeállítást, nem biztos, hogy szerencsés száz év munkáját erre a gondolatkörre hangolva bemutatni.

A kiállításról a méltatások mellett kritika is megjelent, amely szerint hiányzik a jól kimunkált, közös koncepció, és „[...] ezek a koncepcionális problémák visszatükröződnek a vizuális látványban is – nem létezik egységes rendezőelv, az egyes

részek egymástól elkülönültek, önmagukba zárkóztak” (Szijártó 2005).

Sokat segítene a megyei múzeumszervezeteken, ha osztályaik nem „önmagukba zárkózva” működnének. Újabban vannak példák az együttműködésre is: 2005 tavaszán a BMMI Néprajzi Osztályán két olyan kamarakiállítás nyílt, amely kettő, illetve három múzeumi osztály és a múzeumszervezeten kívüli partnerek együttműködésével jött létre.

Lehetséges kiutak

Igazgatás – finanszírozás

A közigazgatás reformjába csak választópolgárként szólhatunk bele, erre most kár lenne kitérni. Érdemes lenne viszont a BMMI igazgatója, Huszár Zoltán által is sok fórumon szorgalmazott szakmai-finanszírozási normatíva kialakításáért lobbizni. Míg a megyei, illetve települési oktatási, egészségügyi intézményekre vonatkozik normatív támogatási rendszer, amely ugyan folyamatosan a közéleti viták kereszttüzében áll, a közgyűjtemények kiszolgáltatott helyzetben vannak: nincs joghatályos szakmai-finanszírozási normatívájuk. Sehol, semmilyen jogszabály nem írja le, hogy egy bizonyos darabszámú gyűjteményhez hány szakalkalmazottat – muzeológust, gyűjteménykezelőt, restaurátort, kiállításrendezőt, közművelődési munkatársat stb. – kell foglalkoztatni, illetve hány négyzetmétert kell egy teremmel őriztetni. Egy másik út, kiút a további pályázás. Eddig is jelentős forrásokat sikerült így előteremteni, 1997-ben 15,5 millió forintot, 1998-ban 28 millió forintot, 1999-ben több mint 33,5 millió forintot, 2000-ben csaknem 41 millió forintot.

Partnerség

Sokban segíti a tudományos munkát, hogy a múzeum nyitottá vált, egyre több partnerrel működik együtt.

A nemzetközi partnerségek alakulása mellett (Ausztria, Németország, Horvátország, Csehország) sikerült a városon belüli kulturális intézményekkel, a Pécsi Tudományegyetem tanszé-

keivel szervezettel és egyénileg is partneri viszonyt kialakítani.

A BMMI szakmai együttműködési megállapodást kötött a Janus Pannonius Tudományegyetemmel (1999), a Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóságával (1999), a Baranya Megyei Levéltárral (2000).

A múzeum tevékenységéhez kapcsolódó alapítványok munkájában is részt vesz: például a Dóm Múzeum Alapítvány, a Pécs-baranyai Múzeumi Közalapítvány, Alapítvány az ókeresztény sírkamrák megmentéséért, Pécs-baranyai Ipartörténeti Alapítvány vagy a Pécs Története Alapítvány munkájában.

2004 őszén jegyezték be a „Dél-Pannon Múzeumokért Kiemelten Közhasznú Egyesületet” amelynek legfőbb feladata az, hogy utat nyisson, csatornát biztosítson a társadalmi mecénatúra számára. *Reméljük, sikerrel jár!*

Irodalom

BÁNDI GÁBORNÉ – JUHÁSZ JÁNOS

1996 A magyarországi múzeumok statisztikai adataiból 1990–1994. Bp., Magyar Nemzeti Múzeum Dokumentációs és Informatikai Főosztály.

HÁRS ÉVA

1979 A Baranya megyei múzeumok 1978. évi működése. Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 23:415.

B. HORVÁTH CSILLA et al.

2002 A Baranya megyei múzeumok tíz éve (1990–2000). Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 44–45:181–205.

B. HORVÁTH CSILLA – HUSZÁR ZOLTÁN

2004 A pécsi-baranyai múzeumok egy évszázada. Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 48–49:5–94.

HUSZÁR ZOLTÁN

é. n. [a] Beszámoló a Baranya Megyei Múzeumok Igazgatóságának munkájáról 1997–2001. Kézirat.

é. n. [b] Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága 2003. évi munkajelentése. Kézirat.

JUHÁSZ JÁNOS, szerk.

1997 A magyarországi múzeumok statisztikai adataiból 1995–1996. Bp., Magyar Nemzeti Múzeum Dokumentációs és Informatikai Főosztály.

2000 A magyarországi múzeumi intézmények működési adataiból 1999. Bp., Kulturális Örökség Igazgatósága.

2001 A magyarországi múzeumi intézmények működési adataiból 2000. Bp., Kulturális Örökség Igazgatósága.

KORFF, GOTTFRIED

2002 A néprajzi múzeum: a meghökkentés iskolája? Néprajzi Értesítő 84:9–19.

2004 A tárgykultúra múzeumi feldolgozásának nehézségei. A muzealizálás mint intézményeken túlmutató trend. *In* Korunk és tárgyaink – elmélet és módszer. Fordításgyűjtemény. Fejős Zoltán–Frazon Zsófia, szerk. 18–27. Budapest: Néprajzi Múzeum. /MaDok-füzetek, 2./

NÁDASI JÓZSEF

2002 Rész és egész. Töprengések Pécs művészeti múzeumairól, képzőművészeti kiállításairól. Echo 1:4–8.

PULSZKY FERENC

1838 A műgyűjtemények hasznairól. h. n. Athenaeum.

SARKADI ESZTER

1977 A Janus Pannonius Múzeum vázlatos története a felszabadulástól napjainkig. Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 21:373–388.

1980 75 éves a pécsi múzeum. Vázlatos történet a kezdetektől 1945-ig. Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 24:357–377.

SZIJÁRTÓ ZSOLT

2005 C... mint centenárius. Echo 1:16.

UJVÁRI JENŐ

1987 A Baranya megyei múzeumok öt éve. Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 30–31:387.

1990 A Baranya megyei múzeumok helyzete, munkája. Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 34:311–380.

THE SITUATION IN BARANYA COUNTY – MUSEUM AND RESEARCH

ANDREA VÁNDOR

The article gives an account of the history and developments of museums and collections in Baranya County, talking about the problematic areas and possible solutions for the future. The organisation of the Museum in Pécs started in 1897, the first exhibition opened in 1904. The aim of the museum was defined by the first director as a school in which everyone can study. In 1951 the city and the county museums were unified and named Janus Pannonius. It had 3 venues and sections: archaeology, ethnography and natural sciences. The Regional Museum Organisation was founded in 1958. Problems started appearing in the 1950s: the different sections, exhibitions, storerooms were scattered, which situation has not changed much since then. The 60s and 70s were the period of extensive development when a large museum network was established in the county, centred in Pécs. The number of collections, exhibitions, publications increased much, educational work became more intensive, more and more visitors came to see the collections. During the 70s the budget was increased, which further improved the overall operational standards. The 80s can be described as the period of increasing awareness and interest in museum services. The more conservative principles and practices were changing towards a more flexible, open institution which recognises the needs of education and training. Exhibitions reflected a more didactic approach, which was following Western trends after an educational reform. BY that time financial resources were decreasing, causing problems in storage and protection. In the 1990s these problems were becoming even worse, affecting the quality of technical conditions and aesthetic appearance of certain collections. By the 90s the period of extensive development had ended. Beside financial problems, the conservative and narrow-minded approach, structural difficulties and the lack of co-operation all led to a

recession in the field. A positive change came at around the middle of the 90s, when the museum opened up towards the public and potential partners. Work at museums is inevitably connected with the social circumstances best described by surveys and analyses. The number of visitors is a significant index of success. The most popular collections in Baranya are the Csontváry, Vasarely and Zsolnay exhibitions as well as the archaeological collections favoured by tourists. The other kinds of shows are less popular but are more relevant to local people and have a substantial role in education. The shift towards smaller, more local collections is an international tendency, which establishes and strengthens a common local identity, one of the most important functions of a museum. Staff has an essential role in shaping a museum, performing a variety of tasks from collecting to publishing. The problematic areas are naturally related to finances caused by an inefficient public administration model. The maintaining organisations does not finance academic or professional activities or the costs of operation and maintenance, so as a result, a part of staff had to be made redundant. The organisation is scattered, divided and co-operation between departments is practically non-existent. The establishment of standards and norms, competitions and fund raising could improve financial prospects and the encouragement of partnership and co-operation could lead to a more successful operation.

A múzeumi évkönyvek és a tudomány néhány megyei példa alapján*

Az alábbi írás közreadásával szerkesztőségünk a téma fontosságára és további elemzésére kívánja felhívni a figyelmet. A jövőben szívesen teret biztosítunk az elmélyítésre érdemes kutatási terület bővebb tárgyalására.

A téma körülhatárolása

A múzeumok által kiadott, napvilágra segített tudományos igényű kiadványok sorában sajátos helyet foglalnak el azok a többé-kevésbé rendszeresen megjelenő, valamiféle formai és tematikai állandóság jegyeit mutató kötetek, amelyeket leegyszerűsítve, összefoglalóan a címben is évkönyvnek, évkönyveknek neveztem. Az évkönyv szó a kiadványok hivatalos címében vagy alcímében is gyakran benne van, némely esetben előfordul, hogy a „közlemények” megnevezést alkalmazzák az évkönyv jellegű, évkönyv funkcióban megjelenő kötetekre is.

Az évkönyv eredeti értelmében – lexikai jelentésének megfelelően – egy adott intézmény évi működéséről szóló időszaki nyomtatvány, amely tartalmazhat értekezéseket is. A szótári jelentés megengedi azonban az évkönyv szónak azt az értelmezését is, amelyben az évkönyv csupán valamely intézmény kiadásában rendszeresen megjelenő, tanulmányokat vagy szépirodalmi szövegeket tartalmazó kiadvány. Az intézményi működésre utaló írások jelenléte tehát nem elengedhetetlen követelménye az évkönyvszerkesztésnek, s ezt az értelmezést a gyakorlat – ahogy

a későbbiekben látni fogjuk – egyre inkább megerősíti.

A hazai múzeumok kiadásában megjelenő évkönyvek közül elemzésemben nem térek ki az országos múzeumok, valamint a kisebb vidéki múzeumok évkönyveire.

Választásom azért esett a megyei múzeumi szervezetek, illetve az azok központjaiként működő múzeumok évkönyveire, mert a kiadó intézmények méreteiket tekintve az országos szakmúzeumok és a kisebb vidéki egységek, városi múzeumok között helyezkednek el, ugyanakkor összetettségük, a különböző muzeológiai szakágak együttes jelenléte nagyon sokszínűvé formálja tevékenységüket. Az elemzés körének meghatározása azért is célszerű, mert egy megközelítő pontossággal kijelölhető, közel negyven évet felölelő időperiódust foglal magában (az 1960-as évek elejétől napjainkig).

Az 1960-as években létrehozott megyei múzeumi szervezetek központjaiként működő megyei múzeumok néhol patinás múlttal rendelkezve értékes gyűjteményekre alapozhatták tevékenységüket, máshol csupán szerényebb, főleg a szocialista korszakból származó gyűjteményekkel rendelkeztek. Az évkönyvsorozatok indításának időpontja igen nagy szóródást mutat. A vizsgálat körébe vont múzeumi évkönyvek közül a debreceni Déry Múzeum Évkönyve tekinthető az egyik legkorábbinak, hiszen megjelenése az 1940-es évek elejétől folyamatosnak mondható.

Egyes jelentősebb múzeumi hagyományokkal bíró városokban a megyei múzeumi szervezetek

* Az írás előadás változatban a néprajzos muzeológusok *Tudományos kutatás és a múzeumok* című országos konferenciáján hangzott el 2004. szeptember 29.–október 1. között.

megalakulását időben néhány évvel megelőzve, már az 1950-es évek végén megjelentek az évkönyvek első számai. A múzeumi évkönyvek, pontosabban szólva a tudományos igényű múzeumi periodikák indításának másik korszaka az 1960-as évek első fele. A Vas megyei múzeumok Savaria című kiadványa első számának élére illesztett előszóban Szentlélek Tyhamér megemlékezik a megyei múzeumi szervezet létrejöttéről, az „Értesítő” megjelentetésének lehetőségét összekapcsolja ezzel. Így ír 1963-ban: „Egységes múzeumi szervezet keretében közös összefogással adjuk ki a Vas Megyei Múzeumok értesítője sorozat első kötetét azzal a céllal, hogy alapja lehessen egy újabb, az eddigieknél nagyobb múzeumi fejlődésnek. A kötet megjelenésekor hálásan gondolunk a Múvelődésügyi Minisztérium Múzeumi főosztályának másfél évtizedes irányítására, de elsősorban Vas megye Tanácsára az erkölcsi és anyagi segítségért, útmutatásért.” (Savaria – A Vas megyei Múzeumok Értesítője 1963 [1]:7-8.)

Ugyancsak 1963-ban indult a Veszprém megyei kiadvány és az Egri Múzeum Évkönyve, később Agria, az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve. Baranyában a Janus Pannonius Múzeum Évkönyve az 1960-as, 1970-es évek fordulóján jelent meg első ízben.

Az 1970-es évek elején kezdődik a múzeumi évkönyvek, periodikák indításának új korszaka. 1970-ben a szekszárdi – akkor még „Balogh Ádám Múzeum” – évkönyvének első száma elé a Megyei Tanács VB (Végrehajtó Bizottság) elnökhelyettese írt előszót. 1971-ben indult a Békés megyei Múzeumok Közleményei, 1972-ben a Nógrád megyei Múzeumok Évkönyve, valamint Studia Comitatus néven a Pest megyei kiadvány. 1973-ban a Somogyi Múzeumok Közleményei, 1974-ben Bács-Kiskun megyében a Cumania, 1979-ben a Szolnok megyei Múzeumok Évkönyve, amely a VIII. kötetétől Tisicum néven jelenik meg. Zala megyében 1987-től Zalai Múzeum címen adnak ki tudományos igényű múzeumi periodikát.

A téma körülhatárolása ugyan önkényes, és a felsorolás sem teljes, mégis ezeknek a kiadványoknak az áttekintése alapján próbálom meg felvázolni a múzeumi periodikák tudományos horizontját.

Tartalmi, formai elemzés

A múzeumi évkönyvek közelebbi vizsgálata során a tartalmi és a formai szempontokat egyaránt tekintetbe vettem. Tartalmi szempontból elsődleges kérdés, hogy milyen tudományágak jelennek meg a kötetekben, ezek sorrendje, rovatba sorolása már formai jegy. Első közelítésben egyértelműen látszik a régészet túlsúlya, földrajzilag minden területen és az egész korszakra érvényesen. A történeti tárgyú írások mellett a néprajziak is jelentős mennyiségben vannak jelen – ezekről még bővebben szólok. A természettudományi, a művészet- és az irodalomtörténeti tanulmányok jelenléte nem általános, a múzeumi gyűjtemények jellegétől függően bukkannak fel vagy hiányoznak. Az embertan, a numizmatika és az iparművészet szórványosan tűnik fel, újabban pedig a múzeumpedagógia is megjelenik. Nem általános ugyan, de több időszakban és több helyen felfedezhető a restaurálással kapcsolatos írások, elsősorban meghatározott műtárgyakon elvégzett eljárások tapasztalatainak leírása formájában. Az általános muzeológia, közelebről a kiállításrendezés elmélete és gyakorlata nem jelenik meg, a muzeológia címszó alatt többnyire az intézményi működés adatai olvashatók. A felsorolt tudományágak, -területek csoportosításának, rovatba sorolásának van egyfajta hagyománya a múzeumi évkönyvekben, a kötetek élén többnyire a régészeti tanulmányok állnak. Van hagyománya annak is, hogy a természettudományi írások megelőzzék ezeket (például a debreceni Déry Múzeum Évkönyvének gyakorlata), de előfordul az ellenkezője is, amikor a rovatbeosztás végére kerülnek (például a szegedi Móra Ferenc Múzeum Évkönyvének korábbi számai). Előfordul az a szerkesztői gyakorlat is, amikor a tudományágak nevével ellátott, külön főcímmel megnevezett rovatok hiányoznak, s mindenféle tagolás nélkül rakják sorba az írásokat. Van példa arra is, hogy nem tudományáganként, hanem az írások jellege alapján végzi el a szerkesztő a csoportosítást, például tanulmányok, közlemények, szemle rovat megjelenéssel.

A múzeumi évkönyvek tudományosságát formailag a tanulmányok jegyzetapparátusa, filológiai

kidolgozása és az idegennyelvűség hordozza. A filológiai kérdésekről most nem szólok, bár ezek változási iránya és az egyes tudományágak egymásra hatása ebben a vonatkozásban figyelmet érdemelne.

Kevés kivételtől eltekintve a múzeumi évkönyvek a közölt tanulmányokhoz idegen nyelvű tartalmi kivonatot is illesztnek. Gyakran külön idegen nyelvű tartalomjegyzék vagy a tartalomjegyzékben a magyar cím mellett annak fordítása is szerepel. A rezümék nyelve a kezdetekben szinte kizárólag a német volt, az 1990-es évektől határozott elmozdulás figyelhető meg az angol felé. Van néhány példa újabban arra is (néhány szerző részéről határozott igény), hogy egy-egy tanulmányt teljes terjedelmében közöljenek az évkönyvek idegen nyelven. (Főleg a természet-tudományban és a régészetben.)

Teljes kötet idegen nyelven való megjelenítésére szintén régészeti példa hozható.

A muzeológiai ágak jelenlétének, reprezentáltóságának vázlatos áttekintése után a tanulmányok tartalmi kérdéseiről, a feldolgozások jellegéről, a gyakrabban megjelenő témakörökről, tematikákról szólok, elsősorban a néprajz területét érintve.

A múzeumi évkönyvekben a néprajzi tanulmányok jelentős része a feldolgozás módját tekintve leíró jellegű. Adatközlésnek tekinthető írások jelentek meg klasszikus néprajzi témákban, például építkezés, kenderfeldolgozás, kismesterségek, viselet, szokásleírások stb. A néprajzi jelenségek leírásán túl komoly forrásértékkel bíró munkák az egyes jól körülhatárolható tárgycsoportok leírására, dokumentálására vállalkozó írások, ezek egy időszakban „klasszikus évkönyvműfajnak” számítottak. Ezek a nagyobb merítésű tárgykatalógusok kistestvérei mennyiségi szempontból.

Forrásközléseket a múzeumi évkönyvekben a történeti muzeológia keretében is találunk, de a népi írásbeliség kapcsán felbukkan a néprajzi témák között is. Nagyobb ívű, tágabb horizontú néprajzi tanulmányok is megjelennek szórványosan ezekben a múzeumi periodikákban, de a tisztán elméleti megközelítés nagyon ritka.

A múzeumi évkönyvek néprajzi tanulmányainak témaválasztásában elsődleges szempont a loká-

lis jelleg, a területhez, a szűkebb-tágabb tájegységhez kötöttség. Nagy általánosságban megfogalmazva a témák kijelölésében és a közelítésmódban a múzeumi évkönyvekben közölt néprajzi tanulmányok konzervatívnak, hagyományos felfogásúnak tekinthetők, bár sporadikusan vannak jelei az új témák iránti fogékonyságnak is; példa lehet erre a fotográfia, a népi írásbeliség emlékeinek feltárására irányuló törekvés. Az új közelítésmód iránti igényt jelzi, hogy a közelmúltban néhány kötetben rovatcímként a kulturális antropológia is megjelent.

A múzeumi évkönyvekben közölt tanulmányok újabban gyakran már áttételesen sem utalnak a múzeumban folyó tudományos munkára. Legnagyobb részben a szerzők egyéni irányultsága, ambíciója formálja azt; a gyűjteményben végzett tevékenységüktől független kutatómunkájuk lenyomatai a megjelenő írások.

Az évkönyv-, periodikajelleg felolvadása

A múzeumi évkönyvek legnagyobb hányada az évkönyvjelleg szorosabb értelemben vett kritériumait – azt tudniillik, hogy a kiadó intézmény működéséről az adott időszakban, „évben” beszámoljon – kezdetektől nem érezte a maga számára kötelezőnek. Csak szórványosan bukkannak fel a múzeumi munkáról szóló jelentések a győri, a veszprémi, a Tolna megyei és a somogyi kötetekben, ez utóbbiban a jelentések helyére a *Múzeumi krónika* rovat került az 1980-as években. Mára már szinte a debreceni Déri Múzeum Évkönyve maradt az „utolsó fecske”, amelyben az éves múzeumi munkáról szóló beszámoló, illetve a munkatársak bibliográfiája rendszeresen helyet kap.

A múzeumi kiadványok periodikajellegét az aktualitások, az aktuális témák jelenléte mutatná, azonban ezek szinte csak az évfordulós megemlékezések (a múzeum fennállásának 50., 100. évfordulója) vagy a közölt nekrológok alakjában öltöttek testet. Kivétel a Somogyi Múzeumok Közleményeinek törekvése az 1980-as években, amikor kutatási beszámolókat, kiállításismertetőket és recenziókat is közöltek. Győrben pedig az 1990-es évek közepén az Arrabona tudomá-

nyos jellegének megőrzése mellett a „folyóirat-szerkesztés szabályai szerinti” átalakításra tettek kísérletet. Általánosságban azonban a tudományos igényű múzeumi periodikákat a periodikajelleg feladása jellemzi. Ennek jelei már az 1970-es évektől kitapinthatók.

Egyik sajátos megnyilvánulási formája ennek, amikor az évkönyv keretében nagy terjedelmű, önálló munkákat közölnek. A szegedi múzeum Bálint Sándor és Juhász Antal munkáit közölte így, a szekszárdi pedig Vadas Ferenc írását a megye múzeumairól. Ugyancsak a periodikajelleg feladását látom abban a megoldásban, amikor az évkönyv teljes terjedelmében egy konferencia előadásainak adnak megjelenési lehetőséget. A dél-dunántúli megyék gyakorlatában ez rendszeresen előfordul, meg kell jegyezni, hogy szinte kizárólag régészeti tanácskozásokról van szó.

A nagyobb terjedelmű tanulmánykötetek évkönyvsorozatba illesztése hasonlóan a periodikajelleg ellen hat. Erre példa többek között a Studia Comitatus két egymást követő száma, amelyekben az Ikvai Nándor tiszteletére íródott néprajzi tanulmányokat adták közre.

Ugyancsak a periodikajelleg ellen hat az a törekvés, amikor a muzeológiai szakágak önállósodni, szétválni akarnak, és egy kialakított rend, forgás, vetésforgó alapján három-négy évente szerkesztenek tisztán régészeti, történeti, néprajzi köteteket. A közelmúltban a szegedi Móra Ferenc Múzeum esetében az önállósodási törekvések oda vezettek, hogy a szétválás végleg megtörtént, a „vegyes” évkönyv megszűnt, és azóta külön kötetben jelennek meg a történeti, természettudományi, néprajzi írások, a régészeti pedig még formailag is elkülönül a többitől.

Megállapítások

A vizsgált tíz-egynéhány tudományos igényű múzeumi periodikát, évkönyvet az elmúlt harminc-nyolcvan évben egyfelől a szerkesztési elvek, módszerek konzervatívizmusa, másfelől a koncepciótlanság jellemezte. Sok esetben megfigyelhető a töredezettség. Formailag ez a kötetek külső megjelenésében is tetten érhető; van olyan mú-

zeumi évkönyv, amely négyszer váltott alakot indulása óta.

Sokszor jellemzi a múzeumi évkönyveket az esetlegesség a tanulmányok témaválasztásában és olykor a szerzők körében is.

Az 1990-es évek végétől új korszak jelei látszanak a múzeumi évkönyvekben – feltehetőleg a minisztériumi periodikapályázat rendszeres megjelenése áll ennek háttérében –; látványos formai (nagyobb alakra való áttérés, A/4, kemény borító) és tartalmi megújulás tanúi lehetünk. Az igényesebb külalakra törekvés, az idegen nyelvű részek hangsúlyeltolódása az angol irányába, az évszámkiemelő bibliográfiával kombinált zárójeles jegyzetelési mód terjedése filológiai szempontból s az új tudományterületek, muzeológiai ágak felbukkanása (kulturális antropológia, múzeumpedagógia) mutatják e változás alapvető tendenciáit.

Végezetül még mindig itt áll előttünk a költői kérdés: mit tudnak felajánlani ezek a vegyes tartalmú múzeumi évkönyvek a tudomány oltárán? S egyáltalán, bekerülnek-e a tudományos vérkeringésbe az itt közölt publikációk? Mennyire korszerűek ezek az írások témaválasztásukat, közéletismódjukat és módszertanukat tekintve a tudományosság szemszögéből? Pontos választ fogalmazni erre nem merek és nem is tudok, de azt gondolom, hogy mindannyiunknak, akik szerzőként vagy szerkesztőként társtettesei vagyunk a múzeumi évkönyvek létrehozásának, közös felelősségünk mindezek végiggondolása.

MUSEUM YEAR-BOOKS AND SCIENCE IN THE COUNTIES

MÁRTA MAGYARI

Most of the museums publish, from time to time, some kind of more or less unchanged publications, as far as contents and format are concerned and these can be called year-books. In this study the year-books of county-level museum organisations are examined as these organisations are quite complex and are between large national museums and smaller institutions in size. The last four decades were

studied, although the first year-book, of the Déri Museum in Debrecen, has been published since the 1940s. Still it was the 50s, 60s and 70s when most publications started. When studying the contents we can see that archaeology is in the leading position, followed by history and ethnography, while the other subjects appear occasionally – or not at all (general museology, arranging exhibitions). Most of the year-books contain summaries in foreign languages, especially English. The museum and its ongoing work and current issues are scarcely reflected in the contents, they are dominated by the authors' individual interests and ambitions. Most of these publications in the survey can be described as conservative as far as the editing principles and methods are concerned, and the concept is usually missing. Positive changes can be felt in this field, too, but the question is, to what extent these publications can contribute to scientific life and research and how up-to-date they are in their contents, approaches and methodology.

A muzeológiai szakfelügyelet ügyrendje

I.

A szakfelügyelet – a működési engedéllyel rendelkező muzeális intézmények vonatkozásában – a nemzeti kulturális örökség minisztere ágazati szakmai felügyeletében közreműködő, egyúttal a muzeális intézmények szakmai munkájának fejlesztését segítő ellenőrző, véleményező és tanácsadó testület. Székhelye: Budapest.

II.

A szakfelügyelet feladatai

A szakfelügyelet a muzeális intézményekre vonatkozó szakfelügyelet rendjéről szóló 20/1999. (XII. 26.) NKÖM-rendeletnek (a továbbiakban: Rend.) megfelelően az alábbi feladatokat látja el:

1. Felügyeleti jogkörében

1.1. rendszeresen vizsgálja (muzeális intézményenként háromévente legalább egyszer):

- a) a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény 42–49. §-aiban meghatározott valamennyi szakmai tevékenység szakágankénti folyamatosságát, színvonalát, hatékonyságát és eredményességét;
- b) a szakágak egymáshoz viszonyított megfelelő arányát és képviselőségét;
- c) a kulturális javak védelmének, biztonságának kérdéseit;
- d) a fentiekhez szükséges tárgyi, személyi (azon belül képezési stb.) feltételeket;
- e) a szakmai tevékenységgel összefüggő jogszabályok rendelkezéseinek érvényesülését;
- f) a muzeális intézmények működési engedélyében és a tevékenységüket szabályozó egyéb dokumentumokban foglaltak megvalósulását, illetve betartását;

g) a minisztérium és más állami szervek tájékoztatását szolgáló információs és statisztikai rendszer intézményi működését.

1.2. Szakmai tanácsokkal, javaslatokkal segíti a muzeális intézményeket tevékenységük színvonalának emelésében, különös tekintettel az 1.1. pontban felsorolt szempontokra.

1.3. Feltárja az 1.1. pontban meghatározott területeken tapasztalható eredményeket és hiányosságokat; értékeli a szakágakban, illetve az egyes intézményekben folyó munkát.

1.4. Javaslatot tesz az eredmények elismerésének, illetve a hiányosságok kijavításának módjára; amennyiben szükséges, felelősségre vonást kezdeményez(het) a tulajdonosnál/fenntartónál.

2. Véleményező és tanácsadó feladatkörében – eseti felkérésre – közreműködik

- 2.1. a szakági továbbképzések, konferenciák, találkozók megszervezésében;
- 2.2. szakmai pályázatok elbírálásában, támogatások odaítélésének véleményezésében, valamint azok rendeltetésszerű felhasználásának ellenőrzésében;
- 2.3. tudományos, gyűjtési, közművelődési és más szakmai koncepciók összeállításában és értékelésében;
- 2.4. kiállítási forgatókönyvek lektorálásában;
- 2.5. intézményi munkatervek és munkajelentések véleményezésében;
- 2.6. A múzeumi terület egészét érintő szakmai irányelvek és jogszabályok előkészítésében;
- 2.7. a szakmapolitikai elképzelések (koncepciók, stratégiák) alakításában s ezzel összefüggésben a szakágra vonatkozó nemzetközi tapasztalatok összegyűjtésében;
- 2.8. az előkészítés alatt álló nemzetközi megállapodások szakmai véleményezésében;

- 2.9. vitatott egyedi tudományos-módszertani, valamint szakmai kérdések eldöntésében, a megfelelő megoldás kidolgozásában;
- 2.10. a muzeális intézmények és fenntartóik együttműködésének értékelésében, fejlesztésében.

III.

A szakfelügyelet személyi összetétele

1. A szakfelügyelet szakági belső struktúráját és létszámát a muzeális intézményi hálózat nagyságrendjére, feladatainak összetettségére és szakági sajátosságaira figyelemmel – a hároméves megbízási időszakokra kiterjedően – kell kialakítani (*1. számú melléklet*).
2. Tagjait a miniszter a múzeumi terület szakirányú egyetemi végzettségű, legalább ötéves szakmai gyakorlattal rendelkező, elismert szakemberei közül, háromévi időtartamra bízza meg. Megbízásuk megszűnik az időtartam lejártával, a szakfelügyelő lemondásával, miniszteri visszahívással vagy a szakfelügyelő halálával.
3. A szakfelügyelet tagjai a IV. 3. pontban rögzített feltételek alapján a minisztérium éves költségvetésében meghatározott keret szerinti tiszteletdíjban részesülnek, továbbá a munkájukkal összefüggésben felmerült és igazolt utazási, illetve szállásköltségek megtérítésére jogosultak.
4. A szakfelügyelők nem folytathatnak vizsgálatot olyan intézményben, s véleményező-szakértői minőségben nem működhetnek közre olyan intézményt érintő döntés előkészítésében, amelyre közszolgálati vagy munkavégzésre irányuló bármilyen egyéb jogviszonyban állnak.

IV.

A szakfelügyelet szervezeti rendje, forrásháttere, működése

1. A szakfelügyelet tevékenységét a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma (a továbbiakban: minisztérium) szervezi és irányítja, a minisztérium szervezeti és működési szabályzatának vonatkozó rendelkezései szerint a közgyűjteményi és közművelődési helyettes államtitkár felügyeleti területén, a Múzeumi Főosztály útján.

2. A szakfelügyelet működésének a III. 3. pont szerint szükséges pénzügyi fedezetét – éves költségvetésében, fejezeti kezelésű előirányzatai terhére – a minisztérium biztosítja.

3. A kifizetések a Magyar Nemzeti Múzeumhoz (mint pénzügyi bonyolítószervhez) évente kihegyezett „Szakfelügyelői és szakértői díjak” előirányzat terhére történnek, a Múzeumi Főosztály vezetőjének ellenjegyzése mellett.

- 3.1. A szakfelügyelői tiszteletdíjak mértékét évente, a tárca költségvetésének függvényében állapítják meg. Kifizetése évente egy összegben, számlára való átutalással történik.

- 3.2. A szakfelügyelet munkájával összefüggésben felmerülő, egyéb dologi költségek (utazás, szállás) a vezető szakfelügyelő által igazolt (teljesítési igazolás), valamint a Magyar Nemzeti Múzeum nevére és címére kiállított kiküldetési rendelvénnyel, utazási jeggyel, szálloda- vagy vendégszobaszámlával alátámasztott igénybejelentés tekinthető.

- 3.3. Saját gépkocsi használatával történő utazásnál a kiküldetési rendelvény kiadásának feltétele a jármű fénymásolatban benyújtott biztosítási dokumentuma és forgalmi engedélye.

4. Figyelemmel a III. 4. pontban meghatározott összeférhetetlenségi szabályokra, amennyiben ilyen fenn áll:

- 4.1. Az érintett szakfelügyelőt azt haladéktalanul közli a vezető szakfelügyelővel, aki gondoskodik egy másik szakfelügyelő kijelöléséről.

- 4.2. Amennyiben a vezető szakfelügyelővel kapcsolatban merül fel összeférhetetlenség, úgy az adott intézmény ellenőrzése vonatkozásában a vezető szakfelügyelői feladatokat – a Múzeumi Főosztály vezetőjével és az illetékes referenssel egyeztetve – a szakcsoport egy arra kijelölt tagja veszi át.

- 4.3. Éves munkatervük javaslatát az egyes szakfelügyeleti csoportok már ezen összeférhetlenségi szabályokra figyelemmel kell előkészítsék, külön is jelezve abban a vezető szakfelügyelővel kapcsolatban felmerülő összeférhetlenséget és a kijelölt, esetileg helyettesítő felügyelőt.

5. A szakfelügyelet munkáját szakági csoportokban végzi, melyek fajtaát és személyi összetételét az *1. számú melléklet* tartalmazza.

6. Az 5. pont szerinti önálló szakfelügyeleti csoporttal nem rendelkező különleges szakágaknál, illetve területeken felmerülő kérdések megoldására a miniszter eseti szakfelügyeleti megbízást ad ki.

7. Az 5. pont szerinti szakági csoportokat egy-egy vezető szakfelügyelő irányítja.

A vezető szakfelügyelő felelős:

7.1. az éves szakági munkaterv szakmai javaslatának és járulékos dologi költségvetésének határidőre történő, továbbá az összeférhetlenségi szabályok betartására is kiterjedő összeállításiért;

7.2. a jóváhagyott munkaterv időarányos teljesítéséért, illetve szakági csoportja évközi, elvárható színvonalú működéséért;

7.3. az éves szakági összefoglaló jelentések határidőre történő, egységes tartalmi és szerkezeti követelményeknek megfelelő elkészítéséért (2. számú melléklet);

7.4. az adott szakági csoport részére éves szinten megállapított dologi költség-előirányzat szabályszerű felhasználásáért és elszámolásáért, teljesítési igazolás formájában;

7.5. a Múzeumi Főosztállyal való folyamatos kapcsolattartásért.

8. Az egyes szakfelügyelők felelősek:

8.1. az éves szakági munkaterv - az összeférhetlenségi szabályok betartására is kiterjedő - szakmai javaslatának előkészítéséért és a vezető felügyelő által meghatározott határidőre történő benyújtásáért;

8.2. az éves szakági munkatervben meghatározott vizsgálatok elvárható színvonalú lefolytatásáért;

8.3. a szakfelügyeleti jelentések határidő szerinti, egységes tartalmi és szerkezeti követelményeknek megfelelő elkészítéséért (2. számú melléklet).

9. A szakfelügyelők munkájukat az - egyes szakági csoportokban szakmailag előkészített és a vezető szakfelügyelők által terjesztett és jóváhagyott éves terv és dologi költségvetés alapján végzik.

9.1. Az összesített terv tartalmazza:

a) a vizsgálandó intézményeket és a vizsgálatban részt vevő felügyelőket, figyelemmel az összeférhetlenségi szabályok betartására;

b) a vizsgálatoknak a - 11. pontban meghatározott - típusát, fajtáját;

c) a vizsgálatok céljait, témáit;

d) az időbeni ütemezést és dologi költségvetési vonzatait.

9.2. Az összesített terv javaslatát a vezető szakfelügyelők minden év január 31-ig nyújtják be a Múzeumi Főosztályra. A vezető szakfelügyelők szakcsoportjuk felügyelőinek javaslati határidejét ennek figyelembevételével, saját hatáskörben állapítják meg.

9.3. A vezető szakfelügyelők szakági munkatervjavaslataikat - a 11.1. pontban meghatározott szak- vagy célvizsgálatok összehangolása érdekében - a Múzeumi Főosztályra való benyújtás előtt egymás közt is egyeztetik, s ennek tényét a szakági munkatervjavaslatban rögzítik.

9.4. A 10.2. pont szerinti átfogó intézményi, illetve megyei vizsgálatok, valamint a 10.3. pont szerinti országos témavizsgálatok vagy felmérések esetén a munkatervet a vezető szakfelügyelők a Múzeumi Főosztállyal közösen készítik elő.

10. A szakfelügyeleti vizsgálatok fajtái:

10.1. szak- vagy célvizsgálat, amely egy szakág adott intézményen belüli szakmai követelményeinek teljesítésére vagy meghatározott egyedi témákra, feladatokra, ügyekre terjed ki;

10.2. átfogó intézményi, illetve megyei vizsgálat, amely az intézmény, illetve intézmények több, esetleg valamennyi szakágában - meghatározott időszakon belül - végzett tevékenységre, a feladatok és folyamatok összességére, összefüggéseire terjed ki;

10.3. országos témavizsgálat vagy felmérés, amikor a témát egy időben országszerte, több intézménynél indokolt megvizsgálni, illetve felmérni, hogy az eredményből általánosítható következtetéseket lehessen levonni, és ennek megfelelő intézkedéseket előkészíteni, illetve tenni.

11. A vizsgálat lefolytatásának főbb szabályai:

11.1. Előzetes értesítés a vizsgálatról:

a) a 10.1. pont szerinti szak- vagy célvizsgálat esetén az illetékes vezető szakfelügyelő,

b) a 10.2. pont szerinti átfogó intézményi, illetve megyei, valamint a 10.3. pont szerinti országos témavizsgálat vagy felmérés esetén pedig a Múzeumi Főosztály gondoskodik arról, hogy a tervezett vizsgálatról mind a muzeális

intézmény, mind annak tulajdonosa, fenntartója - a vizsgálat megkezdése előtt legalább három nappal történő kézhezvétel biztosítása mellett - előzetes írásbeli értesítést és megfelelő tájékoztatást kapjon, illetve hogy a vizsgálatot az ellenőrzésre jogosult egyéb szervekkel összehangolják.

- c) A kiértesítő levélnek tartalmában ki kell térnie az adott vizsgálat fajtájára, megkezdésének időpontjára, az érintett intézményre vagy szakágra és a vizsgálatban részt vevő felügyelők személyére.
- d) A Múzeumi Főosztály kiadmányozásában készült kiértesítő leveleket a minisztérium ügyirat-kezelési szabályzata szerint kezelik. A 10.1. pont szerinti szak- vagy célvizsgálat esetén az illetékes vezető szakfelügyelő által kiadott kiértesítő levelek másolatát csatolni kell az adott szakfelügyelői jelentés Múzeumi Főosztálynak eljuttatott példányához.

11.2. A vizsgálat lefolytatása

A szakfelügyelők munkájukat bekért adatok, dokumentumok alapján, illetve a helyszínen végezhetik. Ennek során, a Rend. vonatkozó előírásai szerint,

- a) a szakfelügyelők kötelesek:
- munkájuk megkezdésének konkrét időpontjáról - a vezető szakfelügyelő vagy a minisztérium előzetes írásos értesítésének kézhezvételét követően - külön is tájékoztatni az intézmény vezetőjét;
 - munkájukat úgy végezni, hogy az intézmény rendeltetésszerű tevékenységét ne akadályozzák;
 - a tudomásukra jutott állami, szolgálati, üzleti és magántitkot a jogszabályoknak megfelelően megőrizni, illetve kezelni.
- b) A szakfelügyelők jogosultak:
- a helyszíni vizsgálat során bármely raktár-, munka- és kiállítási helyiségbe belépni;
 - a gyűjtemények anyagába, nyilvántartásába betekinteni;
 - a restaurátor-, fotó- és más műhelyek, laboratóriumok felszerelését, teljesítményét vizsgálni;
 - a II. 1.1. pontban meghatározott témakörökkel kapcsolatban felvilágosításokat, adatokat és dokumentumokat kérni.

- c) A vizsgált intézmény, illetve tulajdonosának, fenntartójának vezetői és munkatársai kötelesek:
- a szakfelügyelő munkáját elősegíteni és támogatni;
 - a szóban vagy írásban, jogszerűen kért felvilágosításokat és adatokat megadni;
 - a dokumentumokba betekintést engedni, indokolt esetben azok másolatát rendelkezésre bocsátani.
- d) A vizsgált intézmény, illetve tulajdonosának, fenntartójának vezetői és munkatársai jogosultak:
- a szakfelügyelő miniszteri megbízólevelének bemutatását kérni, ennek hiányában a vizsgálat engedélyezését, illetve az abban való közreműködést megtagadni;
 - a szakfelügyelői jelentést megismerni, ahhoz írásban vagy szóban észrevételt, kiegészítést tenni.

11.3. A szakfelügyelői jelentés

- a) A szakfelügyelők a vizsgálat tapasztalatait jelentésben foglalják össze, amely egységes tartalmi és szerkezeti követelményeknek megfelelően és szükséges részletességgel tartalmazza a II. 1.1. pontban meghatározottakra vonatkozó megállapításokat és az ezeknek megfelelő intézkedésekre tett javaslatokat (2. számú melléklet).
- b) A jelentést a vizsgálat befejezése után legkésőbb harminc nappal el kell készíteni.

11.4. Amennyiben több szakági csoport szak- vagy célvizsgálatai ugyanazon intézményre irányulnak, úgy a vizsgálatok eredménye - az adott szakági vezető felügyelők által egyeztetett - egységes szerkezetű, közös jelentésben összegzendő.

A szakfelügyelői jelentés továbbítása

- a) A 10.1. pont szerinti szak- vagy célvizsgálat esetén az illetékes vezető szakfelügyelő az aláírással hitelesített, papíralapú jelentés egy példányát a vizsgált intézménynek, egy példányát pedig a tulajdonosnak, fenntartónak, illetve az általa a vizsgálat megkezdésekor megjelölt szerv(ek)nek közvetlenül küldi meg.
- b) E jelentés egy aláírással hitelesített papíralapú példányát, valamint annak elektronikus hor-

dozón (flopín) rögzített másolatát a szakfelügyelők – a vezető szakfelügyelők közreműködésével – a Múzeumi Főosztályra is továbbítják, tájékoztatás és esetleges további intézkedések kezdeményezése céljából.

- c) A 10.2. pont szerinti átfogó intézményi, illetve megyei, valamint a 10.3. pont szerinti országos témavizsgálat vagy felmérés esetén a szakfelügyelői jelentés érintetteknek való megküldése a Múzeumi Főosztály feladata. Ennek megfelelően az elkészült jelentések három papíralapú, aláírással hitelesített példányát, valamint annak elektronikus hordozón (flopín) rögzített másolatát az illetékes vezető szakfelügyelők a főosztálynak küldik meg.

12. Amennyiben a szakfelügyelők éves munkájuk során bárhol a kulturális javakat súlyosan veszélyeztető vagy károsító jelenséget, helyzetet tapasztalnak, azt vezető szakfelügyelőjük közreműködésével soron kívül jelzik a Múzeumi Főosztálynak, illetve intézkedést kezdeményeznek. Az intézkedés szakfelügyelői kezdeményezése a tartalomra irányuló szakmai állásfoglalás (feltárt súlyos problémák, hiányosságok szakmai megoldásának javaslata), a szükséges további intézkedések elindítását a Múzeumi Főosztály végzi, az intézménnyel és a fenntartóval kapcsolatba lépve.

13. A szakági összefoglaló jelentés

13.1. A vezető szakfelügyelők az előző évben végzett munkáról, az abból levonható következtetésekről és az ezek alapján tett javaslatokról – az egységes tartalmi és szerkezeti követelményeknek megfelelő (2. számú melléklet) – szakági összefoglaló jelentést készítenek. Az összefoglaló ismerteti a végzett munkát, képet ad a szakág helyzetéről, elemzi a leszűrt tapasztalatokat, észrevételeket, és javaslatokat tesz a szakmai munka színvonalának emelésére. A vezető szakfelügyelőkhez év közben eljuttatott szakfelügyelői jelentések az összefoglaló mellékletét képezik.

13.2. A szakági összefoglaló jelentés aláírással hitelesített papíralapú egy példányát, valamint annak elektronikus hordozón (flopín) is rögzített másolatát – a tárgyévi munkatervjavaslattal együtt – minden év január 31-ig nyújtják be a Múzeumi Főosztályra.

14. Szakfelügyeleti egyeztető fórumok

A szakfelügyelet éves munkatervének összeállítását, időarányos teljesítését és a munka megfelelő koordinációját egyeztető munkaértekezletek segítik.

14.1. A szakági munkacsoportok belső, évközi egyeztető értekezleteit – saját hatáskörében – a szakági vezető felügyelő hívja össze, az általa szükségesnek ítélt gyakorisággal.

14.2. A Múzeumi Főosztály szervezésében a szakági vezető felügyelők részére negyedévenként legalább egy alkalommal,

14.3. a szakfelügyelet teljes köre részére évente egy alkalommal kerül sor egyeztető értekezlet megtartására.

V.

A szakfelügyeleti tevékenység minisztériumi irányítása és segítése

1. A szakfelügyelet tevékenységének a IV. 1. pont szerinti szakmai irányításával és koordinálásával összefüggő feladatokat a Múzeumi Főosztály – a főosztályvezető által, az egyes szakági csoportok szerint – kijelölt szakreferensei látják el (1. számú melléklet).

2. A szakági referens irányítási és koordinálási feladatkörében:

2.1. részt vesz az éves munkatervi javaslatok véleményezésében és a munkaterv véglegesítésében;

2.2. a rendelkezésre álló dologi előirányzatok szakági felosztásában;

2.3. figyelemmel kíséri, segíti az illetékességébe tartozó szakági csoport éves munkáját, és szükség szerint egyeztet a vezető felügyelővel;

2.4. figyelemmel kíséri és véleményezi a beérkezett vizsgálati anyagokat, jelentéseket, továbbá ellátja az azokkal összefüggő minisztériumi igazgatási feladatokat;

2.5. indokolt esetben soron kívül kezdeményezi a vezető felügyelőnél az illetékességébe tartozó szakági csoport egyeztető értekezletének összehívását;

2.6. részt vesz a IV. 13. pont szerinti évközi egyeztető értekezleteken.

3. A Múzeumi Főosztály – a szakfelügyelők szakigazgatási ismereteinek szinten tartása és fejlesztése

tése érdekében – szükség szerinti gyakorisággal továbbképzést szervez.

4. A Múzeumi Főosztály – az 1-3. pontokban meghatározott feladatain túlmenően – a szakfelügyelet ügyviteli feladatainak segítésére

4.1. adminisztrációs háttérrel,

4.2. a vizsgálati tevékenység hatékonyságának növelése érdekében pedig – a tárca rendelkezésére álló, az adott vizsgálatokhoz szükséges adatokat tartalmazó szakfelügyeleti információs rendszer (a továbbiakban: intézményi adatlapok) segítségével – kiindulási adatszolgáltatást nyújt, egy, a célfeladattal megbízott munkatársa (a továbbiakban: szakfelügyeleti titkár) útján.

5. A szakfelügyeleti titkár feladata a főosztályi szakági referensekkel együttműködve:

5.1. a szakfelügyelet működésével összefüggő, napi ügyviteli feladatok ellátása,

5.2. szükség szerinti évközi technikai kapcsolattartás a szakági vezető szakfelügyelőkkel,

5.3. az intézményi adatlapok kezelése, folyamatos adatfeltöltése, mely adatok frissítésében és kiegészítésében (aktualizálás) a szakfelügyelet is közreműködik (3. számú melléklet),

5.4. a vezető szakfelügyelők, illetve felügyelők által jelzett, a munkaterv szerinti vizsgálatokhoz szükséges intézményi adatlapkérések teljesítése és egyéb, technikai jellegű segítség nyújtása.

Budapest, 2005. május

Dr. Víg Annamária
főosztályvezető

1. számú melléklet

A muzeológiai szakfelügyelet tagjai (2005–2007)

1. Régészeti muzeológia

Dr. Szatmári Imre megyei igazgató (Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága)

Dr. Endrődi Anna osztályvezető (Budapesti Történeti Múzeum)

Dr. Gerelyes Ibolya főosztályvezető-helyettes (Magyar Nemzeti Múzeum)

Dr. Mesterházy Károly főosztályvezető-helyettes (Magyar Nemzeti Múzeum)

Dr. Palágyi Sylvia osztályvezető (Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém)

Pusztai Tamás osztályvezető (Herman Ottó Múzeum, Miskolc)

Dr. Torbágyi Melinda főosztályvezető (*numizmatika*, Magyar Nemzeti Múzeum)

Kapcsolattartó: Holport Ágnes, dr. Hatházi Gábor

2. Képző- és iparművészeti muzeológia

Verő Mária muzeológus (Szépművészeti Múzeum)

Dr. Dobrik István igazgató (Miskolci Galéria)

Sárkány József osztályvezető (Janus Pannonius Múzeum, Pécs)

Dr. Szipócs Krisztina osztályvezető (Kortárs Művészeti Múzeum – Ludwig Múzeum, Budapest)

Dr. Vámos-Lovay Zsuzsanna főigazgató-helyettes (Iparművészeti Múzeum)

Dr. Zwickl András muzeológus (Magyar Nemzeti Galéria)

Kapcsolattartó: Török Petra

3. Új- és legújabb kori történeti muzeológia

Fűrészné Molnár Anikó igazgató (Tatabányai Múzeum)

Demeter Zsuzsa főmuzeológus (Budapesti Történeti Múzeum)

Gönczi Ambrus gyűjteményvezető (Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény)

Dr. Holló Szilvia megyei igazgató (Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Igazgatósága)

Dr. Kapronczay Károly főigazgató (Simmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár)

Dr. Kedves Gyula főigazgató-helyettes (Hadtörténeti Múzeum)

Kapcsolattartó: dr. Nagy László Gábor

4. Néprajzi és agrártörténeti muzeológia

Dr. Viga Gyula megyei igazgatóhelyettes (Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság)

Dr. Balázs György főigazgató-helyettes (Néprajzi Múzeum)

Dr. Bodó Sándor főigazgató (Budapesti Történeti Múzeum)

Dr. S. Laczkovits Emőke (Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém)

Séra Lászlóné dr. Szacsvey Éva (Néprajzi Múzeum)

Varga Lászlóné dr. Szathmári Ibolya megyei igazgató (Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága)

Dr. Oroszi Sándor fősztályvezető (Mezőgazdasági Múzeum)

Kapcsolattartó: Csiszér Dóra

5. Szabadtéri néprajzi muzeológia

Dr. Cseri Miklós főigazgató (Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre)

Dr. Páll István igazgató (Sóstói Múzeumfalu)

Tánczosné dr. Bereczki Ibolya főigazgató-helyettes (Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre)

Kapcsolattartó: Csiszér Dóra

6. Természettudományi muzeológia

Dr. Kecskeméti Tibor ny. főigazgató-helyettes (Magyar Természettudományi Múzeum)

Dr. Fűkőh Levente igazgató (Mátra Múzeum, Gyöngyös)

Dr. Hably Lilla fősztályvezető (Magyar Természettudományi Múzeum)

Dr. Pap Ildikó fősztályvezető (Magyar Természettudományi Múzeum)

Dr. Sziráki György főmuzeológus (Magyar Természettudományi Múzeum)

Kapcsolattartó: Holport Ágnes

7. Műszaki és technikatörténeti muzeológia

Dr. Bencze Géza főigazgató-helyettes (Országos Műszaki Múzeum)

Dr. Katona András főigazgató (Közlekedési Múzeum)

Dr. Kovácsné Bircher Erzsébet igazgató (Központi Bányászati Múzeum, Sopron)

Tóth János igazgató (Magyar Olajipari Múzeum, Zalaegerszeg)

Kapcsolattartó: dr. Nagy László Gábor

8. Színház-, zene- és irodalomtörténeti muzeológia

Dr. Csorba Csilla főigazgató-helyettes (Petőfi Irodalmi Múzeum)

Bardi Terézia főmuzeológus (Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet)

Dr. Birck Edit ny. fősztályvezető (Petőfi Irodalmi Múzeum)

Eckhardt Mária igazgató (Liszt Ferenc Emlék-múzeum és Kutatóközpont)

Horváthné Bagó Ilona fősztályvezető-helyettes (Petőfi Irodalmi Múzeum)

Kapcsolattartó: dr. Víg Annamária

9. Múzeumi műtárgyvédelem

Eckné Nagy Katalin főrestaurátor (Iparművészeti Múzeum)

Deák Endre osztályvezető (Dobó István Vármúzeum, Eger)

Földessy Péter fősztályvezető (Magyar Nemzeti Múzeum)

Illyés Endréné osztályvezető (István király Múzeum, Székesfehérvár)

Koncz Pál osztályvezető (Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém)

Mravik Lászlóné Kovács Petronella főrestaurátor (Magyar Nemzeti Múzeum)

Kapcsolattartó: Holport Ágnes

10. Múzeumi közművelődés

Káldy Mária igazgató (Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre)

Dr. Csizmaziáné Lipták Mária osztályvezető (Móra Ferenc Múzeum, Szeged)

Juhász Sándor fősztályvezető (Magyar Nemzeti Múzeum)

Dr. Vásárhelyi Tamás főigazgató-helyettes (Magyar Természettudományi Múzeum)

Kapcsolattartó: Török Petra

11. Múzeumi informatika

Dr. Rezi Kató Gábor főigazgató-helyettes (Magyar Nemzeti Múzeum)

Dr. Bíró Katalin főmuzeológus (Magyar Nemzeti Múzeum)

Munkácsy Gyula főosztályvezető-helyettes (Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum)

Dr. Rajczy Miklós főmuzeológus (Magyar Természettudományi Múzeum)

Kapcsolattartó: dr. Nagy László Gábor

12. Múzeumi könyvtárak, könyvgyűjtemények

Dr. Püski Anikó főosztályvezető (Petőfi Irodalmi Múzeum)

Tiszavári Ferencné főosztályvezető (Iparművészeti Múzeum)

Kapcsolattartó: dr. Hatházi Gábor

13. Egyházi gyűjtemények

Hajtó Aurélné dr. Kolba Judit ny. főmuzeológus (Magyar Nemzeti Múzeum)

Dr. Lovag Zsuzsa ny. főigazgató (Iparművészeti Múzeum)

Kapcsolattartó: Csiszér Dóra

Koordinációs feladatok: dr. Hatházi Gábor

2. számú melléklet

A) Szempontok a szakfelügyeleti munkaterv összeállításához

1. A csoporton belüli munkamegosztás (az egész ciklusra)

Elképzelhető:

- területi alapon (megye, régió stb.),
- témánként (csoporton belüli szűkebb szakterületek szerint),
- intézménytípusonként (szakmai besorolás szerinti országos, országos szak-, megyei stb.).

A felosztás tükrözze, hogy összességében hány intézmény tartozik a csoport illetékességi körébe, és hogy azok miként oszlanak meg a tagok között (az ellenőrizhető, számon kérhető felelősség érvényesítése érdekében).

2. Az egész ciklust átfogó munkaterv

A fő célkitűzések, feladatok, fontosabb szakmai témák átfogó, koncepcionális meghatározása: Tartalmában ez szakáganként változó, az adott szakcsoport szakmai kompetenciájába tartozó tervezési elem (különös tekintettel a szakfelügyeleti csoportok közvetlen hatáskörébe tartozó szak- és célvizsgálatokra), mely kiegészülhet a Múzeumi Főosztály által javasolt esetleges átfogó intézményi, illetve megyei vizsgálatokkal, valamint országos témavizsgálatokkal vagy felmérésekkel.

(Tematikai példák: az Alfa program figyelemmel kísérése, segítése; az előző ciklus vizsgálatai nyomán létrejött intézkedési tervek végrehajtásának figyelemmel kísérése, gyűjteményezési tervek, gyűjteménygyarapítási stratégiák; a nyilvántartás helyzete, a számítógépes nyilvántartás tervei; a műtárgyvédelem helyzete, megelőző álgvédelem stb.)

3. Éves munkaterv

A koncepcionális ciklusterv időarányos teljesítésének az adott évre lebontott terve (új ciklus nyitó éve esetén, új szakfelügyelők belépésekor ez általános felmérés is lehet).

Fő elemei:

- *A tervezett ellenőrzések ütemezése.* A vizsgált intézmények, vizsgálati fajták, határidők és felelősök feltüntetésével történő bontás, a más csoportokkal való összehangolás, egyeztetés mellett.
- *A kapcsolódó dologi (utazási és szállás-, esetleg postai, telefon- stb.) költségek pénzügyi terve bontva, majd összesítve.*
- *Negyedévenkénti szakági szakmai egyeztető értekezletek ütemezése (az elvégzett és tervezett ellenőrzések szervezési kérdéseiről, a pénzügyi adminisztráció bonyolítására stb.).*
- *„Szabad kapacitás” tervezése a Múzeumi Főosztály eseti felkérésére történő szakértői feladatok elvégzéséhez (működési engedélyek helyszíni szemléi, pályázati bírálati munka stb.).*
- *A Múzeumi Főosztály felé jelentkező szakfelüyeleti igények, javaslatok, észrevételek (működési problémák, szakfelüyeleti titkársággal való együttműködés részletei, infrastrukturális igények, „továbbképzés” jellegű előadások, „szakmai napok” témái).*

B) Szempontok a szakfelüyeleti vizsgálatokhoz

Az alábbiakban felmerülő vizsgálati szempontok az előző szakfelüyeleti ciklus jelentéseiben merültek fel. Egységes szerkezetben való közreadásuk és ajánlásuk a különböző szakcsoportok egymástól – tartalmában és szerkezetében – igen gyakran eltérő jelentéseinek egységesítését s jobb hasznosulását szolgálja. Az adatok a 3. számú melléklet szerinti szakfelüyeleti adatbázisban – részben – rendelkezésre állnak, így azok értelemszerűen alkalmazandók.

Általános adatok

Az intézmény

- neve
- székhelye
- telefon, fax, e-mail
- szakmai besorolása
- tulajdonosa (név, cím, kapcsolattartó személy és elérhetősége)

- fenntartója (név, cím, kapcsolattartó személy és elérhetősége)

- vezetője

Alapító okirat

A működési engedély száma, a kiadás éve, esetleges feltételek

Szervezeti és működési szabályzat, munkaköri leírások

Statisztikai adatközlési kötelezettségek teljesítése

Munkatervek, munkajelentések rendszeressége

Szervezeti egységek, gyűjtemények általános értékelése, helyzete (országos összehasonlítás), belső arányok, kiemelkedő értékű együttesek

Az épület

- tulajdoni viszonyai
- állaga, infrastrukturális ellátottsága
- méretek, alapterületek, beosztás – a funkciókhoz viszonyítva

Gazdálkodási adatok az éves költségvetés alapján

- bevételek (fenntartói támogatás, pályázatok, más átvett pénzeszközök, saját bevétel – azon belül jegybevétel)
- kiadások (azon belül szakmai dologi keretek: gyűjteménygyarapításra, állagvédelemre, tudományos munkára, kiállításokra, közművelődésre, PR és marketing stb.)

Muzeológiai munka

Gyűjtemények és nagyságuk

Gyűjteménygyarapítás

- feltárás
- megelőző feltárások helyzete
- gyűjtés
- vásárlás (mennyiség, minőség, arányok, viszonyuk a felhasznált gyűjtőnapokhoz, a gyűjtőkörhöz)
- ajándékozás
- csere

A valós gyűjtőterület megfelel-e a működési engedélynek?

Van-e szerzeményezési bizottság?

Van-e gyűjtési terv? Milyen a viszonya a gyakorlathoz?

Nyilvántartás

- gyarapodási napló használata, minősége
- a hagyományos leltározás helyzete, szakmai minősége
- a leírókartonok mennyisége (százalékos arány), fényképpel való ellátottságuk, szakmai minőségük
- mutatórendszerek
- egyéb nyilvántartások (szekrénykataszter, duplumnapló, letéti, kölcsönzési, mozgatási stb. naplók használata)
- a számítógépes nyilvántartás helyzete
- akkreditált programmal vezetett nyilvántartás (és a program neve)

Az adattár helyzete, struktúrája; adattározás

Raktári megőrzés

- a raktárak állapota (klimatikus viszonyok, rendezettség stb.), mérete, telítettsége, távolsága
 - tárolóbútorokkal, eszközökkel való ellátottság
 - átmeneti raktár
- a megelőző állagvédelem helyzete

Revíziók folyamatossága, tervezettség; selejtezés

A tárgymozgatás eszközei, adminisztrációja

Kölcsönzések, letétek

Műtárgyvédelem

- a megelőző állagvédelem helyzete a raktáron kívül (kiállításokon, szállításkor stb.)
- a restaurálás (konzerválás, tisztítás), preparálás helyzete - mennyiségi adatok, gyűjtemények közötti arányok, az adminisztráció szabályszerűsége, műszerekkel, vegyszerekkel, eszközökkel való ellátottság

Vagyonbiztonság, őrzésvédelem

- elektronikus
- mechanikus
- élő erő
- teremőrzés

Tudományos kutató- és publikációs tevékenység

Fontosabb témák, feldolgozások (cím szerint), finanszírozásuk forrása

Publikációk

- megjelent kötetek (saját, illetve külső kiadásban)
- megjelent tanulmányok, cikkek (saját, illetve külső kiadásban)
- előadások, poszterek
- leadott kéziratok

Konferenciák, tanácskozások szervezése, illetve részvétel ezeken

Kutatónapok száma, eredményessége

Van-e tudományos tanács, tudományos titkárság (működésük, szerepük)

Gyűjtemények külső kutathatósága, kutatószolgálat, kutatók száma

Szakkönyvtár működtetése

Tudományos közéleti tevékenység

Nemzetközi kapcsolatok

- intézményi
- egyéni
- rendezvényeken való eseti részvétel

Közművelődés, közönségkapcsolatok

Kiállítások

- állandó (címek, mikor nyíltak, tartalmuk és állapotuk értékelése, forrásuk)
 - időszakos (címek, mikor nyíltak, tartalmuk és állapotuk értékelése, forrásuk)
 - vándor (címek, mikor nyíltak, tartalmuk és állapotuk értékelése, forrásuk)
 - a kiállításpolitikát általános értékelése
- A kiállításokhoz kapcsolódó propaganda- és ismeretterjesztő anyagok (plakát, szórólap, katalógus, vezető stb.)

Nyitvatartási idő, jegyárak

Látogatók

- száma (kiállításanként)

- összetétele (fizető, kedvezményes, díjmentes, diák stb.)

Tárlatvezetések száma

Ismeretterjesztő

- előadások

- cikkek, publikációk

Szakkörök, táborok

Baráti kör

Múzeumpedagógiai foglalkozások

Egyéb rendezvények, vetélkedők

PR-tevékenység (reklám, médiakapcsolatok, médiamegjelenések száma)

Információ, közönségszolgálat

Múzeumi bolt

Büfé, kávézó

Mozgáskorlátozottakat szolgáló felszerelések

Honlap vagy más elektronikus szolgáltatás

Személyzeti helyzet

Szakalkalmazottak száma, képzettsége, szakterülete

- muzeológusok

- restaurátorok

- közművelődési alkalmazottak

- könyvtárosok, adattárosok

- informatikusok

- egyéb szakalkalmazottak

- tudományos fokozatok

Gyűjteménykezelők száma, beosztása

Nem szakalkalmazottak (gazdasági, technikai stb. dolgozók száma)

Személyi változások (kilépés, nyugdíjba vonulás, belépés stb.)

Továbbképzésben, nyelvtanfolyamokon stb. résztvevők száma

Közép- és felsőoktatásban oktatók (az intézmény megnevezésével)

Általános személyzeti helyzet, értékelés

Korábbi szakfelügyeleti észrevételek, illetve a megtett intézkedések és azok eredményessége

Egyéb, sajátos problémák

3. számú melléklet

A szakfelügyeleti adatbázis adatszerkezete

Tájékoztató

Az adatbázis alapvetően a vizsgálatot végző szakfelügyelők informálását szolgálja. Ennek megfelelően az adatbázis I-II. és IV. egységeit elsődlegesen a Múzeumi Főosztály szolgáltatja, szakfelügyeleti titkára útján. A vizsgálatokat végző felügyelők feladata ezen adategységekkel kapcsolatban legfeljebb az adatok esetleges változásaira való rákérdezés, az adatpontosítás, amennyiben az szükséges. A III. egység az, amelyet – a konkrét szakfelügyeleti vizsgálat keretében, a célirányosan vizsgált gyűjtemények és/vagy kiállítások esetében – a szakfelügyelő tölt fel adatokkal (ezen esetekben minden önálló kiállítás vagy gyűjtemény esetében külön töltendő fel adatokkal).

Mivel újonnan felállított rendszerről van szó, az adatbázis első intézményi adatlapjait az egyes szakfelügyeleti csoportok munkatervei alapján (azok végleges elfogadása után) készíti elő a szakfelügyeleti titkár, melyeket a vizsgálatra induló szakfelügyelő előzetesen kikérhet.

Az adott vizsgálat lezárulása után az új adatokkal bővülő adatlapot kérjük a felügyeleti jelentéshez mellékelni, hogy az új információk az adatbázisba bekerülhessenek.

I. Azonosító adatok

Múzeum neve

Megye

Település

Statisztikai kód

II. Intézményi alapadatok

Cím
Telefon
Fax

E-mail
Honlap
Az intézmény vezetője

Alapító okirat van/nincs
Működési engedély (ME) száma
ME kiadásának éve
ME-feltételek
Szervezeti és működési szabályzat van/nincs
Gyűjtőkör
Gyűjtőterület
Szakmai besorolás

A tulajdonos neve
A tulajdonos címe
A tulajdonos kapcsolattartója
A tulajdonos kapcsolattartójának elérhetősége

A fenntartó neve
A fenntartó címe
A fenntartó kapcsolattartója
A fenntartó kapcsolattartójának elérhetősége

Szakalkalmazottak száma
Közalkalmazotti státusban lévő szakalkalmazottak száma
Egyéb alkalmazottak száma
Közalkalmazotti státusban lévő egyéb alkalmazottak száma

Gyűjtemények száma a múzeumban

Leltározott, egyedileg nyilvántartott műtárgyak száma

Leltározott, egyedileg nyilvántartott műtárgyak száma a számítógépes leltárkönyvben

Leltározott, szekrénykataszterben nyilvántartott műtárgyak száma

Leltározott, szekrénykataszterben nyilvántartott műtárgyak száma a számítógépes leltárkönyvben

Leltározatlan műtárgyak

Leírókartonok százalékos aránya

Fotózott kartonok százalékos aránya

Digitális adatok százalékos aránya
Digitális fotók százalékos aránya

Akkreditált számítógépes program neve

Kiállítások száma a múzeumban

Állandó kiállítások:

- megnevezése
- nyitásának ideje
- szakága

- látogatószám

Időszaki kiállítások:

- megnevezése
- szakága

- látogatószáma

Látogatószám

Teljes árú jegyet vásárlók

Kedvezményes árú jegyet vásárlók

Ingyenes látogatók

Diákok

Állományvédelmi adatok

(Később kidolgozott struktúrában, javasolt paraméterek: raktárnagyság [négyzetméter], tárolási és őrzési infrastruktúra, százalékos beteltség, fejlesztési igény nagyságrendje, restaurált-sági állapotok stb. főbb mutatószámai)

Jelentési kötelezettségek

- statisztikai jelentés

- éves munkaterv

- éves munkajelentés

III. Szakfelügyeleti adatok

A szakág megnevezése

A szakfelügyeleti vizsgálat ideje

A szakfelügyelő neve

Vizsgált gyűjtemény

Alapadatok

- A gyűjteményben dolgozó muzeológusok száma

- A gyűjteménykezelők száma

- A gyűjteményben őrzött műtárgyak száma

- A gyűjtemény gyarapodása a legutóbbi vizsgálat óta

- A gyűjtemény tárgyainak hány százaléka van kiállításban?

- A gyűjteményt használó kutatók száma, évente

Leltározottsági adatok

- Leltározott, egyedileg nyilvántartott műtárgyak száma

- Leltározott, egyedileg nyilvántartott műtárgyak száma számítógépes leltárkönyvben

- Leltározott, szekrénykataszterben nyilvántartott műtárgyak száma

- Leltározott, szekrénykataszterben nyilvántartott műtárgyak száma számítógépes leltárkönyvben

- Leltározatlan műtárgy

- Leírókartonok száma

- Fotózott kartonok száma

- Digitális adatok száma

- Digitális fotók száma

- Gyűjteményi szakkatalógus van/nincs

Revíziós adatok

- utolsó lezárt revízió éve

- revízió folyamatban van/nincs

Állományvédelmi adatok

Az aktuális vizsgálat főbb megállapításai

Vizsgált kiállítás

Állandó kiállítás

- megnevezése

- nyitásának időpontja

- szakága

- látogatószám

Időszaki kiállítás

- megnevezése

- szakága

- látogatószám

Állományvédelmi adatok

Az aktuális vizsgálat főbb megállapításai

IV. Kapcsolódó dokumentumok

A korábbi ellenőrzések főbb megállapításai

Szakfelügyeleti összefoglaló jelentések a múzeumról

Adminisztratív intézkedések a NKÖM Múzeumi Főosztályán

Pályázati adatok

- a pályázati támogatás forrása

- a pályázati támogatás éve

- a pályázati támogatás célja

- a pályázati támogatás összege

Egyéb megjegyzés

THE STATUTES OF THE MUSEUM INSPECTORATE

The Museum Inspectorate is a body which controls, assesses and counsels chartered museums and collections under the auspices of the Ministry of Cultural Heritage in order to improve professional standards within these institutions. The Statutes state its objectives and responsibilities divided according to its authority as a supervisory or reporting and counselling organisation. The Statutes prescribe the authority, structure and composition of contributors, the structure, the resources and the operations of the body, including the responsibilities of the inspectors, the different types of supervision and reports, and the procedures to be followed. The appendices include the list of inspectors and also guidelines for documentation for work schedule, recording the findings of supervision and creating the database.

Újabb hírek az UNESCO kormányközi restitúciós bizottságának munkájáról

Az emberiség történetében az Ókortól kezdve elterjedt gyakorlat volt a zsákmányszerzés háborúk idején, mely kiterjedt a legyőzött ország kulturális javaira is. Babilon és AsszírIA királyai még múzeumot is építettek a zsákmányolt kulturális kincsek elhelyezésére. A háborúk a mai napig nagy veszélyt jelentenek a nemzetek kulturális öröksége számára. Annak ellenére, hogy kulturális javak elpusztítása vagy elvitele nem megengedett, sőt háborús bűntettnek számít, a jugoszláv háborúk vagy éppen napjainkban az iraki megszállás is fájdalmas károkat okozott. A gyarmatosítás időszaka a gyarmatok szisztematikus kifosztásával járt. A 20. század hatvanas éveitől az illegális műtárgykivitel és műtárgy-kereskedelem vált a legerjedtebb veszélyforrássá, főként a gazdaságilag fejletlen, de kulturális kincsekben gazdag országok számára. Az UNESCO a második világháború után sorra létrehozta a kulturális javak védelmét szolgáló nemzetközi egyezményeit, és más eszközöket is felhasznál a kulturális javak védelme érdekében. Többek között, az ICOM-mal együttműködve, felhívja a múzeumok figyelmét a műtárgygyarapítás etikájának fontosságára. Amíg az egyre növekvő kereslet-kínálat rendszerében a lopott vagy jogellenesen kivitt műtárgyak útja a múzeumokba is vezethet, nehéz felvenni a harcot ez ellen a jelenség ellen. Közismert Angkor műemlék templomainak kifosztása, az UNESCO külön kampányt indított Angkor védelmében. *Angkor kifosztása* címmel kiadványt jelentetett meg az ICOM-mal közösen, melyben száz eltűnt szobor vagy szobortöredék képét és leírását közli. Ebből a kiadványból ismerte fel a Metropolitan Museum, hogy Angkorból lopott szoborfejet

vásárolt, melyet azóta visszaszolgáltatót Kam-bodzsának. Minthogy a kulturális örökség pótolhatatlan tanúsága a nemzetek és népek kultúrájának és identitásának, egyre több ország szeretné visszakapni kulturális örökségét, melytől korábban vagy napjainkban megfosztották.

Az UNESCO kormányközi restitúciós bizottsága, a „Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or its Restitution in Case of Illicit Appropriation”¹ 1978-ban jött létre az idegen megszállás, gyarmatosítás vagy jogellenes kivitel következtében eltulajdonított kulturális javakkal kapcsolatos államok közötti viták megoldásának elősegítése céljából. A bizottság elsősorban olyan kiemelkedő jelentőségű ügyekkel foglalkozik, amelyekre nem terjed ki az 1970-es UNESCO-egyezmény hatálya. „A kulturális javak jogtalan behozatalának, kivitelének és tulajdona jogtalan átruházásának megakadályozását és megelőzését szolgáló eszközökről szóló 1970. évi párizsi egyezmény” csak az egyezményhez csatlakozott tagállamok között és a hatálybalépést követő időszakban történt eseményekre alkalmazható.

A kormányközi bizottságnak huszonegy tagja van, egy-egy ország tagsága négy évre szól, a tagok felét mindig két évente választják az UNESCO Közgyűlésén a jelentkező tagállamok közül. A bizottság két évente ülésezik, első ülését 1980-ban tartotta. Az üléseket általában Párizsban, az UNESCO épületében tartják, de a tizenegyedik, 2001 márciusában tartott ülés Pnom Penh-ben, Kam-bodzsában volt, tekintettel az UNESCO kitüntetett szerepvállalására Angkor műemlékeinek megmentése ügyében. A bizottságnak tanácsadó,

¹ A bizottságnak nincs hivatalos magyar nyelvű elnevezése.

jószolgálati szerepe van, ajánlásai nem kötelezik a vitában álló feleket. A konkrét ügyeken túl a bizottság a kulturális javak kivitelével és visszaszolgáltatásával kapcsolatos általános kérdésekkel is foglalkozik, szakértői és regionális konferenciákat hív össze, a kidolgozott témákban javaslatokat nyújt be UNESCO-nak ajánlások, egyezmények létrehozására, intézkedések megtételére.

Magyarország 1999 és 2003 között volt tagja a bizottságnak, a 2005. február 7-10-én tartott 13. ülésen a magyar küldöttség megfigyelőként vett részt. A kormányközi bizottság munkájának, üléseinek előkészítését, dokumentálását, a szervezési és adminisztrációs feladatokat az UNESCO Titkárságán belül a Kulturális Örökség Osztály Nemzetközi Normákkal Foglalkozó Részlege² (*International Standards Sections – Division of Cultural Heritage*) látja el, jelenlegi vezetője Guido Carducci.

A 2005. évi ülésen jómagam a restitúciós kutatások felelőseként vettem részt munkatársammal, dr. Galambos Henriettel, múzeumunk jogászával. A magyar delegáció tagjai voltak még dr. Lakatos András, a Magyar Köztársaság UNESCO-hoz rendelt nagykövete és Soós Gábor, a nagykövetség másodtitkára is. Az ülésen az UNESCO főigazgatója, Koichiro Matsuura tartott beszédet. A bizottság egy-egy kérdést vagy egy-egy témát általában több egymást követő ülésen tárgyal, ezért azok a tagországok tudnak eredményesen részt venni a munkában, amelyeknek a küldöttségei folyamatában ismerik a bizottság tevékenységét, a küldöttség tagjai pedig ennek a szakterületnek a szakértői. Sok ország küldöttsége évek óta együtt dolgozó sikeres csapat. A delegációk tagjai általában az állandó UNESCO-kiküldöttek, a kulturális minisztériumok szakértői, a múzeumok munkatársai, a kulturális javak védelmével foglalkozó jogászok, a műkincsrendőrségek képviselői, illetve a vámosok közül kerülnek ki. Az ülésre mindig meghívást kapnak a kulturális javakkal foglalkozó más kormányközi (például Interpol) vagy társadalmi szervezetek (például ICOM), továbbá a saját képviselői is.

Az ülésen a bizottság az alábbi témát vitatta meg: Stratégia kidolgozása a lopott vagy jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatásának megkönnyítése céljából.

A bizottság az ülésen megvitatta és változtatásokkal elfogadta azt a már korábban előterjesztett ajánlást, amelynek célja, hogy elősegítse a lopott vagy jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatását oly módon is, hogy a két ország közötti vita esetén a bizottság egy tagjának egy vagy több képviselője vagy egy felállított listáról választott külső szakértők közvetítő, békítő szerepet is felvállalhatnak a kétoldalú tárgyalások eredményes lefolytatása érdekében. A közvetítő (*mediator*) és békéltető (*conciliator*) szerep a bizottság hatásköre bővülne. A közvetítő, békéltetőeljárásról szóló ajánlást az UNESCO Végrehajtó Tanácsa elé terjesztik.

Úrlapminta a kulturális javak kivitelének engedélyezésére

A bizottság az ülésen megvitatta és változtatásokkal elfogadta az UNESCO és a Vámigazgatások Világszervezete (*World Customs Organisation*) által közösen kidolgozott kiviteli engedélyezési úrlap modelljét, és ajánlja, hogy a tagállamok vegyék át és alkalmazzák. Az egységesített úrlap használata elősegíti az államok közötti együttműködést, valamint a műtárgy-kivitel és -behozatal eredményesebb kontrollját. Az öt példányban készült úrlap két példány kerül az engedélyt kiadó hivatalhoz (az egyik a vámkezelés után), egy a kérelmezőnél marad, egy a vámhivatalnál, egy pedig vámkezelés után kíséri a műtárgyat. Az úrlap hasonló az EU külső határán történő kivitel esetén alkalmazott úrlaphoz. Az úrlap egységesen alkalmazható végleges, illetve ideiglenes kivitel esetére is. Az úrlapon nincs feltüntetve az ideiglenesen kivihető műtárgyra vonatkozó biztosítás, mert a kiviteli engedélyezés szempontjából a biztosítás nem minősül relevánsnak. Ez összhangban van az Európai Unió törekvésével, hogy a művészeti kiállítások hatalmas biz-

² Az osztálynak nincs hivatalos magyar nyelvű elnevezése.

tosítási költségeinek csökkentését állami garancia vagy akár nem biztosítás formájában is elősegítsék.

Az ülésen elfogadott ajánlás felhívja az UNESCO tagállamait arra is, hogy részesítsék központi képzésben azokat a vám- és rendőrtiszteket, akik kulturális javak mozgásával foglalkoznak, hogy megkönnyítsék az ilyen forgalom felügyeletét. A Szépművészeti Múzeum elsőként szervezte meg Magyarországon 2001-ben a határokon szolgálatot teljesítő vámtisztek képzését. A tanfolyamon muzeológusok és restaurátorok olyan, a műtárgyakra vonatkozó gyakorlati ismeretekkel látták el a vámosokat, melyek napi munkájukat könnyítik meg, és teszik eredményesebbé. Ezt követően a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal szervezett elméleti jellegű tanfolyamokat vámosok számára.

Nemzeti jogszabályok nemzetközi adatbázisa

Az UNESCO főigazgatója 2003 decemberében kiküldött körlevelében bejelentette, hogy létrehozták a kulturális örökségről szóló jogszabályok nemzetközi adatbázisát (*UNESCO Cultural Heritage Laws Database*). Az ülésen elfogadott ajánlásban a bizottság felkéri az UNESCO főigazgatóját, hogy rendeljen költségvetési fedezetet az adatbázis fejlesztésére és fenntartására, valamint felhívja a tagállamokat, hogy rendszeresen küldjék meg jogszabályaik szövegét, eredeti nyelven és angolul vagy franciául, az UNESCO Kulturális Örökség Osztályának Nemzetközi Normákkal Foglalkozó Részlegének elektronikus formában. Kéri a tagállamokat, jelezzék azt is, ha valamelyik jogszabály időközben hatályát veszítette. Az illegális műtárgyforgalom visszaszorítása, az elvitt, eltűnt tárgyak visszaszolgáltatása szempontjából, továbbá a jogalkotás esetében nagy segítséget jelent a tagállamok számára egy teljes és naprakész jogszabálygyűjtemény használata. Az adatbázis az UNESCO honlapján elérhető. Sajnos eddig mindössze hat ország küldte meg a jogszabálysövegeket.

Függőben lévő visszakövetelési esetek

A bizottság előtt jelenleg két eset van függőben. Görögország és Nagy-Britannia hosszú évek óta tartó, ismert vitája az athéni Parthenon-frízek, valamint Törökország és Németország vitája a bogazköyi szfinx visszakérése miatt. Az ülésen elfogadott ajánlás a görög kérés esetében bizonyos előrehaladásról, a British Museum és a görög múzeumok között kialakult modellértékű együttműködésről számol be, a török kérés esetében pedig reményét fejezi ki, hogy az eddig eredménytelen kétoldalú tárgyalások eredményesen folytatódnak.

Görögország 1984-ben Melina Mercouri kezdeményezésére terjesztette a kormányközi restitúciós bizottság elé a Parthenon-márványok visszakövetelésének ügyét. Mint ismeretes, a márványfrízeket Lord Elgin, Anglia egykori konstantinápolyi nagykövete bontatta le és szállította el Athénből az 1800-as évek legelején. Lord Elgin eredetileg csak másolatokat akart készíttetni az athéni Akropolisz domborműveiről, végül megszerezte az engedélyt a helyi török hatóságoktól a márványfrízek és -szobrok eltávolítására és elvitelére. A márványokat 1816-ban az angol parlament döntése alapján Lord Elgintől megvásárolták a British Museum számára. A vételár töredékét tette ki a Lord által kifizetett hazaszállítási költségeknek.

Görögország vitatja a Parthenon-márványok eltulajdonításának jogszerűségét, míg Anglia a megszerzés körülményeit jogszerűnek ítéli meg. Az angolok arra is hivatkoznak, hogy a brit törvények nem engedik meg műtárgyak kiadását a British Museumból. Az 1984-ben betervezett kérelemre az angolok elutasító választ adtak. Ezt követően 1987-ben Görögország közölte a bizottsággal, hogy új múzeum építését tervezik Athénben a visszatérő márványok számára. A bizottság az 1989 és 1999 között tartott ülések mindegyikén ajánlást fogadott el arról, hogy a két fél barátságosan rendezze a vitát. 1999 decemberében a British Museumban rendeztek egy kétnapos szakértői konferenciát a márványok restaurálásáról, ez alkalomból Papandreu külügyminiszter is megjelent a brit parlament alsóházában. Azóta miniszteriális és

szakértői szintű együttműködés alakult ki a két fél között.

Törökország 1986-ban fordult kérelmével a bizottsághoz a berlini múzeumban őrzött hettita szfinx és ékírásos táblák visszaadásáért. A 20. század első évtizedeiben az egykori hettita főváros helyén végzett bogazköyi ásátások során előkerült több mint tízezer ékírásos táblát és a városkapuról származó két szfinxet restaurálás, tudományos kutatás és publikálás céljából vittek el a berlini múzeumba (Vorderasiatisches Museum). 1924-ben, majd 1942-ben egy szfinx és csaknem háromezer tábla visszakerült Törökországba. A kérelem részét képező 7400 ékírásos táblát a Német Demokratikus Köztársaság időközben visszaszolgáltatta, a szfinx esetében azonban a tárgyalások megrekedtek Németországgal.

A nemzetközi szervezetek beszámolója

Az ülésen beszámoltak az UNESCO, az Interpol és az olasz műkincsendőrség közös szerepvállalásáról Afganisztánban és Irakban. Az olasz műkincsendőrség tisztje vetített képes előadást tartott iraki missziójukról. Az 1975-ben létrehozott olasz műkincsendőrség, a belügyi és a kulturális tárca által közösen fenntartott „Carabinieri Tutela Patrimonio Artistico” (pozitív szerepe volt a Szépművészeti Múzeumból 1984-ben elloptott képek felderítésében is) igen aktív szerepet játszik nemzetközi szinten is. Országhatáraikon túl is készek segítségére sietni az UNESCO-nak, ahol sürgős beavatkozásra, segítségre van szükség a kulturális örökség védelme érdekében, így például Afganisztánban, Iránban, Egyiptomban és Irakban. 2004 végén az UNESCO bejelentette, hogy hivatalosan is létrehoz egy gyors reagálású kulturális különítményt, amely azonnal bevethető a háborúk vagy természeti katasztrófák által veszélyeztetett kulturális értékek védelmére. Erre eddig az UNESCO-nak nem volt lehetősége. Az UNESCO és Giuliano Urbani olasz kulturális miniszter által aláírt megállapodás értelmében az olasz műkincsendőrség tagjai és civil szakértők vesznek részt a „kulturális kéksapkások” feladatainak ellátásában. Bár az

olasz műkincsendőrség korábban sok segítséget nyújtott a magyar kollégák képzésében, kevesen jegyezzük meg, hogy sajnos idehaza a döntéshozók nem érzik át a magyar műkincsendőrség támogatásának, fejlesztésének fontosságát.

A nemzetközi szervezetek: az Interpol, a UNIDROIT, az ICOM, illetve a UNESCO is beszámoltak a jogellenes műtárgyforgalommal kapcsolatos jelenlegi tevékenységükről. Bejelentették a kulturális örökség védelme céljából létrehozott nemzetközi egyezményekhez újonnan csatlakozó tagállamokat, és felhívással éltek az egyezményekhez még nem csatlakozott tagországokhoz, hogy ők is csatlakozzanak. Az 1970-es UNESCO-egyezmény ma már harmincöt éves. Hosszú évekig csak a műkincsexportáló, gazdaságilag fejletlenebb országok voltak tagjai az egyezménynek, köztünk hazánk is, míg a nagy műkincspiaccal rendelkező gazdag országok, ahová a jogellenesen kivitt vagy lopott műtárgyak többnyire áramlanak, nem csatlakoztak az egyezményhez. Az UNESCO folyamatosan szorgalmazza, hogy a tagállamok ratifikálják az egyezményeket. Ez a folyamat az utóbbi években öröndetesen megindult, Kanada (1978), az Amerikai Egyesült Államok (1983), és Ausztrália (1989) után, az egyezmény elfogadása után több mint negyed századdal, Franciaország (1997) is csatlakozott az 1970. évi egyezményhez, majd ezt követően Nagy Britannia (2002), Dánia (2003), Svédország (2003) csatlakozott, legújabban Hollandia készül csatlakozni a nagy műtárgypiaci országok közül. Az egyezménynek jelenleg százhet tagja van.

Az 1995-ös UNIDROIT-egyezmény tízéves évfordulóját június 24-én ünnepli az UNESCO. Ezt az egyezményt a nemzetközi magánjog egységesítésével foglalkozó nemzetközi szervezet, az UNIDROIT hozta létre, az UNESCO felkérésére. A lopott vagy jogellenesen kivitt kulturális javak visszaadásáról szóló egyezmény valójában az 1970-es egyezmény kiegészítése. Az UNIDROIT-egyezményt Magyarország az első között ratifikálta, ez ideig ötvenkilenc állam csatlakozott hozzá.

Az egyre növekvő illegális műkincsforgalom és a visszakövetelések növekvő száma miatt az UNESCO konkrét és sokrétű intézkedé-

sek megtételét is kezdeményezi, és szorgalmazza azok bevezetését és alkalmazását nemzeti és nemzetközi szinten. Egy nemzetközi szakértői konferencia összehívását tervezik a helyzet, valamint a jogi és gyakorlati lehetőségek elemzése, megerősítése céljából. Görögország felajánlotta a konferencia megszervezését. A bizottság felkéri az országokat, hogy hivatalosan is értesítsék őket a sikeres visszaszolgáltatási esetekről. Nagyon fontos a széles körű tájékoztatás, a köztudat formálása. Kéri az államokat, hogy vessék be a Getty Alapítvány által kidolgozott műtárgy-azonosító lapot (*Object ID*), mely a magánemberek tulajdonában lévő műtárgyak szakszerű dokumentálására alkalmas, és lopás esetén megkönnyíti megtalálásukat és azonosításukat. Ugyancsak szorgalmazza az UNESCO, hogy a műkereskedők nemzetközi etikai kódexéhez minél több műkereskedő csatlakozzon. Tudomásunk szerint a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal és a Magyar Nemzeti UNESCO Bizottság az etikai kódex magyar nyelvű változatát hamarosan közzéteszi.

A kulturális javak visszaszolgáltatását támogató alap

A kulturális javak visszaadásának költségeit (elsősorban a szegény országokban) támogató önkéntes alap létrehozásának szükségessége már évtizedekkel ezelőtt felmerült, majd 1999-ben az UNESCO Közgyűlésének harmincadik ülése hozott az alap létrehozásáról egy határozatot. Az alapot a tagállamok, magánszemélyek vagy magánvállalkozások önkéntes hozzájárulásából finanszírozzák, meghatározott projektek támogatására. Az UNESCO főigazgatója 2001-ben tett közzé egy felhívást az alap támogatására. Eddig csak Görögország járult hozzá az alaphoz, az UNESCO ösztönzi a tagállamokat a támogatására.

A második világháború alatt elhurcolt kulturális javak visszaszolgáltatásának alapelvei

A bennünket érintő legfontosabb téma a második világháborúval kapcsolatban elhurcolt kulturális javak visszaszolgáltatására vonatkozó alapelvek elfogadása. Az alapelveket eredetileg az UNESCO Kulturális Osztályának Nemzetközi Normákkal Foglalkozó Részlege Titkárságának korábbi vezetője, Lyndell V. Prott nemzetközijogász-professzor dolgozta ki, és ő tett javaslatot magánemberként az elfogadásukra az 1995-ben, New Yorkban megrendezett restitúciós konferencián. A bizottság korábbi ülésein már hivatalosan foglalkozott az alapelvekkel, melyeket két alkalommal szakértői bizottság is megvitatott. Lyndell Prott azért tett javaslatot a viták megoldásának elősegítésére megfogalmazott alapelvek elfogadására, mert tapasztalata szerint ezek a problémák pusztán jogilag nehezen rendezhetők, ugyanis a korabeli egyezmények, jogszabályok és rendelkezések, az akkori körülmények miatt, teljeskörűen nem kidolgozottak és nem alkalmazhatók. A szakértői bizottság által átdolgozott anyagot a Nemzetközi Normákkal Foglalkozó Részleg Titkársága eljuttatta a tagállamok kormányaihoz észrevételezésre. A mostani ülést megelőzően a Német Szövetségi Köztársaság, Görögország és a Koreai Köztársaság küldött be írásos észrevételeket, az ülés ideje alatt pedig a Cseh Köztársaság és Magyarország adott be észrevételt, melyet az ülésen szétosztottak a delegációk számára. Magyarország szövegét a Külügyminisztérium Nemzetközi Jogi Főosztálya készítette (dr. Pék Erzsébet megfogalmazásában).

Az észrevételek egybehangzóan kifogásolják, hogy míg az eredeti javaslatot az első szakértői értekezlet kis változtatásokkal elfogadta, a második szakértői értekezlet tartalmában és jellemben jelentősen megváltoztatta, és ez már nem felel meg az eredeti szándéknak. Az eredeti dokumentum általános alapelveket fogalmaz meg úgynevezett „soft law” formában, és nem kötelezettségeket ír elő. Az átdolgozott anyag túlságosan is kötelezettségeket állapít meg, ezzel nehezíti a kétoldalú tárgyalásokat, és akadályozza a kreatív megoldások megvalósulását. Az idő-

közben hasonló témában megszületett „alapelvek” (a washingtoni alapelvek, illetve a vilniusi nyilatkozat) sem kötelező erejű dokumentumok, mégis hivatkozási alapot jelentenek, figyelmen kívül hagyásuk negatívan befolyásolja az egyes államok megítélését. Az alapelvek jelenlegi megfogalmazásával kapcsolatban több más komoly kifogás is felmerült, például figyelmen kívül hagyják az egyes államok jogrendjét, ütköznek az elfogadott nemzetközi egyezményekkel, újra megnyitják a békeszerződések által rendezett kérdéseket, visszaható hatályt alkalmaznak.

Furcsa módon, bár a küldöttségek szorgalmazták, az alapelvek megvitatására az ülésen nem került sor. Végül azt a döntést hozta a bizottság, hogy az anyag az UNESCO Végrehajtó Tanácsa elé kerül, majd az UNESCO Közgyűlésének soraon következő (őszi) ülésén fogják megvitatni. Ezzel bizottsági szintről UNESCO-szintre emelkedik a dokumentum, elfogadása esetén sokkal nagyobb hatású lesz. A tagállamok június 15-ig újra tehetnek észrevételeket, melyeket a közgyűlés elé terjesztenek. Az ülés szüneteiben több ország delegáltja jött oda hozzánk, hogy azonos állásponton van a magyar véleményel.

gary was a member of the committee between 1999 and 2003. At the Paris meeting there were observers present from Hungary. Work can be done most effectively when the member countries are present at all the meetings and obtain enough information on the whole issue in question, and also the delegates are experts in the field. At the Paris session the committee was discussing a possible strategy to make return issues easier to resolve by establishing the roles of mediators and conciliators and a unified customs declaration form model was worked out. It is very important to train and inform customs and police officers dealing with cultural property cases. An international Cultural Heritage Laws database was set up, which as long as it is complete and updated regularly by all the member countries, is an essential help. The committee also discussed two suspended restitution cases, followed by the reports of such international organisations as the UNESCO, Interpol, ICOM and UNIDROIT on their current activities against illicit traffic of cultural property. A very important issue from Hungary's viewpoint is the return of property taken during World War II. However, the "Basic Principles" supported by most of the countries could not be discussed at the session.

REPORT ON THE SESSION OF THE INTER-GOVERNMENTAL RESTITUTION COMMITTEE OF THE UNESCO

MÁRIA MIHÁLY

The UNESCO Inter-Governmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or the Restitution in Case of Illicit Appropriation was established in 1978 to help resolve international conflicts. It deals with cases of extraordinary importance which cannot be settled according to the 1970 Paris Agreement. The committee has 22 members, elected for 4-year-terms. Apart from particular cases the committee deals with general issues of returning cultural property, organises conferences, submits proposals to the UNESCO on establishing agreements, guidelines and taking measures. Hun-

Felmérés az állandó kiállítások ingyenességéről

Az alábbiakban a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma megbízásából az állandó kiállítások ingyenességével kapcsolatban 2004 júniusa és decembere között készített felmérés eredményeit adjuk közre.

A kutatás során több oldalról is körüljártuk az ingyenesség hatásait, direkt és indirekt kérdésekkel egyaránt. A kérdőív első részében azt mértük fel, hogy mennyire tájékozottak a látogatók az új lehetőséget illetően, hányan hallottak róla, és tudják-e, hogy mire vonatkozik. Az átlagosnál pontosabb ismereteket az ingyenesség iránti nagyobb érdeklődés és motiváció jelének vettük. A második részben azt vizsgáltuk, hogy saját bevallásuk szerint motiválta-e a látogatókat a díjmentes belépés. Ezt később úgy is teszteltük, hogy megvizsgáltuk az „ingyenesség iránti érzé-

kenységet”. Megkérdeztük, hogy egyáltalán jónak tartja-e, illetve hogy szerinte kiket ösztönöz majd múzeumlátogatásra.

Fontos még megemlíteni, hogy bár az összes érintett múzeum nem adott le kérdőívet, és az egyes múzeumok lekérdezésében is volt némi rapszodikusság, az összesített mintában kiegyenlítődték a hatások. Időben nagyon egyenletes kérdőívmennyiséget kaptunk, és a minta használhatóságát az is megerősíti, hogy a „Látogatók jellemzői” részben kapott eloszlások teljesen hasonlóak a korábbi múzeumi kutatások látogatóeloszlásához (lakóhely, kor, végzettség, múzeumba járás), valamint a látogatói statisztika adataihoz. A százalékos megoszlások minden esetben a „hasznos százalékokat” jelentik, tehát nem tartalmazzák a nem válaszolókat, így jobban láthatók a tényleges válaszadási arányok.

1. táblázat. A felmérésbe bevont múzeumok által leadott kérdőívek száma és a megkérdezés időbeni megoszlása

A múzeum megnevezése	Kitöltött kérdőív (db)	Megoszlás (%)	Jellemző időszak
Szabadtéri Néprajzi Múzeum	172	21	nyár
Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet	121	15	nyár eleje, ősz
Magyar Nemzeti Múzeum	105	13	egyenletesen
Néprajzi Múzeum	101	13	ősz
Szépművészeti Múzeum	69	9	augusztus, ősz eleje
Petőfi Irodalmi Múzeum	59	7	nyár
Ludwig Múzeum	40	5	november
Hadtörténeti Intézet és Múzeum	38	5	nyár első fele
Magyar Mezőgazdasági Múzeum	34	4	nyár első fele
Közlekedési Múzeum	32	4	augusztus
Iparművészeti Múzeum	23	3	október, november
Rendőrség-történeti Múzeum	7	1	október
Összes kitöltött kérdőív	801	100	

Összesített eredmények

Az ingyenességgel kapcsolatos tájékozottság

A látogatók 72 százaléka hallott arról, hogy Magyarországon 2004. május 1-je óta bizonyos múzeumok ingyen látogathatók, tehát sokan hallottak az ingyenességről. A konkrét ismeretekre vonatkozó kérdéseket már csak azoknak tettük fel, akik hallottak az ingyenességről, így a százalékos megoszlások rájuk vonatkoznak.

Az ingyenességről tudóknak mindössze *húsz százaléka tudta pontosan, mely múzeumokat érint.* Legtöbben úgy tudták (egyharmaduk), hogy csak az országos múzeumokra vonatkozik, néhányan pedig, hogy a budapesti múzeumokra. Ha megnézzük a számokat, akkor az derül ki, hogy az országos múzeumok többségére vonatkozó ingyenességgel elég sokan tisztában voltak, míg az egyéb érintett múzeumok ingyenességével kevésbé. Egyötödük azonban egyáltalán nem tudta, hogy mely múzeumi kört érint ez a kedvezmény.

Azt megint sokan tudták (77 százalék), hogy az állandó kiállításokat lehet ingyen megtekinteni (ez az arány itt is azokra vonatkozik, akik hallottak az ingyenességről), tehát ennek a ténynek a kommunikációja eredményesnek tekinthető.

Azzal is sokan tisztában voltak, hogy az adott múzeum ingyen látogatható (71 százalék), de azt fontos megemlíteni, hogy a kitöltött kérdőívek jelentős része az országos múzeumoktól származik.

Az ingyenesség kommunikációjában a sajtó vezet, legtöbben innen értesültek róla (20 százalék), ezt követi a televízió (17 százalék) és a rádió (12 százalék). Minden tizedik látogató az

ismerősétől hallott arról, hogy a múzeum ingyenes, és többen említették az internetet is. (A százalékok itt is azokra vonatkoznak, akik hallottak az ingyenességről.)

Az ingyenességgel kapcsolatos ismeretek a teljes látogatói körre vetítve azt mutatják, hogy a múzeumokat felkeresők döntő többsége hallott az ingyenességről. Minden második látogató tisztában volt azzal, hogy az állandó kiállításokra vonatkozik, valamint hogy az adott múzeum ingyenes. Minden harmadik látogató tudta, hogy az állami múzeumok ingyenesek, de azt csak minden hetedik, hogy ezenfelül még egyes múzeumok is ingyen látogathatók.

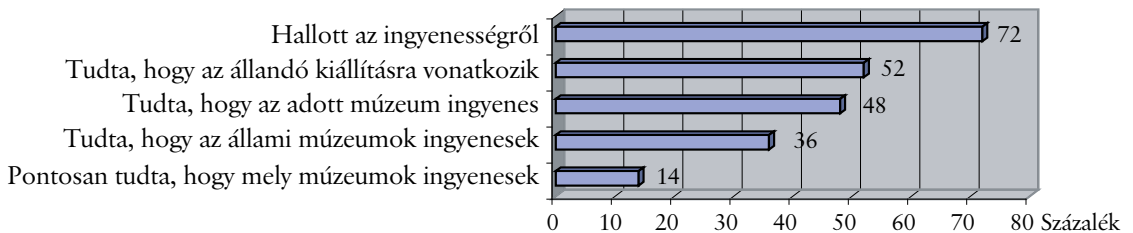
A látogatást motiváló tényezők

Saját bevallása szerint minden tizedik látogatót motivált látogatásra az a tény, hogy a múzeum ingyen látogatható, és ezzel az ingyenesség a nyolcadik helyen áll motivációk között. Legnagyobb ösztönzést az állandó kiállítás jelentette, de sokakat vonzott az időszaki kiállítás is.

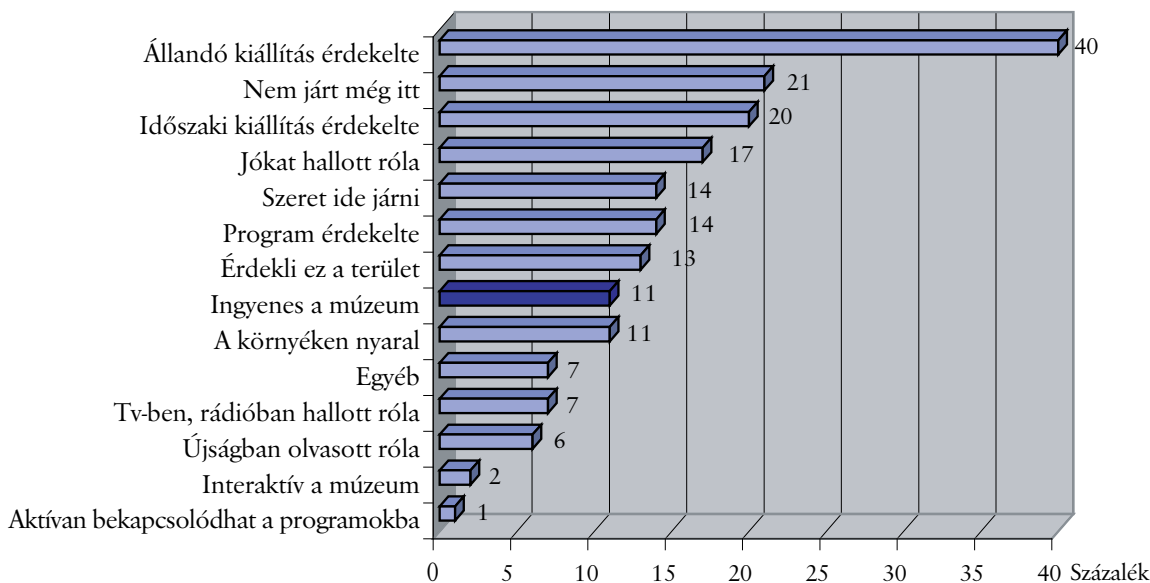
Az ingyenesség iránti érzékenység

Szinte minden látogató (92 százalék) jónak tartja az ingyenességet.

Legtöbbjük szerint a családok fognak inkább élni az ingyenesség előnyeivel, második helyen pedig az alacsonyabb keresetűek és a diákok. Érdekes, hogy bár az ingyenesség egyértelműen anyagi természetű ösztönzést jelent, mégsem az alacsonyabb keresetűek csoportját helyezték az élre a látogatók, a munkanélkülieket pedig kevesen említették. Szintén sokan gondolják, hogy a nyugdíjasok is többen mennek

1. ábra. Az ingyenességgel kapcsolatos ismeretek az összes látogatóra vetítve

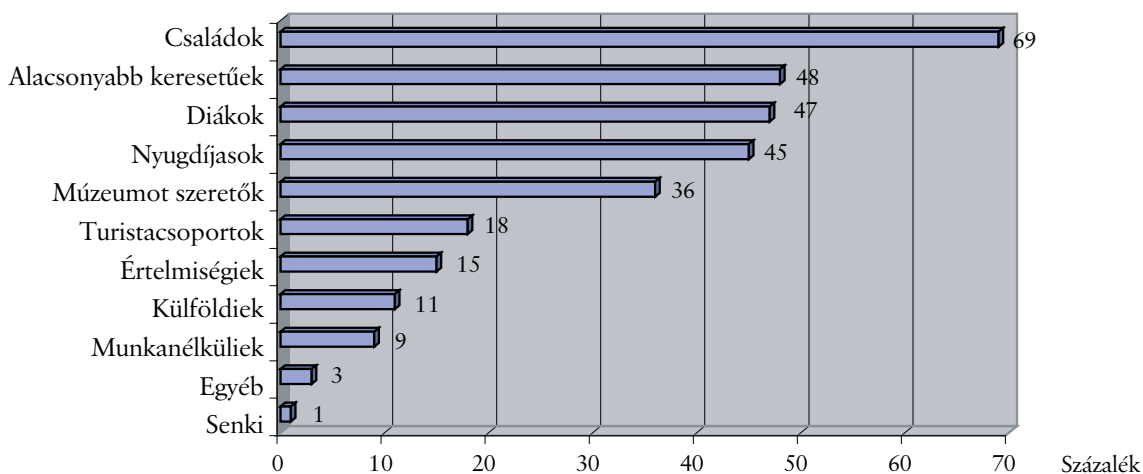
2. ábra. A látogatást motiváló tényezők

majd múzeumba. A kérdőívet kitöltők harmada szerint a múzeumokat szeretőket ösztönzi az ingyenesség, egyötödük szerint pedig a turistacsoportokat. Az értelmiségi látogatók közül érthetően kevesebben gondolják azt, hogy őket jobban motiválhatja az ingyenesség. A válaszok arra engednek következtetni, hogy akit igazán érdekel a múzeum, az meg tudja fizetni, viszont azért, mert valaki szerényebb anyagi körülmények között él, még nem biztos, hogy múzeumba fog menni. Az ingyenes múzeumot viszont jó lehetőségnek érzik olyan családok számára, akik-

nek egyébként megterhelő lehet egy-egy családi program. Összességében tehát jónak tartják a látogatók az ingyenességet, és úgy gondolják, hogy leginkább a családokra lesz ösztönző hatású.

Elfogadhatónak tartott jegyárak

A látogatókat megkérdeztük, hogy milyen jegyár tartanának méltányosnak az időszaki kiállításokért, rendezvényekért, tárlatvezetésért és kézműves-foglalkozásért. A legtöbben a 300 és az 500 Ft közötti árat jelölték meg.

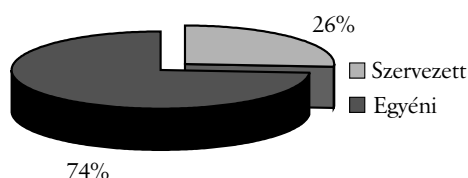

3. ábra. Ön szerint kik fogják látogatni a múzeumot az ingyenesség hatására?

A múzeumi szolgáltatás neve	1000 Ft felett	1000-500 Ft	500-300 Ft	300 Ft alatt	Ingyen
Időszaki kiállítás	5	24	52	14	5
Rendezvény	8	32	44	12	4
Tárlatvezetés	10	30	36	17	7
Kézműves-foglalkozás	8	28	36	16	11

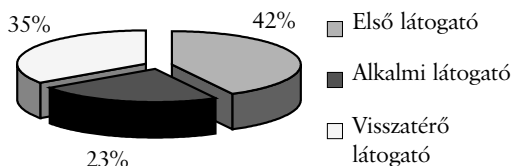
A látogatók jellemzői

A kérdőív végén található demográfiai kérdések alapján sok információ van a látogatókról, ami lehetővé teszi a különféle szegmensek összehasonlítását.

4. ábra. A látogatók megoszlása a látogatás típusa szerint

A látogatók háromnegyede egyéni látogató volt, egynegyede pedig szervezett csoporttal kereste fel valamelyik múzeumot. A szervezett látogatók között turista- és diákcsoportok tagjai és vezetői egyaránt szerepeltek a mintában, így az ő véleményüket is megismerhettük. Az egyéni látogatók fele-fele arányban környékbeli lakosok és turisták voltak.

5. ábra. A látogatók megoszlása a látogatás gyakorisága szerint

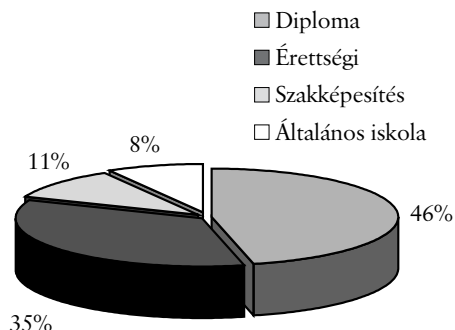
A látogatók negyven százaléka először, 23 százalékuk pedig néhány alkalommal járt a múzeumban. Minden harmadik válaszadó visszatérő látogatója egy-egy múzeumnak. A kutatás során

az alkalmi és visszatérő látogatók véleményét is megismerhettük az ingyenességgel kapcsolatban. A kérdőíveket döntően budapesti múzeumokban töltötték ki a látogatók, de mivel nyári és őszi időszakot egyaránt vizsgáltunk, ezért a kutatás időtartamába beleesett a nyári turistaszezon is. Ennek köszönhetően a fővárosi látogatók mellett a vidékiek is szép számmal képviselték magukat a mintában. A látogatók 45 százaléka volt budapesti, húsz százaléka Budapest környéki, fennmaradó részük pedig nagyjából azonos mértékben oszlott meg Magyarországon egyes térségei között.

Hasonlóan más kutatásokhoz, most is több nő töltött ki kérdőívet, mint férfi. A mintában 64 százalékos a hölgyek és 36 százalékos a férfiak aránya.

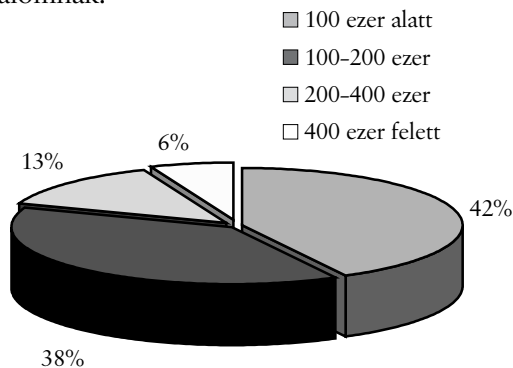
Az életkor szerinti megoszlás is azt a képet mutatja, amit már több kutatásnál is megszokhatunk: legjelentősebb a harmincas és húszas, ezt követi a negyvenes és ötvenes korosztály.

A látogatói mintában (szintén más múzeumi kutatásokhoz hasonlóan) igen magas a felsőfokú végzettségűek aránya: majd minden második látogató diplomás. Az érettségizettek aránya szintén magas (35 százalék). Összességében tehát

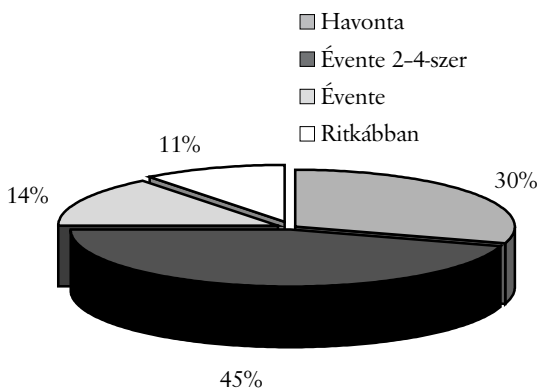
6. ábra. A látogatók megoszlása végzettség szerint

elmondható, hogy a múzeumba járó közönség magasan képzett, jól kvalifikált rétege a társadalomnak.

7. ábra. A látogatók megoszlása a család nettó jövedelme szerint

A korábbi kutatásoktól eltérően – most először – rákérdeztünk a nettó családi jövedelemre. Ez azért volt fontos, mert az ingyenesség alapvetően anyagi természetű ösztönzést jelent, tehát fontos a különböző anyagi helyzetben lévő csoportok motivációjának vizsgálata is. Látható, hogy elég sokan (42 százalék) élnek szerényebb anyagi körülmények között, hiszen százezer forint alatti nettó jövedelem akkor is nagyon kevés, ha valaki egyedül él. Hasonló mértékű a száz- és kétszáz ezer forint közötti jövedelemből élők aránya, ami egy család esetében még mindig csak elfogadható szintet jelent. A látogatóknak körülbelül húsz százaléka él jó anyagi körülmények között.

8. ábra. A látogatók megoszlása a múzeumba járás szerint

A múzeumba járás gyakoriságáról szintén rendelkezünk más kutatási adatokkal, és ahhoz hasonló az itteni minta múzeumba járási gyako-

risága. A látogatók egyharmada rendszeresen, azaz havonta jár múzeumba, közel fele évente kettő-négy alkalommal. Minden hetedik látogató évente jut el múzeumba, és csak minden tizedik válaszoló ennél ritkábban.

Az ingyenesség vizsgálata az idő függvényében

Az ingyenesség időbeli hatásának vizsgálatához az eltelt időszakot három periódusra bontottuk úgy, hogy az egyenletes mintaeloszlás biztosítva legyen:

Nyár 1: június-július, 247 kérdőív

Nyár 2: augusztus, 216 kérdőív

Ősz: szeptember-november, 213 kérdőív

A válaszadók megoszlása

A három periódus érdekessége, hogy a nyár első időszaka és az ősz nagy hasonlóságot mutat a látogatószerkezetben, míg ettől eléggé eltér az augusztus. A nyár eleji és őszi látogatók nagyobb hányada budapesti és környékbeli, az augusztusi látogatóknál viszont a budapestiek aránya csak harminc százalék. Szintén jelentős eltérés mutatkozik a szervezett látogatók arányában: augusztusban szinte csak egyéni látogató válaszolt, míg a másik két időszakban a szervezett látogatók aránya elérte a 35 százalékot. (Nyáron több volt a turistacsoportos válaszoló, míg ősszel a diákcsoporttal érkező, amivel összecseng, hogy az őszi időszakban volt a legmagasabb a harminc év alattiak aránya.)

A legtöbb diplomás az augusztusi időszakban kereste fel a múzeumokat, ugyanakkor ebben az időszakban volt a legkisebb a múzeumba járás gyakorisága. A jövedelemszint az első és harmadik periódusban kevéssel átlag alatti, míg augusztusban átlag feletti volt.

A három periódus látogató-összetétele tehát a következők szerint összegezhető:

Nyár 1: átlagos jövedelemszint és múzeumba járás, budapesti koncentráció, sok szervezett turista, magasabb átlagéletkor.

Nyár 2: átlagon felüli jövedelemszint, átlagosnál alacsonyabb múzeumba járás, vidéki és budapesti kiegyenlítetttség, főleg egyéni turista és környékbeli lakos.

Ősz: átlagos jövedelemszint és múzeumba járás, budapesti koncentráció, sok szervezett diákcsoport, alacsonyabb átlagéletkor.

Az ingyenességgel kapcsolatos tájékozottság

Összehasonlítva a három időszakot megállapítható, hogy az ingyesség bevezetését követően nőtt a látogatók ismerete ezzel kapcsolatban, míg az őszi időszakban némileg csökkent. Az is igaz ugyan, hogy folyamatosan nőtt azok aránya, akik tudták az adott múzeumról, hogy ingyen látogatható.

Míg a nyár elején a televíziót említették legtöbben, addig ősszel már főleg a sajtóból értesültek az ingyenességről a látogatók. Augusztusban általában alacsonyabb volt a médiák említése, valószínűleg ekkor már kevesebbet foglalkoztak a témával. Az is valószínűsíthető, hogy a sajtó foglalkozott leginkább és legtöbbször az ingyenességgel.

A látogatást motiváló tényezők

A Nyár 1 és az Ősz időszak látogatószerkezeténél talált hasonlóság a motiváló tényezőknél is megmutatkozik.

Augusztusban elsősorban az állandó kiállítás megtekintése motiválta a jellemzően egyéni turistákat. Sokan jöttek azért, mert a környéken nyaralnak, vagy szeretnek az adott múzeumba járni. Bár ekkor a legmagasabb az ingyenességgel kapcsolatos ismerete a látogatóknak, érdekes módon őket motiválja legkevésbé az ingyesség. Valószínűleg a nyaralás során vagy a nyári szabadság eltöltésekor mindenképpen felkeresték volna az adott múzeumot.

A nyár eleji és őszi időszakban is az állandó kiállítás van az élen, de azért jóval kevesebbet említik, mint augusztusban. Mindkét időszakra igaz az is, hogy többeket motivál az ingyesség, ősszel azonban többen említik az időszaki kiállításokat és a programokat mint vonzó tényezőt.

3. táblázat. A látogatókat motiváló tényezők a három vizsgált periódusban

Százalékban

Motiváló tényezők	Átlag	Nyár 1	Nyár 2	Ősz
Az állandó kiállítás érdeklő	40	37	50	38
Az időszaki kiállítás érdeklő	21	17	19	26
Még nem járt itt	21	24	21	22
Jókat hallott róla	17	19	17	17
A program érdeklő	14	12	14	19
Szeret ide járni	14	13	20	10
A környéken nyaral	12	13	23	2
Érdeklő ez a terület	13	11	12	17
Ingyenes a múzeum	11	12	9	11

Az ingyesség iránti érzékenység

Az ingyenességről szerzett ismeretekkel épp ellentétes képet mutat az ingyesség iránti érzékenység alakulása is. Míg a nyár eleji és őszi időszakban többen, addig augusztusban kicsit kevesebben értettek egyet az ingyenességgel. Arra a kérdésre, hogy kik fogják többen látogatni a múzeumokat az ingyesség hatására, a saját látogatócsoportra adott válaszok kiemelkedők: augusztusban például a látogatók 78 százaléka említi a családokat, ősszel pedig hatvan százaléka a diákokat. Érdekes módon az „alacsonyabb keresetűek” említése éppen augusztusban, a magasabb jövedelemszintű látogatóknál a legmagasabb. Meglepő viszont, hogy pont ők fizetnének legkevésbé az egyéb szolgáltatásokért, míg legtöbbször az ősszel válaszolók.

Összességében elmondható, hogy az ingyesség időbeli hatásának tényleges vizsgálatához az eltelt idő nem elegendő, mivel a látogatószerkezet a három időszakban olyan mértékű eltérést mutat, hogy az eredmények inkább az

egy-egy látogatócsoportok közötti eltéréseket, mintsem az idő hatását mutatják. Annyi azonban így is feltételezhető, hogy a kampány elején növekedés volt az ismertségben, azonban annak lecsengésével a látogatók ismerete az ingyenességgel kapcsolatban csökkent. Pozitív hatás, hogy az adott múzeumra vonatkozóan egyre többen tudták, hogy ingyenes. Mindebből az következik, hogy a látogatószám további növekedése érdekében az ingyenességről szóló kampányt folytatni kell, vagy legalábbis szinten kell tartani.

Kiket motivált az ingyenség?

Az alacsony jövedelemből élő látogatói csoportok vizsgálata

Először és legrészletesebben az alacsony jövedelemből élőkre vonatkozóan végeztük el az elemzést, mivel az ingyenség alapvetően anyagi természetű motiváció. A csoportban három szegmenst vizsgáltunk:

1. 100 000 forint alatti nettó családi jövedelemből élők;

2. szerény anyagi körülmények között élő diplomások (50 000 forint egy főre eső jövedelem);
3. nyugdíjasok.

A következő táblázatokban az ingyenségre vonatkozó kérdésekre adott válaszok százalékos megoszlásai láthatók. Az első táblázat legelső rubrikájában található adat szerint a 801 megkérdezettnek 72 százaléka hallott az ingyenségről (átlag), míg a következő rubrika adata szerint a százezer forint alatti jövedelemből élőknek 75 százaléka. Ebben a tekintetben tehát az átlagosnál tájékozottabb ez a csoport. A többi csoportra vonatkozóan hasonlóképpen vizsgáltuk a válaszadást, és az egyes arányok átlagostól való eltéréseiből rajzolódott ki az a kép, ami az adott csoport motiváltságát, átlagos hozzáállását vagy esetleges érdektelenségét mutatta az ingyenséggel kapcsolatban.

Százezer forint alatti jövedelemből élők

A csoport tagjai egy alacsonyabb végzettségű, múzeumba ritkábban járó, idősebb szegmenst alkotnak. Az idetartozók az átlagnál kicsit többen hallottak ugyan az ingyenségről (75 szá-

4. táblázat. Az alacsony jövedelműek ismerete és véleménye az ingyenségről

Alacsony jövedelemszintű csoportok	Átlag (%)	100 E Ft alatt (%)	Diplomás (50 E Ft/fő)	Nyugdíjas (%)
Hallott az ingyenségről	72	75	83	84
Tudja, hogy mely múzeumokat érint	20	18	22	19
Tudja, hogy az állandó kiállításokra vonatkozik	77	73	82	79
Tudta, hogy az adott múzeum ingyenes	71	70	74	65
Az ingyenség motiválta múzeumlátogatását	11	14	12	10
Jónak tartja az ingyenséget	92	92	95	70
Saját csoportjára ösztönzőnek tartja az ingyenséget	változó	57	42	70
A csoport mérete (fő)	801	162	113	125

zalék), de konkrét ismereteik elmaradnak attól, a részletek tehát annyira nem érdekelték őket. A motivációk sorában hangsúlyosabb ugyan az ingyenesség (14 százalék), de magát az ingyenséget nem tartják többen jónak, mint az átlag. Saját csoportjukra viszont sokan érzik ösztönzőnek. Ezek alapján kicsit ellentmondásos a csoport véleménye. *Nem lehet tehát egyértelműen kijelenteni, hogy attól, hogy valaki szerényebb anyagi körülmények között él, a múzeum ingyenessége ösztönzően hat rá.*

Szerény anyagi körülmények között élő diplomások

A csoportban az átlagnál jóval alacsonyabb a budapestiek és magasabb a vidékiek aránya. Dominálnak a harminc-ötven év közöttiek, de elég magas az ötvenesek aránya is, a jövedelemszint pedig jóval alatta marad az átlagnak. A múzeumba járás gyakorisága megfelel az össz-múzeumi átlagnak. Kiemelkedően sokan hallottak az ingyenségről (83 százalék), az előző szegmenstől eltérően azonban konkrét ismereteik is átlagon felüliek. Azt is többen tudták, hogy az adott múzeum ingyen látogatható. Az ingyenséget mint látogatást ösztönző tényezőt a csoport 12 százaléka jelölte meg, az ingyenesség támogatottsága pedig átlagon felüli (95 százalék). Az ingyenséget erősen ösztönzőnek érzik saját csoportjukra, a családokra, a diákokra és a nyugdíjasokra.

Mindent összevéve ebben a csoportban már *erőteljesebb az ingyenesség hatása*. Többen figyeltek fel az ingyenségre, ami érdekelte is őket annyira, hogy konkrét ismereteket szerezzenek a témával kapcsolatban. Bár átlagos mértékben jelölték meg az ingyenséget mint motiváló tényezőt (talán mert nem szívesen vallják be), de saját csoportjukra (család, értelmiségi, múzeumszerető) erősen ösztönzőnek érzik, és az átlagosnál többen tartják jónak az ingyenséget.

Nyugdíjasok

A nyugdíjasok között igen magas a budapestiek és a vidékiek, és átlag alatti a Pest környékiek aránya. (Úgy látszik, ők vagy a közvetlen környezetükben látogatnak múzeumot, vagy tá-

volabbra utaznak). Magas a felsőfokú végzettségűek aránya, jövedelemszintjük azonban jóval alatta marad az átlagnak: a nyugdíjasok 72 százaléka százezer forint alatti jövedelemből él. Múzeumba járásuk átlagos.

Az ingyenességgel kapcsolatos tájékozottság hasonló a szerény anyagi körülmények között élő csoportéhoz. Bár még többen hallottak az ingyenségről (84 százalék), konkrét ismereteik átlagosnak mondhatók. A tájékozódási források között átlagon felüli a televízió és rádió említése (ami teljesen összecseng a nyugdíjasok médiahasználati szokásaival), a többi eszköz azonban alatta marad az átlagnak. A nyugdíjasok fele az állandó kiállításra kíváncsi, az összes többi motivációs tényező említése átlagos vagy az alatti, az ingyenesség említése pedig még az átlagot sem éri el (tíz százalék). Ugyanakkor az átlagnál többen (94 százalék) tartják jónak az ingyenséget, és azt is többen gondolják, hogy a „nyugdíjasokra”, az „alacsonyabb keresetűekre” és „múzeumot szeretőkre” ösztönzőleg hat az ingyenesség. Mindezeket összevéve a nyugdíjasok véleménye is ellentmondásosnak tűnik, bár kevésbé, mint az alacsony jövedelemből élő csoporté.

A szervezett és egyéni látogatók motivációjának összehasonlítása

Ebben a részben azt vizsgáltam, hogy a szervezett vagy egyéni látogatókra volt-e nagyobb hatása az ingyenességnek. Az összehasonlításhoz a következő csoportokat vizsgáltam:

Szervezett látogatóknál:

1. az összes szervezett csoporttal érkező látogató;
2. a szervezett csoport vezetője;
3. pedagógus (szervezett csoporttal és egyéni leg érkező egyaránt);
4. szervezett csoport tagja.

Egyéni látogatóknál:

1. összes egyéni látogató;
2. egyéni turista (aki a környéken nyaral);
3. a környéken lakó látogató;
4. szakmai látogató (kis minta).

Szervezett csoportok és vezetőik

A szervezett turizmusra és oktatásra nagyon pozitív hatású az ingyenesség. Minden kérdésnél kiemelkedő a szervezett csoportok vezetőinek (turista- és diákcsoport vezetője egyaránt) motiváltsága. Külön vizsgáltuk a pedagógusok hozzáállását, akik nagyon örültek annak a lehetőségnek, hogy a gyerekeket kedvezőbb feltételekkel vihetik múzeumba.

Egyéni látogatók

Az egyéni látogatók motiváltsága jóval alatta marad a szervezett látogatókéknak és ezzel kicsit az összmúzeumi átlagnak is. Az első három csoport ingyenességgel kapcsolatos tájékozottsága átlagosnak mondható, míg a szakmai látogatók meglehetősen tájékozottak. Viszont abban is eltérnek a másik három csoporttól, hogy kevesebben értenek egyet az ingyenességgel, és nem is motiválta őket annyira, mint más látogatókat.

Az ingyenesség hatása a család nagysága szerint

Az ingyenesség egyik fő célcsoportját a családok jelentik, ezért a látogatókat a háztartás létszáma szerint is csoportokra bontottuk (5. táblázat).

A számok azt mutatják, hogy a legmotiváltabb csoport a négyfős család. A többi családtípushoz képest átlagon felül tájékozottak az ingyenességgel kapcsolatban, bár a kisebb létszámú háztartások közül is sokan hallottak róla. Az ingyenesség legnagyobb arányban (16 százalék) azonban saját bevallásuk szerint is a négyfős családokat ösztönözte múzeumlátogatásra. Az ettől eltérő méretű családok hozzáállása az ingyenességhez összességében átlagosnak tekinthető, de a nagyobb családokat inkább motiválja az ingyenesség. A táblázatból az is kiolvasható, hogy a kis létszámú háztartások eléggé tájékozottak ugyan az ingyenességgel kapcsolatban, mégsem ösztönözte őket túlzott mértékben múzeumlátogatásra.

Az ingyenesség hatása a múzeumba járás gyakorisága szerint

A múzeumba járás gyakorisága szerint szintén mutatkozott némi különbség, bár kicsit ellentmondásosak az eredmények. A vizsgált csoportok:

1. rendszeresen múzeumba járók (havonta);
2. gyakran múzeumba járók (évente 2–4-szer);

5. táblázat. Családok ismerete az ingyenességről és motiváltsága

Eltérő létszámú háztartások	Átlag	1 fős	2 fős	3 fős	4 fős	5 fős vagy nagyobb
Hallott az ingyenességről (%)	72	78	77	71	74	64
Tudja, hogy mely múzeumokat érint (%)	20	23	20	22	28	15
Tudja, hogy az állandó kiállításokra vonatkozik (%)	77	75	82	75	83	74
Tudta, hogy az adott múzeum ingyenes (%)	71	68	66	72	72	78
Az ingyenesség motiválta múzeumlátogatását (%)	11	8	7	11	16	13
Jónak tartja az ingyenességet (%)	92	92	94	89	97	94
Saját csoportjára ösztönzőnek tartja az ingyenességet (%)	változó	62	74	74	75	76
A csoport mérete (fő)	801	79	172	154	180	71

6. táblázat. Az ingyenesség és a múzeumlátogatás gyakoriságának kapcsolata

Múzeumba járás gyakorisága	Átlag	Rendszeres	Gyakran	Alkalmanként	Ritkán
Hallott az ingyenességről (%)	72	82	73	62	62
Tudja, hogy mely múzeumokat érint (%)	20	20	21	25	9
Tudja, hogy az állandó kiállításokra vonatkozik (%)	77	85	77	75	51
Tudta, hogy az adott múzeum ingyenes (%)	71	78	67	67	60
Az ingyenesség motiválta múzeumlátogatását (%)	11	7	10	18	15
Jónak tartja az ingyenességet (%)	92	92	96	86	88
A csoport mérete (fő)	801	220	344	107	79

3. alkalmanként múzeumba járok (évente egyszer);

4. ritkán múzeumba járok.

A múzeumba járók tájékozottabbak, mint azok, akik ritkábban jutnak el ilyen helyekre, aminek nyilván az az oka, hogy jobban felfigyelnek minden múzeummal kapcsolatos hírre. Ugyanakkor saját bevallásuk szerint az alkalmi múzeumlátogatókat sokkal jobban motiválta az ingyenesség, mint a rendszeresen múzeumba járókat. Az

ingyenességet azonban egyik csoport sem tartja nagyobb mértékben jónak, ami ismét kicsit elbizonytalanító. Az értékelés szerint pozitív hatás az évente néhány alkalommal múzeumba járóknál érzékelhető, ami viszont jó eredmény, hiszen az ingyenesség egyik célja a ritkábban múzeumba járók gyakoribb múzeumlátogatására ösztönzése. Ugyanakkor figyelmeztető jel, hogy kevésbé tájékozottak az ingyenességgel kapcsolatban, tehát érdemes ebben a szegmensben erősíteni a propagandát.

7. táblázat. Az ingyenesség és a lakóhely szerinti megoszlás

Lakóhely szerinti csoportok	Átlag	Budapest	Budapest környéke	Kelet-	Nyugat-
				Magyarország	
Hallott az ingyenességről (%)	72	79	72	68	71
Tudja, hogy mely múzeumokat érint (%)	20	19	26	19	25
Tudja, hogy az állandó kiállításokra vonatkozik (%)	77	80	80	77	70
Tudta, hogy az adott múzeum ingyenes (%)	71	70	68	75	69
Az ingyenesség motiválta múzeumlátogatását (%)	11	14	9	12	8
Jónak tartja az ingyenességet (%)	92	92	94	96	92
A csoport mérete (fő)	801	306	127	121	125

8. táblázat. Az ingyenesség és az iskolai végzettség kapcsolata

Végzettség szerinti csoportok	Átlag	Diplomás	Érettségi	Szakképesítés	Nincs
Hallott az ingyenességről (%)	72	78	72	68	71
Tudja, hogy mely múzeumokat érint (%)	20	24	26	19	25
Tudja, hogy az állandó kiállításokra vonatkozik (%)	77	85	80	77	70
Tudta, hogy az adott múzeum ingyenes (%)	71	70	68	75	69
Az ingyenesség motiválta múzeumlátogatását (%)	11	9	9	12	8
Jónak tartja az ingyenességet (%)	92	92	94	96	92
A csoport mérete (fő)	801	365	127	121	125

Az ingyenesség hatása a lakóhely szerint

Az értékelés szerint a budapestieket motiválja leginkább az ingyenesség, ami valamennyire érthető, hiszen főleg budapesti múzeumokról van szó. Érdekes azonban a Kelet- és Nyugat-Magyarország közötti eltérés. Az is érdekes eredmény, hogy a Budapest környékén élők átlagos jövedelemszintje a legmagasabb, ugyanakkor ők ritkábban járnak múzeumba, mint az átlag. Szintén átlag alatti a Nyugat-Magyarországon élők múzeumba járása, ami talán némileg magyarázza a nyugati és a keleti országrész közötti eltérést. A végzettségben nem volt eltérés az egyes országrészek között.

Az ingyenesség hatása végzettség szerint

A következő terület, ahol összehasonlítottuk az ingyenesség iránti érzékenységet, a végzettség szerinti megoszlás volt. Itt szintén négy csoportot határoztunk meg:

1. diplomások,
2. érettségizettek,
3. szakképesítéssel rendelkezők,
4. végzettséggel nem rendelkezők.

A 8. táblázatból kitűnik, hogy a szakképesítéssel rendelkezőkre volt a leginkább ösztönző hatása az ingyenességnek annak ellenére, hogy az átlagnál kevésbé voltak tájékozottak a témával kapcsolatban. Miközben a diplomások voltak

a legtájékozottabbak, tehát ők figyeltek fel leginkább az ezzel kapcsolatos hírekre, saját bevallásuk szerint őket motiválta legkevésbé az ingyenesség. Érdekes szegmens a végzettség nélkülieké (ideértve a tanulókat, az egyetemistákat is), akiket saját bevallásuk szerint jóval átlagon felül motivál az ingyenesség, miközben meglehetősen tájékozatlanok a témával kapcsolatban.

Az ingyenesség hatása kor szerint

A kor szerinti vizsgálat alapján a harmincas korosztály tűnik a legmotiváltabbnak. A fiatalok körében is népszerű az ingyenesség, de ők eléggé tájékozatlanok, tehát mindenképpen érdemes rájuk is több figyelmet fordítani (9. táblázat).

Az ingyenesség által motivált csoportok összegzése

A különböző látogatócsoportok elemzése alapján az ingyenesség által motivált szegmensek három kategóriába sorolhatók: nagymértékben motivált, közepesen motivált és motivált, de kevésbé tájékozott. Ez utóbbi tagjai saját bevallásuk szerint az átlagnál jobban motiváltak, de ismereteik ellentmondásosak, vagy jóval alatta vannak az átlagnak. Esetükben javasolt az intenzívebb és célcsoportra irányuló kommunikáció.

9. táblázat. Az egyes korcsoportok és az ingyenesség kapcsolata

Korcsoportok	Átlag	Életkor (év)					
		14-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60 felett
Hallott az ingyenességről (%)	72	61	67	68	72	82	82
Tudja, hogy mely múzeumokat érint (%)	20	20	23	20	22	23	15
Tudja, hogy az állandó kiállításokra vonatkozik (%)	77	63	76	77	81	80	85
Tudta, hogy az adott múzeum ingyenes (%)	71	64	76	76	71	66	62
Az ingyenesség motiválta múzeumlátogatását (%)	11	17	10	16	8	9	8
Jónak tartja az ingyenességet (%)	92	90	94	94	90	94	95
A csoport mérete (fő)	801	79	145	157	131	117	118

Nagymértékben motiváltak:

1. a szervezett csoportok vezetői,
2. pedagógusok,
3. négyfős családok,
4. a szervezett csoportok tagjai.

Közepesen motiváltak:

1. szerényebb anyagi körülmények között élő diplomások,
2. alkalmi múzeumlátogatók,
3. harmincas korosztály,
4. nyugdíjasok,
5. budapestiek.

Motivált, de kevésbé tájékozottak:

1. fiatalok, különösen a húsz év alattiak,
2. szakképesítéssel rendelkezők vagy végzettség nélküliek,
3. ritkán múzeumba járók,
4. alacsonyabb jövedelműek,
5. Kelet-Magyarországon élők,
6. ötfős és annál nagyobb családok.

A múzeumokat kifejezetten az ingyenesség miatt felkeresők jellemzői

Hogy teljes képet kapjunk az ingyenesség hatásáról, megvizsgáltuk azoknak a látogatóknak az ismereteit és legfőbb jellemzőit is, akik az in-

gyenességet mint látogatást ösztönző tényezőt jelölték meg (kilencven fő).

Bár mindannyian hallottak az ingyenességről, csak 15 százalékuk tudta, hogy az országos és az állami múzeumokra vonatkozik. Azt is az átlagnak megfelelő mértékben hallották, hogy az állandó kiállítások tekinthetők meg ingyen, de a legérdekesebb, hogy teljesen átlagos volt az ingyenesség megítélése körükben. A programokért és az időszaki kiállításért viszont kevesebbet fizetnének.

Az alábbiakban ennek a csoportnak a demográfiai jellemzőit hasonlítottuk össze a teljes látogatószerkezettel. A látogatók között valamivel több az első látogató, de nagyon szembetűnő a különbség a szervezett és egyéni látogatók közötti eltérésnél, azaz az átlagnál jóval több a szervezett látogató a csoportban. Kicsit magasabb a budapestiek aránya is.

A 10. táblázatból látható, hogy a húsz év alattiak és a harmincasok az átlagnál jóval többen vannak a csoportban, miközben jóval átlag alatti a diplomások és átlag feletti a szakképesítéssel vagy végzettséggel nem rendelkezők aránya. A válaszadók átlagos jövedelemszintje jóval az átlag alatt marad, és jóval több a csoportban a múzeumba évente vagy annál ritkábban járó látogató.

10. táblázat. Az ingyenesség által motivált látogatók jellemzői

A látogatás gyakorisága	Átlag	Az ingyenesség motiválta
Első látogató (%)	42	45
Alkalmi látogató (2-3-szor járt itt) (%)	23	23
Visszatérő látogató (%)	35	31
Egyéni/szervezett látogató	Átlag	Az ingyenesség motiválta
Szervezett csoporttal érkezett (%)	26	42
Egyéni látogató (%)	74	58
Lakóhely	Átlag	Az ingyenesség motiválta
Budapest (%)	45	49
Budapest környéke (%)	19	12
Egyéb (%)	36	39
Életkor	Átlag	Az ingyenesség motiválta
14-19 (%)	11	16
20-29 (%)	20	17
30-39 (%)	21	31
40-49 (%)	18	14
50-59 (%)	16	12
60-69 (%)	11	7
70 felett (%)	4	2
Végzettség	Átlag	Az ingyenesség motiválta
Diploma (%)	46	38
Érettségi (%)	35	32
Szakképesítés (%)	11	15
Általános iskola (%)	8	14
A család nettó jövedelme	Átlag	Az ingyenesség motiválta
100 ezer alatt (%)	42	60
100-200 ezer (%)	38	33
200-400 ezer (%)	13	5
400 ezer felett (%)	6	2
Átlagos jövedelemszint (Ft)	60 940	49 580
Múzeumba járás gyakorisága	Átlag	Az ingyenesség motiválta
Havonta (%)	30	19
Évente 2-4-szer (%)	45	42
Évente (%)	14	24
Ritkábban (%)	11	15
Átlagos múzeumba járás (alkalom/év)	6,0	4,2

Mindezeket összegezve azt mondhatjuk, hogy az ingyenesség által leginkább motivált csoportba a szervezett keretek között múzeumba érkező, szerényebb anyagi körülmények között élő, múzeumba ritkábban járó, húsz év alatti és harmincas, alacsonyabb végzettséggel rendelkező látogatók tartoznak.

A száz kérdőívnél többet leadott múzeumok vizsgálata

Néhány múzeum száznál több kitöltött kérdőívet adott le, ami már megfelelő mennyiségű anyagot biztosít ahhoz, hogy ezen múzeumok látogatóinak véleményét külön is elemezzük. Az alábbiakban a Néprajzi Múzeum, a Magyar Nemzeti Múzeum, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum és az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet kérdőíveinek elemzését mutatjuk be.

Néprajzi Múzeum

A kitöltött kérdőívek száma: 101

Jellemző válaszadási időszak: őszi

A Néprajzi Múzeumban főleg az őszi időszakban töltöttek ki kérdőíveket a látogatók, ami nem baj, mert így összmúzeumi szinten a teljes szezonra vonatkozóan vannak adataink. Emiatt viszont a válaszolók látogatószerkezete némileg eltér az összmúzeumi átlagtól, mivel az őszi időszakban elég magas a szervezett csoporttal érkező látogatók aránya (ötven százalék).

A válaszolók jellemzői

Az átlagostól elérő látogatószerkezet több téren is megmutatkozik. Nagyon magas a diplomások aránya (62 százalék), és szintén átlagon felüli a múzeumba járás gyakorisága. Kor szerinti megoszlást vizsgálva jelentős a fiatal (húszas) és az ötvenes korosztály, ami összefügg lehet a szervezett látogatók viszonylag magas arányával. A lakóhely szerinti megoszlás átlagosnak mondható, a jövedelemszint viszont alacsonyabb az átlagosnál. Tehát összességében elmondhatjuk, hogy a válaszolók egy szerényebb anyagi körülmények között élő, múze-

umba rendszeresen járó értelmiségi réteg véleményét tükrözik.

Az ingyenességgel kapcsolatos tájékozottság

A múzeum látogatóközönsége e téren az átlagosnál tájékozottabb: többen hallottak az ingyenességről, és konkrét ismereteik (mely múzeumokra és mire vonatkozik az ingyenesség) is pontosabbak. A tájékozódásra vonatkozó kérdésnél a válaszolók nagyobb arányban említik a tömegkommunikációs eszközöket is.

A látogatást motiváló tényezők

A látogatók elsősorban az állandó kiállításra voltak kíváncsiak (46 százalék). Egyötödük volt kíváncsi az időszaki kiállításra, és körülbelül ugyanennyien említik motiváló tényezőként, hogy jókat hallottak a múzeumról. A látogatók egynegyede azért volt kíváncsi a múzeumra, mert még nem járt itt, minden tizedik válaszolót pedig érdekel ez a terület, és szintén ennyien említik a múzeum programjait. Az átlagosnál magasabb (14 százalék) az ingyenes múzeum említése motiváló tényezőként.

Az ingyenesség iránti érzékenység

Az ingyenesség iránti érzékenység kicsit magasabb az átlagosnál: a válaszolók 94 százaléka tartja jónak. A múzeum látogatói nagyjából hasonlóan látják az ingyenesség hatását, mint a többi múzeumban, de a diákok és az értelmiségiek említése kicsit magasabb az átlagosnál, ami szintén összefüggésbe hozható a válaszolók jellemzőivel (fiatalok, szervezett látogatók, sok a diplomás).

Jegyárak

Az alacsonyabb jövedelmi szinttel magyarázható, hogy a programokért az átlagosnál alacsonyabb jegyárakat tartanak elfogadhatónak (450 forint). Különösen a rendezvényért és a kézműves-foglalkozásért fizetnének kevesebbet a múzeum látogatói, a tárlatvezetésért viszont az átlagosnál többet áldoznának. Itt nagyjából az átlagértékektől 50 forinttal való eltérésekről van szó negatív és pozitív irányban is.

Magyar Nemzeti Múzeum

A kitöltött kérdőívek száma: 105

Jellemző válaszadási időszak: nyár, ősz egyenletesen

A Nemzeti Múzeumban folyamatosan töltöttek ki kérdőíveket a látogatók, a kitöltés időbeli megoszlása tehát hasonló az összes beérkezett kérdőívéhez.

A válaszolók jellemzői

A Nemzeti Múzeumban válaszolók között magasabb a visszatérő és a budapesti látogatók aránya. A férfi-nő arány egyenletes, és a látogatók végzettsége is megfelel az átlagos múzeumi értékeknek (44 százalék diplomás, 34 százalék érettségizett). Kicsit magasabb a fiatalok (14–30 közöttiek) és az átlagnál kicsit jobb anyagi körülmények között élők aránya; a múzeumba járás gyakorisága viszont alatta marad az átlagnak.

Az ingyenességgel kapcsolatos tájékozottság

Az átlagnál kicsit kevesebben hallottak az ingyenességről, de azt ugyanannyian tudták, hogy mely múzeumokat érint az ingyenesség, sőt az átlagnál többen tudták, hogy a Nemzeti Múzeum is ingyenes. Azt viszont kevesebben tudták, hogy csak az állandó kiállításokra vonatkozik az ingyenesség. A tájékozódás tekintetében itt a sajtó, az internet és az ismerős említése volt átlagon felüli, de többen említették a telefonos felvilágosítást és a kiadványokat is. Mindez azt igazolja, hogy a múzeum az átlagnál többen tett azért, hogy látogatóit tájékoztassa az ingyenességről, aminek meg is lett az eredménye.

A látogatást motiváló tényezők

A fentieket megerősíti, hogy az átlagnál jóval többen (16 százalék) említették az ingyenességet a látogatást motiváló tényezőként. Minden harmadik látogatót az állandó és az időszakos kiállítás vonzott a múzeumba, a programok említése viszont az átlagnál alacsonyabb.

Az ingyenesség iránti érzékenység

Bár az átlagnál többieket vonzott a múzeumba az ingyenesség, érdekes módon kevesebben tartják jónak, hogy vannak ingyen látogatható múzeumok (84 százalék). Ugyanakkor az ingyenesség ösztönző hatását nagyon is erősnek érzik a látogatók, mivel szinte minden látogatói csoportot az átlagnál nagyobb arányban jelölték meg.

Jegyárak

A múzeum látogatói az átlagosnál ötven forinttal áldoznának többet a programokra, a tárlatvezetésre és a kézműves-foglalkozásokra, mint a többi múzeum látogatói, az időszaki kiállításokért pedig ők is átlagosan 460 forintot fizetnének.

Szabadtéri Néprajzi Múzeum

Kitöltött kérdőívek száma: 172

Jellemző válaszadási időszak: nyár

A Skanzenben jellemzően a nyár folyamán töltöttek ki kérdőívet a látogatók, tehát a válaszok alapvetően a nyári turistaréteg ismereteit és véleményét tükrözik, akiknek jövedelemszintjük az átlagnál magasabb, azonban ritkábban járnak múzeumba.

A válaszolók jellemzői

A válaszolók fele először járt a múzeumban, és jellemzően turistaként nyaral a környéken. Ezt igazolja a távolabbról érkezők magas aránya (ötven százalék). Egy másik jelentős csoport a környéken lakik, és egyéni szervezésben kereste fel a múzeumot (harminc százalék). Minden tizedik válaszoló valamilyen csoporttal érkezett. A budapesti látogatók aránya a nyári szezon miatt csak húsz százalék. Átlag feletti a két legjelentősebb korosztály aránya: a harmincasoké és a negyveneseké (28-28 százalék). A válaszolók fele diplomás, negyven százalékuk pedig érettségizett. A legjellemzőbb nettó havi családi jövedelem 100 és 200 ezer forint között mozog (negyven százalék), látogatóink egynegyvedének százezer forint alatti a családi jövedelme, egyötödük 200–400 ezer forintból, egytizedük pedig 400 ezer forint feletti jövedelemből él, az

átlagos jövedelemszint jóval felette van az össz-múzeumi átlagnak.

Az ingyenességgel kapcsolatos tájékozottság

Összességében elmondható, hogy a Skanzen látogatói az átlagnál tájékozatlanabbak voltak az ingyenességgel kapcsolatban. Mindössze hatvan százalékuk hallott arról, hogy Magyarországon 2004. május 1-je óta bizonyos múzeumok ingyen látogathatók, és szintén ennyien tudták, hogy a Skanzen ingyenes. Legtöbben úgy tudták, hogy az ingyenség csak az országos múzeumokra vonatkozik, néhányan pedig, hogy a budapesti múzeumokra. Sokan viszont egyáltalán nem tudták, hogy mely múzeumok látogathatók ingyen. A látogatók közel háromnegyede tudta, hogy az állandó kiállításokat lehet ingyen megtekinteni. Akik nem tudták ezt, azok elég eltérő válaszokat adtak, tehát itt nem beszélhetünk „téves ismeretekről”, mint az előző kérdésnél, hanem inkább hiányos információkról. A Pest megyei látogatók voltak a legtájékozottabbak, őket követték a vidéki látogatók, legkevesebbet pedig a budapestiek tudtak az ingyenességről.

A múzeum látogatói hasonló arányban értesültek a sajtóból és a televízióból az ingyenességről. Kicsit kevesebben, de szintén hasonló mértékben említették a rádiót, az internetet és a telefonos felvilágosítást, de az internet említése az átlagnál jóval magasabb.

A látogatást motiváló tényezők

A látogatókat elsősorban az állandó kiállítások vonzzák a múzeumba, minden második válaszoló ezt említi fő motiváló tényezőként. Magas azoknak az aránya, akik a környéken nyaralnak, és akik jókat hallottak a múzeumról. A látogatást motiváló tényezők között mindössze a kilencedik helyen szerepel az ingyenség, és az arányokból kiolvasható, hogy a látogatóknak kevesebb mint tíz százalékát ösztönzi múzeumnézésre ez a tény.

Az ingyenség iránti érzékenység

A válaszok nagyjából megegyeznek a múzeumi átlaggal. Eszerint leginkább a családokra, a nyug-

díjasokra és a diákokra hat majd ösztönzőleg az ingyenség, azaz általában véve az alacsonyabb keresetűekre. Sokan említik a múzeumot szerepüket, de az átlagnál jóval kevesebben az értelmiségieket.

Jegyárak

A látogatók által megadott jegyárakból számított átlagos jegyár szint megegyezik a múzeumi átlaggal. A skanzen látogatói az átlagosnál kicsit többet fizetnének az időszaki kiállításért, programért és kézműves-foglalkozásért, jóval kevesebbet viszont a tárlatvezetésért (-100 forint).

Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet

Kitöltött kérdőívek száma: 121

Jellemző válaszadási időszak: a nyár első fele és ősz

A válaszolók egy idősebb, kedvezőtlenebb anyagi körülmények között élő, de múzeumba rendszeresen járó réteg véleményét tükrözik.

A válaszolók jellemzői

Az átlagosnál jóval magasabb az első és a szervezett látogatók aránya. A budapestiek aránya kicsit magasabb az átlagnál, jóval alacsonyabb viszont a környékbeliek aránya. A kor szerinti megoszlás teljesen eltolódik az idősebb korosztályok felé, minden negyedik válaszoló hatvan év fölötti, ezért az átlagéletkor is jóval magasabb. Kicsit alacsonyabb a diplomások aránya, a jövedelmi szint is jóval alacsonyabb az átlagnál, a múzeumba járás gyakorisága viszont kicsit magasabb az átlagosnál.

Az ingyenességgel kapcsolatos tájékozottság

Bár az átlagnál többen jelezték, hogy hallottak az ingyenességről, konkrét ismereteik alatta maradtak az átlagnak. Azt is jóval kevesebben tudták, hogy az adott múzeum ingyen látogatható. Ezzel összecseng, hogy a különféle tájékozási források említése is az átlagosnál alacsonyabb, de legtöbben a televíziót említették.

A látogatást motiváló tényezők

A múzeumlátogatást elsődlegesen itt is az állandó kiállítás megtekintése motiválta, második helyen pedig az szerepel, hogy még nem járt itt, de sokan említették még a programot is. Bár a múzeumok között itt volt a legalacsonyabb a jövedelmi szint, az ingyenességet mint motiváló tényezőt az átlagnál jóval kevesebben említették (igaz, kevesebben is tudták, hogy a múzeum ingyen látogatható).

Az ingyenség iránti érzékenység

Az ingyenességet szinte minden válaszoló jónak tartja (99 százalék), tehát valószínűsíthető, hogy nagyobb motiváló hatása lett volna, ha a múzeum jobban propagálja az ingyenességet. Arra a kérdésre, hogy kik fogják többet látogatni a múzeumot, kiemelkedő a nyugdíjasok és a turistacsoportok említése, tehát az adott látogatóközönséghez tartozók (akik jellemzően idősebbek, és szervezett csoporttal érkeztek a múzeumba), magukra nézve valóban motiválónak tartják az ingyenességet.

Jegyárak

A válaszolók nagyjából az átlagnak megfelelő jegyárakat fizetnének. Kicsit kevesebbet az időszaki kiállításért és a kézműves-foglalkozásért, és kicsit többet a programért és a tárlatvezetésért.

Az eredmények összefoglalása

A múzeumokat felkeresők döntő többsége halott az ingyenségről. Minden második látogató tisztában volt azzal, hogy az állandó kiállításokra vonatkozik, valamint hogy az adott múzeum ingyenes. Minden harmadik látogató tudta, hogy az országos múzeumok ingyenesek, de azt csak minden hetedik, hogy ezenfelül még az egyéb állami múzeumok is ingyen látogathatók. A látogatók összességében jónak tartják az ingyenességet, és úgy gondolják, hogy leginkább a családokra, az alacsonyabb keresetűekre, a diákokra és a nyugdíjasokra lesz ösztönző hatása. A múzeum állandó kiállításokon kívüli programjai közül a látogatók legtöbbször a rendezvényért fizetnének. Ezt követi a tárlatvezetés, a kézmű-

ves-foglalkozás és az időszaki kiállítás. Az eltérés azonban nem nagy: a rendezvényért átlagosan nyolcvan forinttal fizetnének többet, mint a negyedik helyen álló időszaki kiállításért. Legtöbbször a 300–500 forintos jegyárakat tartják elfogadhatónak.

Az ingyenség időbeli hatásának vizsgálatához az eltelt idő nem volt elegendő, feltételezhető azonban, hogy a kampány elején növekedés volt az ismertségben, majd annak lecsengésével a látogatók ismerete az ingyenséggel kapcsolatban csökkent. A látogatószám további növekedése érdekében az ingyenségről szóló kampányt folytatni kell, vagy legalább szinten kell tartani.

Az ingyenség által legmotiváltabb szegmensek sorrendben: a szervezett csoportok vezetői, négyfős családok, a szervezett csoportok tagjai, szerényebb anyagi körülmények között élő diplomások, alkalmi múzeumlátogatók, a harmincas korosztály és a nyugdíjasok.

Az ingyenség által motiválható, de intenzívebb kommunikációt igénylő célcsoportok sorrendben: a fiatalok, különösen a húsz év alattiak, a szakképesítéssel rendelkezők vagy végzettség nélküliek, a ritkán múzeumba járók, az alacsonyabb jövedelműek, a Kelet-Magyarországon élők és az ötfős vagy annál nagyobb családok. Az ingyenességet mint látogatást ösztönző tényezőt megjelelő csoport vizsgálata megerősítette a fenti eredményeket. E szerint az ingyenség által leginkább motivált csoport a szervezett keretek között múzeumba érkező, szerényebb anyagi körülmények között élő, múzeumba ritkábban járó, húsz év alatti és harmincas, alacsonyabb végzettséggel rendelkező látogatók csoportja.

Az ingyenség kommunikációja abból a szempontból sikeresnek mondható, hogy a látogatók fele tudott róla. Azt is sokan tudták, hogy az állandó kiállításokra vonatkozik. Erősíteni kell az ingyen látogatható múzeumok kommunikációját, valamint az ingyenség által motiválható szegmensek célzott tájékoztatását. Ebben a múzeumok is sokat tehetnek, mert a kutatás azt is kimutatta, hogy amelyik múzeum jobban odafigyel az ingyenség kommunikálására, jobban érezheti is ennek hatását.

SURVEY ON THE EFFECTS OF THE INTRODUCTION OF FREE ENTRY TO SOME HUNGARIAN MUSEUMS

GYÖRGYI, PAÁLNÉ PATKÓ

The survey was carried out between June and December 2004 initiated by the Ministry of Cultural Heritage to find out about the effects of the introduction of free entry to several Hungarian collections in the form of visitor questionnaires using direct and indirect questions. The first part showed how informed the visitors had been before coming to the museum, while the second part tried to discover how much motivation this new opportunity meant to the visitors to visit an exhibition. The survey revealed that 72% of visitors had heard about free entry, and those were the most motivated by it who are under 20 or in their thirties, belong to the less educated, lower-income group, who do not very often go to visit a museum. Free entry is on the 8th place in ranking reasons to visit an exhibition.

Néhány gondolat a Múzeumok Nemzetközi Tanácsának (ICOM) legutóbbi kongresszusáról és közgyűléséről*

*All the tales told and all the songs sung in the world have an oral intangible origin. Most survive in Memory and disappear in Deth.*¹

A mára 20 000 tagot számláló Múzeumok Nemzetközi Tanácsa (*International Council of Museums*) háromévente megrendezésre kerülő kongresszusát és közgyűlését 2004. október 2. és 8. között tartotta Szöulban. Az először szó igen gyakran hangzott el eme rendezvényen: először rendeztek ilyen nagyszabású ICOM-rendezvényt Ázsiában, először vett részt ilyen sok küldött (1462 kolléga) ICOM-kongresszuson, és először választották nőt az ICOM elnökévé a barbadosi Alistandra Cummins személyében.

A kongresszus központi témája a *Museums and Intangible Heritage* volt. Az ICOM mint az UNESCO-hoz kétévente megújításra kerülő keretegyezménnyel kapcsolódó szervezet feladatának tekinti az UNESCO múzeumokra vonatkozó

programjának végrehajtását. Mivel az UNESCO az utóbbi években sokat foglalkozott az „intangible cultural heritage” témával, ez megszabta az ICOM feladatát is.

Bár a Magyar UNESCO Bizottság honlapján *A szellemi kulturális örökség védelme* címmel szerepel az UNESCO 32. ülészakán elfogadott nemzetközi egyezmény,² azt javaslom, hogy *élő hagyománynak* fordítsuk az *intangible heritage* kifejezést, mivel ez a magyar kifejezés fedi azt, amiről tulajdonképpen szó van. Idézhetjük Richard Kurint,³ a plenáris ülés egyik előadóját, aki szerint „A nem megfogható örökség mindenekelőtt egy nép szóbeli hagyománya”.⁴ S. A. Baghli⁵ is az élő hagyomány támogatásáról beszélt.⁶ Az UNESCO-egyezmény megszületésének köszönhetően a szájhagyomány útján terjedő régi tradíciók és kifejezések, előadó-művészetek, társadalmi gyakorlatok, rituálék, népszokások, valamint a hagyományos népművészetek védelmére, megőrzésére jogi eszköz is létezik.

* Lásd a szerző beszámolóját a Magyar Múzeumok 2005. évi 2. számában. Az ICOM 20. kongresszusa és 21. közgyűlése.

¹ Museum International, No. 221/222. CD-ROM, UNESCO, Paris, 2004. május.

² Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, 2003. szeptember 29.-október 17.

³ A Népi Élet és Hagomány Központja, Smithsonian Intézet, USA (*Center for Folklife and Cultural Heritage at the Smithsonian Institute*) igazgatója, a Smithsonian Folklife Festival igazgatója (*supervisor*), *Az emberiség élő hagyományának remekművei* elnevezésű UNESCO-program zsűrijének tagja.

⁴ „The intangible heritage is, above all, the living oral tradition of a people.” *Intangible and yet real.* UNESCO Courier, 2001. szeptember. Idézi S. A. Baghli: *The Convention on Intangible Heritage.* New Museum Perspectives. In ICOM 2004 SEOUL, PROCEEDINGS, ICOM 2004 SEOUL Organising Committee, 7. p.

⁵ Sid Ahmed Baghli Algéria állandó UNESCO-bizottságában kulturális tanácsadó (*Cultural Adviser, Permanent Delegation of Algeria to UNESCO*), a plenáris ülés egyik előadója.

⁶ „It is up to UNESCO and its Member States to pick up the challenge, to multiply exchanges and shared reflection on how to promote living tradition in the service of society and humanity at large.” S. A. Baghli: i. m. 1. p.

Az egyezményt legalább harminc országnak kell ratifikálni ahhoz, hogy életbe lépjen.

A „szellemi örökség”, „szellemi kulturális örökség” fogalmak alkalmazása jelen esetben félreviszi a gondolkozást, hiszen e fogalmakba egészen más területek is beletartoznak az élő hagyományon kívül.

Ha az *Intangible Heritage* kifejezésre kattintunk az UNESCO honlapján, ezt találjuk: „Az élő hagyomány generációról generációra öröklődik, melyet a közösségek és csoportok állandóan újraalkotnak – válaszul a környezetükre, a természettel való kapcsolatukra és történelmi létfeltételeikre. Az élő hagyomány az identitás és a kontinuitás érzését nyújtja az embereknek. Védelme támogatja, fenntartja és fejleszti a kulturális sokszínűséget és az emberi kreativitást.”⁷

Az angol nyelv empirizmusa okozza itt a fordítási nehézséget. Magyarul nem használjuk a „megfogható és nem megfogható örökség” kifejezéseket (*tangible and intangible heritage*), nem mondunk olyat, hogy „nem megfogható, és mégis valódi” (*intangible and yet real*). Ezt az angol és a magyar nyelvben meglévő különbséget figyelembe kell venni. Mivel az angol a mai világban óriási dominanciával rendelkezik, a muzeológiában is reális veszélye van annak, hogy az egyes nyelvekre jellemző szókészlet elcsúszhat. Az *ICOM nyelvhasználati munkacsoportja* is felfigyelt erre, és javasolja a nemzeti bizottságoknak a helyi nyelvek (anyanyelvek, az ország hivatalos nyelve) használatát, hogy ne veszítsék el a múzeumokra jellemző szókészletet, javasolja a mutáns szavak alkotásának megakadályozását, melyek különösen az angolból erednek. Mint a munkacsoport jelentése leszögezi, ez garantálja a helyi muzeológiák kulturális identitását.⁸

A koreai szervezők a kongresszus témájához kapcsolódó emblémát választották, a „SOTDAE”-t,

mely egy magas farúd, melyre fából készült madarakat helyeztek. A falusiak minden évben január 15-én összegyűltek, hogy felállítsák ezeket a szellemrudakat a falu bejáratánál, és megtartsák rítusaikat. A koreaiak hagyományosan úgy tartják, hogy ezen hírnökök továbbítják az ég felé a jólétre vonatkozó kívánságokat. Eredményes munkát kívánva a kongresszus szervezői ezzel az emblémával üdvözölték a világ száz országából érkezett küldötteket.

Az ICOM Magyar Nemzeti Bizottság tervezi a kongresszus plenáris ülésein elhangzott előadások magyarra fordítását és megjelentetését. Ezzel tulajdonképpen nem tesz mást, mint követi az *ICOM nyelvhasználati munkacsoportjának* javaslatát, mely szerint az ICOM számára fontos, hogy garantálja a szervezet tartalmi részéhez, értékeihez és tevékenységéhez való hozzáférést azon tagjai számára is, akik nem tudják magukat könnyen kifejezni a hivatalos nyelveken, nem értenek angolul, franciául, spanyolul. Az ICOM nem engedheti meg magának, hogy a nyelvi tudás hiánya miatt a múzeumi szakembereknek akár csak egy kis hányadát is kizárja a múzeumokról, muzeológiáról és az örökségről folyó nemzetközi vitákból, hogy megfossa magát attól az intellektuális és szakmai tevékenységtől, melyet az ilyen szakemberek nyújthatnak a szervezetnek.⁹

A kongresszuson és közgyűlésen részt vevő magyar delegáció egybehangzó véleménye szerint még igen sokat kell tennünk a magyar muzeológia eredményeinek nemzetközi szintű megismertetéséért. Ennek egyik lehetséges módja, hogy minél több kolléga kapcsolódjon be a nemzetközi bizottságok munkájába. Minél több nemzetközi bizottság éves konferenciáját kellene Magyarországon megszervezni. A fentiek támogatását az ICOM Magyar Nemzeti Bizottság legfontosabb feladatának tekinti. A magyar muzeológia eredményeinek bemutatása a világ kö-

⁷ „The intangible cultural heritage is transmitted from generation to generation, and is constantly recreated by communities and groups, in response to their environment, their interaction with nature, and their historical conditions of existence. It provides people with a sense of identity and continuity, and its safeguarding promotes, sustains, and develops cultural diversity and human creativity.”

⁸ Recommendations of the Working Group on the use of languages, ICOM Advisory Committee 65th session Friday, 1st October 2004 Seoul (Korea) Draft Minutes 44. p.

⁹ I. m. 43. p.

rülbelül száz országból összegyűlt kollégák számára – ez az óriási lehetőség adódik 2007-ben, amikor az ICOM következő kongresszusát és közgyűlését Bécsben rendezik. Eldöntött kérdés, hogy a kongresszusokon rendszeres egynapos kirándulás egyik választható programja egy magyarországi túra lesz. Már most gondolkodhatunk azon, mit ajánljunk a szervezők számára. Az ICOM Magyar Nemzeti Bizottság 2005. évi programjába felvette egy kiadvány előkészítését (mely lehet DVD vagy CD-ROM is), mellyel megjelenhetne a magyar muzeológia e legmagasabb szintű szakmai fórumon.¹⁰ Az elnökség számára megtiszteltetés lenne, ha a kollégák e kiadvány tartalmára vonatkozó ötleteiket, javaslataikat eljuttatnák az ICOM Magyar Nemzeti Bizottsághoz.¹¹

Az ICOM 21. közgyűlésének határozatai* Szöul, Koreai Köztársaság

1. számú határozat

Tekintettel az élő hagyomány tagadhatatlan fontosságára és szerepére a kulturális sokszínűség megőrzésében, az ICOM 2004. október 8-án, Szöulban megtartott 21. közgyűlése

1. csatlakozik az *élő hagyomány védelméről* szóló 2003. évi UNESCO-egyezményhez;
2. sürgeti az összes kormányt, hogy ratifikálja ezt az egyezményt;
3. bátorítja az összes országot – különösen a fejlődő országokat, ahol igen erős a szóbeli hagyomány –, hogy hozzanak létre egy élő hagyományt támogató alapot;
4. felszólítja az összes múzeumot, amely az élő hagyomány gyűjtésében, megőrzésében és támogatásában részt vesz, hogy szenteljen különös figyelmet a pusztulás veszélyének kitett valamennyi dokumentum, nevezetesen az

elektronikus és a bizonyító erejű örökségforrások megőrzésének;

5. sürgeti az országos és helyi hatóságokat, hogy fogadjanak el és eredményesen alkalmazzák az élő hagyomány védelmét szolgáló helyi törvényeket és határozatokat;
6. javasolja, hogy a múzeumok különös hangsúlyt fektessenek az élő hagyomány forrásainak megfelelő használatára, és álljanak ellen az ezzel ellentétes törekvéseknek, különösen az olyan kommercializálódásnak, melyből az elsődleges gondnokoknak nem származik haszna;
7. sürgeti a regionális szervezeteket, a nemzeti bizottságokat és egyéb ICOM-testületet, hogy szorosan működjenek együtt a helyi szervekkel ilyen jogi eszközök kidolgozásában és alkalmazásában, valamint a hatékony alkalmazásért felelős személyzet képzésében;
8. javasolja, hogy a múzeumi szakemberek valamennyi képzési programjában hangsúlyozzák az élő hagyomány fontosságát, és a kvalifikáció előfeltételeként kapcsolják be az élő hagyományban való jártasságot;
9. javasolja, hogy a Végrehajtó Tanács (*Executive Council*) közösen a Személyzetképzési Nemzetközi Bizottsággal (*ICTOP*) – amint lehet – vezesse be a szükséges változtatásokat a *Múzeumi szakmai képzés általános tantervébe* című tananyagba (készült 1971-ben, legutolsó átdolgozása 1999-ben volt);
10. elhatározza, hogy ez a határozat mostantól fogva *Az ICOM szöuli deklarációja az élő hagyományról* címet viseli.

2. számú határozat

Figyelembe véve az ICOM korábbi (1986., 1989. és 2001. évi) határozatait, valamint a Nyelvhasználati Munkacsoport 2004. február 9-i jelentésének E) pontjában lefektetett javaslatot, nevezetesen, hogy „a közgyűlés és a kongressz-

¹⁰ A holland kollégák Szöulba egy olyan restaurálási projekteket bemutató DVD-t vittek valamennyi küldött számára, amely négy intézmény összefogásával készült.

¹¹ A következő címre várjuk a javaslatokat: mariabezzeg@freemail.hu.

* Nem hivatalos fordítás angol eredetiből. Forrás: 20th ICOM General Conference, Seoul, Rep. of Korea. Special Issue. ICOM News 2004(4):24. Fordította Bezzeg Mária.

szus plenáris ülései esetében kívánatos volna a vendéglátó ország nyelvének (nyelveinek) használata az (ICOM) hivatalos nyelvei mellett”; az ICOM 2004. október 8-án Szöulban megtartott 21. közgyűlése

1. ismét megerősíti a 2001. évi barcelonai döntést a spanyol (kasztíliai) nyelvnek az ICOM harmadik hivatalos nyelveként való használatáról; és
2. teljes mértékben elfogadja az ICOM Nyelvhasználati Munkacsoportja jelentésének E) pontjában megfogalmazott javaslatot.

3. számú határozat

Az ICOM 2004. október 8-án, Szöulban megtartott 21. közgyűlése

1. sürgeti az ICOM-ot, hogy az arab régióra mint programjában prioritást élvező régióra tekintsen;
2. sürgeti az ICOM-ot, hogy szervezzen képzési programokat az arab régió múzeumi szakemberei számára – megadva az összes szükséges támogatást;
3. felszólítja a nemzetközi bizottságokat, hogy fejezzék ki szolidaritásukat az arab múzeumok azon erőfeszítéseiről, melyek a kultúrákon átívelő megértés, valamint a világ kulturális sokszínűségének előmozdítása terén játszott szerepük és fontosságuk elismerésére irányulnak.

4. számú határozat

- Tekintettel arra, hogy az ICOM 1995. július 7-én Stavangerben (Norvégia) megtartott 18. közgyűlésének 2. számú határozata elítélte a kulturális örökség szándékos pusztítását fegyveres konfliktusok esetén;
- tekintettel arra, hogy a muzeális dokumentumok és az élő hagyomány (*tangible and intangible heritage*) a kulturális identitás fontos részét képezik;
- elismerve ezen örökség sérülékenységét és azt a morális kötelességünket, hogy a jelen és a jövő generációi számára biztosítsuk ehhez az örökséghez való hozzájutást;

az ICOM 2004. október 8-án, Szöulban megtartott 21. közgyűlése

1. hangsúlyozza annak szükségességét, hogy valamennyi kormány ratifikálja az 1954. évi hágai egyezményt a kulturális vagyoni védelméről fegyveres konfliktus esetén és a későbbi jegyzőkönyveket;
2. felszólítja az ICOM-ot, a kormányokat, a Kék Pajzs Nemzetközi Bizottságot (*International Committee of the Blue Shield - ICBS*) és egyéb érintett nemzetközi szervezeteket, hogy nyújtsanak anyagi és technikai segítséget a fegyveres konfliktustól szenvedő országoknak, segítsék őket a konfliktus után kulturális örökségük dokumentálásában és leltárba vételében;
3. sajnálja és elítéli, hogy országuk kulturális örökségéért felelős intézményeket kifosztanak, vandál módon elpusztítanak – amint az Irakban, de sajnos más országokban is történt a közelmúltban;
4. felszólítja a nemzetközi múzeumi közösséget, hogy dolgozzon ki védelmet nyújtó jogszabályokat, és adjon meg minden szükséges segítséget a múzeumok, könyvtárak, emlékművek és emlékhelyek helyreállításához, az elvesztett gyűjtemények visszaszolgáltatásához, valamint a megmaradt gyűjtemények megőrzéséhez és dokumentálásához.

5. számú határozat

Elismerve a tényt, hogy az ICOM 2001. július 6-án, Barcelonában (Spanyolország) tartott 20. közgyűlésének 2. számú határozata a múzeumok autonómiájáról helyes volt, az ICOM 2004. október 8-án, Szöulban megtartott 21. közgyűlése megerősíti a határozatban megjelölt határidőket a célból, hogy a múzeumok nagyobb finanszírozási és működési autonómiát érjenek el.

A FEW WORDS ABOUT THE 20TH CONGRESS AND 21ST GENERAL ASSEMBLY OF ICOM

The International Council of Museums, with more than 20 thousand members today, held its congress and general assembly in Seoul on 2-8 October, 2004. The words “for the first time” could be heard on several occasions: this was the first time that such a big ICOM event was organized in Asia, the first time when such a number of museum professionals participated, and the first time that a woman, Alissandra Cummins of Barbados, was elected chairperson.

The main topic of the congress was “Museums and Intangible Heritage”. The author of the article gives a short account of the conference and presents of its resolutions and emphasizes the importance of representing the results and achievements of Hungarian museology worldwide.

Beszámoló a szakmai képzést és továbbképzést elősegítő nemzetközi fórumok (ICOM/ICTOP, ICME) munkájáról

Az ICTOP (*International Committee for the Training of Personnel*) a múzeumok és kapcsolódó oktatási intézmények szakmai képzésének és továbbképzésének nemzetközi fóruma. Létrejötté óta, 1969-től segíti a múzeumi közösséget az emberi erőforrások, valamint az intézmények eredményességének fejlesztésében. Célja, hogy a múzeumokban foglalkoztatottak számára egész pályájuk során támogassa és elősegítse a megfelelő színvonalú oktatást és képzést, beleértve ebbe a körbe azokat az egyetemi hallgatókat is, akik a múzeumi állásukat megelőzően munkát vállalnak ezen intézményekben. Az oktatás és szakmai fejlesztés az ICOM minden nemzetközi bizottságát érinti, az ICTOP szoros kapcsolatot tart velük.

Az ICTOP 1971-ben az egyetemi képzési programokhoz és a hasonló, posztgraduális muzeológiai, illetve múzeumi tanulmányokhoz adott közre irányelveket, majd ezt 1979-ben átdolgozta (alaptanterv). 1981-ben, az ICTOP bergeni (Norvégia) tanácskozásán további, a szakmai fejlődés lehetőségeit taglaló ajánlásokkal egészítették ki a dokumentumot.

1996-ban a múzeumok természetében és szerkezetében világszerte bekövetkezett alapvető változások hatására az ICOM ICTOP szekciója munkacsoportot hozott létre, hogy a változás következményeit elemezze, felmérje a terület szakemberképzési igényeit, és javaslatot tegyen az ICOM számára – tulajdonképpen a többi szekció számára – a múzeumi szakemberképzés tanmenetéhez. Emellett a csoportot felkér-

ték a fellelhető forrásanyagok feltárására és követendő példák felkutatására is. A csoport tagjai: Martin Segger, az ICTOP akkoriban választott elnöke, Nancy Fuller (USA), Emmanuel N. Arinze (Nigéria)¹, Amar Galla (Ausztrália)², Lois Irvine (Kanada), Ivo Maroevic (Horvátország), Jan Rosvall (Svédország), Angelika Ruge (Németország)³, Theresa Scheiner (Brazília) és Stephen L. Williams (USA).

A munkacsoport azt a következtetést vonta le, hogy a múzeumi munkatársaknak új/megváltozott szaktudásra van szükségük ahhoz, hogy feladatukat elláthassák. A korábban kiadott alapkövetelmények és a mai követelményrendszer közötti eltérést oly nagyra találták, hogy nem látták értelmét az eredeti szöveg megváltoztatásának; a tartalomban, formában és a képzési formákban is alapvető változásra volt szükség. Az ICTOP évente kétszer hírlevelet ad ki a tagok számára, évente tanácskozást rendez a képzéshez és szakmai fejlődéshez kapcsolódó témakörökben, valamint a tagok számára az éves tanácskozás beszámolóját is eljuttatják. Az ICTOP-projektekben való részvétel minden tag számára adott, emellett fontos az információs kapcsolat építése: az ICTOP-információkat az interneten karbantartják, ahhoz az alábbi címen bárki hozzáférhet: www.icom.org/ictop/.

Az ICTOP kiadta a *Múzeumi szakmai képzés általános tantervét (ICOM-ICTOP Curricula Guidelines for Museum Professional Development)*, <http://www.museumstudies.si.edu/ICOM-ICTOP/comp.htm>), kidolgozta

¹ Ebben az évben elhunyt.

² AZ ICOM Szóulban megválasztott alelnöke.

³ Az ICTOP Szóulban megválasztott elnöke.

a *Múzeumi oktatóprogramok válogatott listáját* (*Selected Resources for Developing Museology Curricula*, <http://www.museumstudies.si.edu/ICOM-ICTOP/sources.htm>). A szekció és az ICOM egyik doyenje, Patrick Boylan folyamatosan gyűjti és közreadja a múzeumi képzési és továbbképzési tanfolyamok honlapjait, valamint a múzeumi oktatás forrásait (*Web Sites of Museum Training Courses and Centres and of Useful Resources in Museum Studies*, <http://www.city.ac.uk/ictop/courses.html>).

Az ICTOP jelenleg a *Múzeumi oktatóprogramok színvonalá és etikája* című ajánlásban, illetve a múzeumi oktatás nemzetközi irányelvein dolgozik.

ICTOP-konferencia, Szöul, 2004. október

A konferencián nagy számban képviselt koreai és más ázsiai résztvevők előadásainak blokkjával kezdődött az ICTOP-szekció ülése: *Múzeumi képzések Koreában és az ázsiai régióban* címmel. A bevezető előadásból a koreai múzeumügy rövid történetét ismerhettük meg. Az első múzeum a japán megszállás alatt lévő Koreában az 1908-ban (japánok által) alapított Imperial Household Museum volt, amely 1915-ben Japanese Governmental General Museum of Korea néven koreai nemzeti múzeummá alakult. A japán hatalom alóli felszabadulás éve, 1945 után jöhettek létre nagyobb számban múzeumok.

A koreai múzeumok képzési programjai más irányúak, mint a mieink: ez egyrészt a munkatársak képzését jelenti, de végzettséget/bizonyítványt adó felnőttképzést is, amit a múzeumokban instruktorkok (belső és külső munkatársak: egyetemi tanárok, specialisták) tartanak az érdeklődőknek. A munkatársak képzésénél az ICTOP követelményrendszerét veszik alapul (*Curricula Guidelines*, lásd alább), a képzés általános célja az elmélet és a gyakorlat közötti különbség csökkentése. Külön kurzusokat tartanak tanároknak, régi szakmák iránt érdeklődőknek,

kézimunkázó háziasszonyoknak stb. a koreai Nemzeti és Néprajzi Múzeumban egyaránt. Az utóbbiban 2000-ben harmincnégy képzési program futott, ötvenezer résztvevővel egy év alatt, akik között külön csoportokat alkottak az önkéntesek (akik a múzeumban segítenek), továbbá tanárok, diákok, külföldiek, hátrányos helyzetűek stb. A programok ingyenesek, háromféle végzettségi szintű bizonyítványt adnak.

Hasonlóképpen megy ez Tajvan múzeumaiban is, meglehetősen a bevezetőben említett számok voltak csupán: az elmúlt két évtizedben múzeumok tucatjait hozták létre – tíz év alatt háromszázat –, de az elkövetkező évtizedre még ennél is több múzeumalapításnak néznek elébe. Terveik szerint minden egyes közösségnek/településnek lesz saját múzeuma. Azt, hogy pontosan mit értenek múzeumon, nem sikerült megtudni az előadásból, valószínűleg keverednek a múzeum, a kiállítóhely és a gyűjtemény fogalmak.

A Fülöp-szigeteken folyó múzeumi képzésről számolt be Ana Maria Theresa P. Labrador, nagyszerű felkészültséggel, ami nem véletlen: a harmadik világ képviselői szinte kivétel nélkül Angliában vagy Amerikában folytattak múzeumi stúdiumokat, Patrick Boylan vagy éppen Geoffrey Lewis kurzusain.⁴

Ameswar Galla (Australian National University, Canberra) előadásában a múzeumi képzésnek ismét egy másik, számunkra ismeretlen formájáról hallhattunk: az indiai származású, Ausztráliában élő kutató a vietnami Ha Long-öbölben egy hajón létesítendő „úszó múzeum” (Ha Long Bay Floating Museum, Ecomuseum) létrehozására indított projektet ismertetett. A munka során komplex feladatot kell megoldaniuk: a még emlékezetből rekonstruálható, vízhez kötődő életmódot bemutatni úgy, hogy abból a máshonnan odatelepült emberek okuljanak, s át tudják venni mindazokat a hasznosítási formákat, eljárásokat, amelyek segítségével meg tudnak élni a tengeröböl adta lehetőségeiből. A vietnami állami múzeumok, a Néprajzi Múzeum és a Nők Múzeuma részvételével foly-

⁴ Patrick Boylant (Egyesült Királyság) és Geoffrey Lewist (USA) a közgyűlés Szöulban tiszteletbeli taggá választotta.

tatott projekt tapasztalatait – a Ha Long Bay-i ökomúzeumot mint esettanulmányt alapul véve – használják fel a kultúrák közötti kompetenciákhoz a múzeumok és közösségek közötti kapcsolatrendszerben. A projektről a www.rspas.anu.edu.au/heritage honlapon olvashatunk bővebben.

A konferencia másnapján került sor az ICTOP és az ICME (*International Committee of Museums of Ethnography*, honlapjuk: <http://museumsnett.no/icme/>), a néprajzi múzeumok bizottságának közös tanácskozására, *Múzeumok és az élő szellemi örökség* címmel.

Ezen a fórumon derült ki igazából, hogy az egész konferenciának címet adó, magyarra „szellemi örökségnek” fordított „Intangible Heritage” kifejezés mennyire sokféle értelmezést jelenthet még emellett: ’felfoghatatlan’; ’nem tapintható’; ’nem érzékelhető’ (vö. Bezzeg Mária írásával a 62. oldalon). Han-Bum Suh, a Koreai Néprajzi Múzeum kurátora a szellemi örökség megőrzéséről és fejlesztéséről szóló elképzeléseket ismertette, különös tekintettel a koreai hagyományos népzeneire, Daniel Winfree Papuga (Norvégia) pedig *A Taste of Intangible Heritage* című előadásában az étkezési szokások múzeumi bemutatásának lehetőségeit taglalta.

Az ICTOP részéről Patrick Boylan az ICOM múzeumi szakemberképzésének átdolgozott követelményrendszerét ismertette (*Curricula Guidelines for Museum Professional Development*), kiegészítve az ICOM hivatalos állásfoglalásával az élő szellemi örökségről.⁵

Nagy érdeklődés kísérte Ralph Regenvanu (Vanuatu Cultural Centre and National Museum of Vanuatu) előadását, részemről elsősorban azért, mert azt sem tudtam addig, hogy létezik Vanuatu nevű köztársaság... A Csendes-óceán egy kis szigetén lévő köztársaság népessége mintegy kétszázezer fő, több mint kilencven százalékuk őslakos, akik száznál több nyelvjárást beszélnek, ezzel Vanuatu a világ nyelvi leg sokszínűbb állama. Vanuatu kulturális örökségét kettősség jellemzi: bár a népesség nagy része „napi gyakorlatban”

éli meg hagyományos kultúráját, annak szellemi és tárgyi oldala is sérülékeny, hamar eltűnhet. Szellemi kultúrájuk a szóbeliségen alapszik, tárgyaik nagy része természetes anyagokból készül, gyorsan pusztul a trópusi környezetben. Ezért a Vanuatu Cultural Centre mint nemzeti intézmény programot dolgozott ki a hagyományok megőrzésére, amelynek lényege, hogy arra alkalmas embereket választanak ki az őslakosok közül, s kiképezik őket arra, hogy jegyzetfüzetet, magnetofont, videokamerát használva rögzítsék eltűnőfélben lévő kultúrájukat. Tanítják az általuk alapvetőnek tartott néprajzi terepmunka elemeit, a naplóírást, családfakészítést, bevonják a „közösségi terepmunkásokat” események szervezésébe és a kulturális központ egyéb munkáiba. A „közösségi terepmunkaprogramot” modellként ajánlják az ICOM-nak és a Csendes-óceáni Múzeumok Szövetségének (*Pacific Islands Museums Association, PIMA*). A múzeumi képzés, továbbképzés, követelményrendszer kidolgozásában, egyáltalán az ICOM és az ICTOP munkájában nagy szerepet vállaló – nálunk szinte ismeretlen – ausztráliai Deakin University közép-ázsiai és csendes-óceáni projektjeiről számolt be Margaret Birtley (www.deakin.edu.au).

Az ICTOP-bizottság tanulmányi kirándulás keretében a szöuli Állami Egyetemi Múzeumot (*Seoul National University Museum*) és a Néprajzi Múzeumot (*National Folk Museum*) látogatta meg. Az ott látottak érvényesek a koreai múzeumokra általában: majdnem mindegyik múzeumi célra épített, új épületben van, a nagy állami, illetve területi múzeumok éves látogatottsága több százezres, néhol milliós nagyságrendű. A rengeteg látogató nagy része iskolás gyermek, a kiállítások nem a szakembereknek, hanem a látogatóknak szólnak: nincs látogatóbarát projektre szükségük, ezek a múzeumok maguktól „látogatóbarátok”...

Geneviève Gallot, a francia Institut National du Patrimoine igazgatója egy nemzetközi projektet ismertetett, az intézet restaurátorképzését, amelyen mintegy 750 szakember vett részt, közülük

⁵ Vö. az UNESCO dokumentumával: Convention For the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, Paris, 17 October 2003 (<http://portal.unesco.org/culture/en>).

ötven külföldi kolléga: speciális képzést indítottak kínai szakembereknek, hosszú távú képzési programot az afrikai kulturális örökség megőrzésére, mint például az 1998-ban indított benini Afrikai örökség-iskolaprogram (*Ecole du Patrimoine Africain, EPA*) vagy a jelenleg indított restaurátorképzés Albániában, Marokkóban.

Az ICTOP-bizottság háromévente sorra kerülő közgyűlését a leköszönő elnök, Patrick Boylan vezette le. A közgyűlésen az előző három évről szóló beszámolókat követően új elnökséget választottunk:

Elnök: Prof. Dr. Angelika Ruge (Németország)

Alenök: Dr. Ana Labrador (Fülöp-szigetek)

Titkár: Ms Lois Irvine (Kanada)

Leköszönő elnök: Prof. Patrick Boylan (Egyesült Királyság)

Választott elnökségi tagok:

Emmanuel Arinze (Nigéria)

Bruce Craig (USA)

Prof. A. K. Das (India)

Prof. Raquel Pontet (Uruguay)

Ralph Regenvanu (Vanuatu)

Prof. Dr. Angelika Ruge első elnöki beszédében az ICTOP munkájának új irányairól beszélt, új tagok megnyeréséről, elsősorban a fiatalabb generáció bevonását tartva fontosnak; szólt az interneten keresztül történő ismeretszerzés jelentőségéről mint nemzetközi tanulási módszerrel, kiemelve a múzeumok széles körű elérhetőségét, s megerősítve a más ICOM-bizottságokkal történő kapcsolattartás fontosságát.

Az ICTOP munkájával először a melbourne-i konferencián találkoztam. Azért választottam ezt a bizottságot, mert éppen akkoriban volt készülőben a mi képzési-továbbképzési rendeletünk. Hoztam is haza egy vaskos anyagot, a Curricula Guidelines akkori változatát, amelyet azon frissen lefordítottunk, s átadtam a minisztérium képviselőinek, hátha hasznát veszik. Nem lett belőle semmi, s ezzel egy – általam többször, mindenféle hatás nélkül emlegetett – hibát követtünk el: a képzési, továbbképzési rendelet alá nem tettünk alapot, nem fektettük le – az ICOM-ICTOP-ajánlásokat figyelembe véve – azt a követelményrendszert, amelyhez képest

kellene a kollégáknak életük, munkásságuk bizonyos szakaszaiban (életkortól, beosztástól függetlenül) képezniük magukat.⁶ És ez így már egy másik történet lenne, a karrier- vagy életúttervezésé, ami úgyszintén ismeretlen mifelénk.

THE SESSIONS OF THE ICTOP AND ICME COMMITTEES

GYÖRGY BALÁZS

The International Committee for the Training of Personnel was established in 1969, to help museums and museologists to develop human resources and institutional achievements. Their guidelines were first published in 1971 but have been modified since then. After the findings of a specially established workgroup in 1996 the guidelines had to be completely replaced by new ones. The ICTOP has published its Curricula Guidelines for Museum Professional Development, the Selected Resources for Developing Museology Curricula, and a collection of web sites on training courses and centres etc. as a result of the workgroup's activities. The Committee held its conference in October 2004 in Seoul, where several talks were given by Korean and other Asian participants, offering an insight into their strategies and practices which are quite often differ from the Hungarian ones and are surprising at times. A joint conference of ICTOP and ICME (International Committee of Museums of Ethnography) was held at the same time under the title „Museums and the Living Intangible Heritage”. The session was followed by study trips where the Korean museums seemed to be absolutely visitor-friendly, arising from the simple fact that they are intended primarily for visitors, especially the young ones, not for experts. The new leaders mentioned the importance of the new directions of ICTOP, the involvement of new members, especially young people, accessible information through the Internet, the co-operation with other ICOM committees and the accessibility of museums.

⁶ Vö. Balázs György: A múzeumi munka szakmai, tartalmi megújulása. Magyar Múzeumok 2002(4):3-6.

Beszámoló a Természettudományi Múzeumok és Gyűjtemények Nemzetközi Bizottságának (ICOM/NATHIST) üléséről

A Természettudományi Múzeumok Bizottságának (ICOM/NATHIST) szülői konferenciájának három téma köré szerveződött. Az első, a bennfentesek számára érthető módon, a koreai természettudományi múzeumok alapításának és működésének háttérét volt hivatott szolgálni. Dél-Koreában az elmúlt évtizedben óriási fejlődésnek indult a természettudományi kutatás, és ennek megfelelően több természettudományi gyűjtemény és múzeum kezdte meg működését. Ezek azonban vagy szorosan az oktatáshoz kapcsolódó egyetemi gyűjtemények, vagy városok, illetve magánszemélyek által alapított, inkább „science” múzeum jellegű közművelődési intézmények. Központi, nemzeti természettudományi múzeumuk nincs, és éppen ennek megvalósítása érdekében egy nagyon széles körű társadalmi akció indult. A múzeum létrehozása érdekében érdekes érvként hangozott el, hogy Dél-Korea egy főre számítva 10 000 dollárt meghaladó éves nemzeti jövedelme alapján – összehasonlítva a hasonló nemzeti jövedelmű fejlett államok múzeumi hálózatával – legalább 170 természettudományi múzeumnak kellene működnie. A kampány szervezői sokoldalú érvrendszerrel emelik ki a múzeum feladatát az oktatásban, a környezetvédelemben, az élő és élettelen természettudományos kutatásában, és erőteljesen hangsúlyozzák a tudományos kultúrában és a nemzeti identitásban betöltött szerepét. Megismerve ezt a háttérrel vált érthetővé, miért volt a szervezők számára olyan fontos, hogy a kiemelt plenáris ülés keretében adjunk áttekintést a Magyar Természettudományi Múzeum szervezeti felépítéséről, állami feladatként ellátandó alaptevékenységéről, szerepéről a magyar múzeumi hálózatban. További megkülönbözte-

tett figyelmet váltott ki a Természettudományi Múzeumnak a Koreai-félsziget élővilágának feltárására irányuló, immár harmincéves tevékenysége. E munka keretében közel húsz éven át Észak-Korea élővilágát gyűjtöttük és tanulmányoztuk az éves rendszerességgel megszervezett expedíciók során. A politikai változások következtében az észak-koreai gyűjtőutak lehetősége megszűnt, ezzel szemben rendkívül intenzív gyűjtő- és kutatómunka indult meg Dél-Koreában. Ma a Koreai-félsziget élővilágának – elsősorban a rovarfaunának – a legnagyobb és tudományos szempontból a legalaposabban feldolgozott gyűjteménye a világon Budapesten található. Azok a koreai kutatók, akik saját hazájuk élővilágát kívánják tanulmányozni, munkájukat a Magyar Természettudományi Múzeumban kezdik. Az ülés második nagy témaköre kapcsolódott az ICOM-konferencia alaptémájához, az „intangible heritage”, azaz a magyar nyelvre nehezen lefordítható *szellemi örökség* témaköréhez. Amennyire nehezen fordítható le pontosan magyarra ez a fogalom, legalább annyira nehezen értelmezhető – még angolul is – a természettudományos muzeológiában. Jellemző, hogy a müncheni Museum Mensch und Natur kiváló muzeológusa, Hans-Albert Treff *Egy filiszteus megjegyzései* címmel tartotta meg előadását. A természeti örökség fogalom jól bevált és jól értelmezhető, de azzal kapcsolatban egy biológusnak már mindenképpen körültekintő kritikával kell élni, ha az UNESCO a *Kulturális sokszínűség egyetemes nyilatkozatában* deklarálja, hogy „[...] az emberiség számára a kulturális sokszínűség éppolyan fontos, mint a természet számára a biológiai sokféleség”, ennek az összehasonlításnak ugyanis semmi értelme. Érdekes kérdés-

ként vetődött fel, hogy ki fogja viselni a felelősséget „kulturális, szellemi örökségünk” büntetendő megnyilvánulásaiért, gondolva itt először is az állatok jogaira. Hosszú sora van ugyanis az olyan hagyományos szokásoknak, rituáléknak, gyakorlatnak, nemegyszer szórakozásnak, amelynek során az állatokat kínozzák. Számos erre vonatkozó példát ismer mindenki a bika- és az állatviadaloktól egyes vadászati szokásokig, népi hagyományig (kakasütés) vagy éppen a hagyományos állattartás és állatleölés vágóhídi ceremóniájáig. Mindez az „intangible cultural heritage” lenne? Mások úgy értelmezték az örökség fogalmát, hogy a természettudományi múzeumok feladata a természet és az ember harmonikus kapcsolatának feltárása és közkinccsé tétele. Konkrétan a természeti erőforrások azon hagyományos használati módjait (ökögondolkodás) kutatják, ismertetik és használják fel a közművelődésben, amelyek még az ipari társadalmak előtti korra voltak jellemzőek. Afrikai muzeológusok érdekes előadásai a folklór, a népművészet, a népmesék felhasználását mutatták be a természet megismerésében és az ismeretterjesztésben. A folklór, a népmesék számos természettudományosan is értékelhető adatot tartalmaznak az állat-, a növényvilág és általában a környezet vonatkozásában. Valójában ezek a művek az élőlények és a környezetük klasszikus bemutatásának és leírásának felelnek meg. Hozzájuk csatlakoztak a moszkvai Darwin Múzeum munkatársai, akik számos múzeumi program között kiemelték a gyermekek számára kidolgozott *Az orosz népmesék állathősei* című népszerű ismeretterjesztő programjukat.

A harmadik nagy témakört a biodiverzitás tanulmányozásának és a megőrzésére irányuló közművelődési munkának a bemutatása jelentette. A természettudományi múzeumoknak világsszerte alapvető feladatuk a biológiai sokféleség megismerése és megismertetése, a konzerváció-biológiai és természetvédelmi munkák tudományos alapjainak kidolgozása. E tekintetben újdonságot nem hozott a konferencia.

Érdekes kiegészítést jelentett a fő témák mellett az etikai kérdések felvetése. Az ICOM-nak állandó célja és feladata a múzeumi etika kidolgozása és napirenden tartása. Az általános erköl-

csi alapelvek mellett a természettudományos muzeológiában – értelemszerűen – több sajátos kívánalom fogalmazódik meg. Ezek kiterjednek a gyűjtésre, a preparálásra, a tudományos kutatásra és a kiállításra egyaránt. A bizottság végül is az ICOM etikai kódexének kiegészítését javasolta, az alábbi ajánlásokkal:

- Múzeumi anyagok cseréje csak közgyűjtemények és tudományos intézmények között történhessék meg. A cseréből ki kell zárni a profitorientált intézményeket.
- A múzeumi példányokon nem szabad a jobb bemutathatóság érdekében kiegészítést, módosítást végrehajtani vagy egyes részeket eltávolítani.
- A példány tudományos megismerésének elősegítése érdekében sem szabad egyes részeit eltávolítani vagy a felépítését megváltoztatni.
- Sem a példányok, sem a tárgyak vagy azok részei nem lehetnek értékesíthető vagyoni elemek.
- A restitúció vagy visszaszolgáltatás esetében nem szabad figyelembe venni a tárgyon vagy példányokon végzett preparálás, konzerválás vagy helyreállítás eredményezte értéknövekedést.

A természettudományos tárgyak, illetve példányok értékesítése ellen különösen a nehéz anyagi helyzetben lévő múzeumok munkatársai tiltakoztak, ahol reális veszélyt jelent a tulajdonos döntése a műtárgyak értékesítésére. Vitatható ajánlást jelent a példányok egyes részeinek eltávolítási tilalma, a pontos tudományos meghatározást ugyanis számos rovarcsoport esetében csak egyes szervek, különösképpen az ivarszervek eltávolítása és morfológiájának tanulmányozása után lehet elvégezni. Hasonlóképpen el kell távolítani az ásványokból vagy a meteoritokból kisebb darabokat az elemzések elvégzéséhez. Ez az etikai ajánlás tehát a továbbiakban finomításra és részletesebb magyarázatra szorul.

Az ülést több természettudományi múzeum, illetve kiállítás meglátogatása egészítette ki. Ezek a múzeumok a mi értelmezésünk szerint nem felelnek meg a hármas feladatkört ellátó múzeum kategóriájának, mert tudományosan felépített gyűjteménnyel egyikük sem rendelkezett.

Kiállításaikban nagy számban található frissen megvásárolt példányok, közöttük frissen feltárt amerikai dinoszauruszcsontváz-leletek vagy nagy értékű ásványok. Az új múzeumok kiállítási technikája a legkorszerűbb elveket követi, nem fukarkodnak a számítógépekkel, interaktív egységekkel, projektorokkal, rövidfilmprogramokkal, látványos elemekkel.

A gyűjtemények kialakítása és fejlesztése, a tudományos kutatás – mint a bevezetőben említettem – a közeljövő aktuális feladataként jelenik meg terveik között, amelyhez továbbra is várják – együttműködési megállapodások alapján – a Magyar Természettudományi Múzeum segítségét.

**THE SESSION OF THE INTERNATIONAL
COMMITTEE OF NATURAL HISTORY MUSEUMS
AND COLLECTIONS
SEOUL 2004**

ISTVÁN MATSKÁSI

The conference of the ICOM NATHIST Committee was arranged around three large topics. The first one was in connection with Korean natural history museums, as in the past decade scientific research and the establishment of new collections has been booming in Korea. A nationwide movement was launched to establish a central, national Korean natural history museum, in which the Hungarian Museum of Natural History was accounted for as a model in its structural organisation, its fundamental functions as state obligations, its role in the Hungarian museum network. What is more, the flora and fauna of the Korean peninsula has been studied by Hungarian scientists for 30 years and the primary source of information in this field is the Hungarian collection. The second topic was related to the theme of the ICOM conference, on intangible heritage, which was a rather controversial issue for scientists. The third topic was dedicated to studying and preserving biodiversity and the role of education in these pursuits. Ethical questions were also discussed, offering several, again questionable guidelines for the Museum Code of Ethics.

Beszámoló a műszaki múzeumokat tömörítő nemzetközi bizottság (ICOM/ CIMUSET) tanácskozásáról

A CIMUSET – a műszaki múzeumokat tömörítő nemzetközi bizottság – éves konferenciáját a kongresszus ideje alatt tartotta.

Csatlakozva az ICOM-kongresszus témájához, a bizottság elnöksége úgy ítélte meg, hogy – amennyiben a műszaki múzeumok képviselői „A szellemi örökség néhány speciális szempontja a műszaki és tudományos múzeumokban” témát saját gyűjteményeikből kiindulva, valódi mélységeiben elemzik, sok tekintetben újszerű és összetett feladatot vállalnak. A téma nemcsak azt jelenti, hogy az egyes tárgyakhoz kapcsolódó történetek, legendák, társadalmi vonatkozások megőrzéséről és annak módjáról adunk számot, hanem összességében a műszaki és tudományos fejlődés hagyományainak, társadalmi gyökereinek és társadalmi következményeinek felkutatható nyomait is dokumentáljuk, megőrizzük. A CIMUSET-konferencia szervezői ezért lehetőséget adtak arra, hogy az ICOM-kongresszus témáján kívül az egyes intézmények képviselői saját intézményük fontos újdonságairól és a kiemelten fontos együttműködésekről is beszámolhassanak.

Ily módon a CIMUSET-konferencián alapjában véve négyféle előadás hangzott el: 1. amely szigorúan a szellemi örökségről szólt; 2. amely egy-egy intézmény legújabb eredményeiről, illetve eseményeiről számolt be; 3. amely a házigazda ország kapcsolódó múzeumainak és projektjeinek ismertetése volt; illetve 4. amely a múzeumi bemutatási technikák legújabb fajtáival kapcsolatos eredményeket adta közre. A házigazdák a kitűnő szervezés mellett remekül kihasználták, hogy eredményeiket a világgal ismertethetik, így az előadások egyharmadát az ő munkatársaik tartották.

A CIMUSET ülésein a négy nap alatt a különböző helyszíneken 150 kolléga fordult meg, egyszerre általában harminc-ötven résztvevő volt jelen. A CIMUSET-konferencia három ülésnapja alatt tizenkilenc előadás hangzott el tíz országból.

1. táblázat. A CIMUSET-konferencián elhangzott előadások országonkénti megoszlása

Ország	Az előadások száma
Ausztria	2
Dánia	1
Franciaország	2
Hongkong	1
Kanada	3
Korea	6
Magyarország	1
Spanyolország	1
Svájc	1
Szlovénia	1

Az előadások közül az előbb említett négy fajtából egyet-egyet ismertetnék részletesebben, a többit utalásszerűen.

A szellemi örökség témájához kapcsolódott a CIMUSET leköszönő elnökének, Paul F. Donahue-nak (Kanada) előadása: *Hol a hús (a lényeg)?* címmel. A szerző alapképzettsége szerint régész, a prehisztórikus korok kutatója. Úgy érzi, hogyha a kiásott csontokat lelőhelyük leírásával, tényszerűen állítjuk ki, azzal a közönségnek a korszak társadalmi berendezkedéséből, kulturális sémáiból, normáiból, értékrendjéből nem

közvetítettünk semmit. Az írott történelemmel rendelkező korok régészeti leleteihez ezeket az értékeket hozzá tudjuk rendelni, ezáltal sokkal árnyaltabb bemutatás válik lehetővé. A múzeumok gyakran a műszaki tárgyakat is lelőhelyük, funkciójuk, működési elvük leírásával mutatják be, és nem rendelik hozzá azt a szellemi örökséget, amellyel hozzáadjuk a „húst” a csontokhoz. Ez a műszaki tárgyakat társadalmilag értelmezhetővé tévő „hozzáadott érték” a szellemi örökség, melynek a múzeumok nemcsak megőrzői, hanem továbbadói is kell legyenek.

Ugyancsak a szellemi örökség témájában tartott előadást Manfred Tragner a Bécsi Műszaki Múzeumból, *Foglalkozás a szellemi örökséggel a Bécsi Műszaki Múzeumban. Csak egy pillantás a tárgy mögé?* címmel. Az előadás azt hangsúlyozta, hogy a Bécsi Műszaki Múzeum a szellemi örökség megőrzésével sok évtizede foglalkozik, és manapság felhasználja hozzá a modern technika kínálta összes lehetőséget.

Irina Marusic a Szlovén Műszaki Múzeumból *Szellemi örökség a műszaki múzeumokban* címmel a technikai tudás átadásának szokásait és eszközeit, a dalokat, a közmondásokat, a történeteket méltatta mint a múzeumban a tárgy mellett bemutatandó fontos emlékeket.

Bernard Blache a párizsi Palais de la Découverte-ból a kiállításokat és kísérleteket bemutató személyek szerepét méltatta a szellemi örökség továbbadásában.

Yong-Hyuen Yun a koreai kocsikészítéshez fűződő szellemi örökséget méltatta, mely előadás nagy hasznunkra volt a hagyományos kocsik kerékének készítését („ráfolás”) bemutató múzeumi program értelmezésében.

Jytte Thorndal (Ipari Múzeum, Dánia) egy tárgycsoport, a modern szélmalomok dániai bevezetésének történetét dolgozta fel a szellemi örökség védelme szempontjából. Bemutatta, milyen fontos az alternatív energiák használatáért megmozduló társadalmi csoportok viselkedésének és gondolkodásának emlékeit megőrizni a tárgyak értelmezéséhez.

Azok közül az előadások közül, amelyek egy-egy intézmény legújabb eredményeiről, illetve eseményeiről számoltak be, a legnagyobb sikert Jakob Messerlinek, a berni Kommunikációtörténeti

Múzeum igazgatójának bemutatója aratta; 2003-ban megnyitott, *A kommunikáció élménye* című kiállításukat ismertette. A közel ezer négyzetméteren megrendezett kiállítás bemutatja ugyan a kommunikáció történetét is, de elsősorban meghívja a látogatót „látni, hallani, érezni, csodálni, kipróbálni” mindazt, amit a mai audiovizuális és multimédia-technikák lehetővé tesznek. Szabadon vegyíti a történelmi tárgyat és a hozzá vetített, korhű öltözetű felhasználót, és velük engedni kommunikálni a látogatót. A kiállítás végén a látogató „Az én múzeumom, a te múzeumod” című részben háromnyelvű interaktív állomáson tíz más európai múzeum kiállításába is betekinhet.

Amparo Sebastian a spanyol Nemzeti Tudományos és Műszaki Múzeumból beszámolt arról, hogyan tudták 188 régi műszerüket működésben és mozgásban láthatóvá tenni a vitrinek mellé helyezett számítógépes állomásokon szemlélhető programokkal.

Claude Flaubert a Kanadai Nemzeti Tudományos és Műszaki Múzeumból a digitális hálózatok lényegét bemutató kiállításuk tapasztalatait összegezte.

Saját előadásomat az Országos Műszaki Múzeum ötvenéves gyűjteményeiről, mely a gyűjtemények belső arányait (proveniencia szerint) elemezte, gyűjteményenként két-két jellegzetes tárgyat is felvillantva, szintén ebbe a csoportba sorolom.

A vendéglátó ország műszaki múzeumainak eredményeit és szellemiségét közvetítő előadások közül Goan Su Jeon előadása a *Határtudományok és -technikák bemutatására kifejlesztendő interaktív kiállítások* című projektről szólt. Ebből az előadásból világosan kitűnt, hogy Koreában a műszaki múzeumok feladatának csak törtrésze az örökségmegőrzés, kiemelt feladatuk a jelen természettudományos és műszaki ismereteinek szórakoztató és széles körű megtanítása és az ország lakosságának, főleg a fiataloknak a felkészítése a jövő tudományának és technikájának eredményes fejlesztésére. A projektben három fő témát választottak: a nanotechnológiát, a mikroelektronikai rendszereket és a biotechnológiát. A kiállítási koncepciót és paneleket a nemzeti múzeum az összes többi tudományos

múzeum és központ számára módosítható formában rendelkezésre bocsátja. A négyéves kiállításfejlesztési időszak alatt nemcsak a tudományos tartalmat, hanem a szórakoztató és a személyhez szóló elemeket is ők fejlesztik ki. Minden kiállítási egységnek sugallnia kell a meggyőződést, hogy Korea jövője és gazdasági eredményessége függ ezen témák társadalmi megértésétől.

Kwang-Yun Wahn, a Koreai Tudományos és Technikai Kutatóintézetből (Taejon) a virtuális valóság és a kiállításépítés kapcsolatát elemezte a technikával nyert tapasztalatokban. Hozzá hasonlóan több koreai előadó technikai újdonságokkal szerzett kiállítási tapasztalatokkal foglalkozott, és így előadásai a negyedik csoportba tartoznak.

Jae-Bong Kim (Multifinotech Inco., Szöul) *Kiállításvezető látványrendszer használata mobil kézi vezetővel* című előadását kísérte a legnagyobb érdeklődés a negyedik csoportban. A tényérben elférő, képernyős kiállításvezető az éppen magyarázott tárgy képét és funkció közbeni mozgását vetíti a látogató elé. A fejlesztést a Nemzeti Tudományos Múzeum számára a Nemzeti Informatikai és Kommunikációs Minisztérium finanszírozza.

Talán szintén a technikai eszközök bevezetése témakörbe lehet sorolni Claude Flaubert második előadását, melyet *Social Marketing a múzeumok számára* címmel tartott. Ebben felhívta a figyelmet, hogy azokat a módszereket, melyekkel országok egész társadalmát lehet rávenni például arra, hogy kevesebbet dohányozzanak, többet sportoljanak, változtassanak étkezési szokásaikon, az örökségmegőrzés érdekében is be kellene vetni.

A konferencián kívül ebben a három napban zajlott le a CIMUSET közgyűlése és elnökségválasztása. Ezeket a teendőket fél évvel előre e-mailes körkérdésekkel alaposan előkészítették, magára a közgyűlésre már csak a jóváhagyás feladata maradt. A CIMUSET új elnöke a Palais de la Découverte munkatársa, Bernard Blache lett.

AN ACCOUNT OF THE ICOM/CIMUSET CONFERENCE

SEOUL, KOREA, 4-6 OCTOBER 2004

DR. HABIL. ÉVA VÁMOS

CIMUSET is the international committee of the ICOM for technical museums. Both organisations held their annual conferences in Seoul. The main topic of the 2004 conference was the protection of intangible heritage which is less often emphasised beside the material heritage. The in-depth analysis of the special role that intangible knowledge plays in scientific and technical museums is a new and complex task for the representatives of the museums at the conference. It means the necessity to find, record and preserve the origins, traditions, social consequences of scientific and technical development. This task has recently been taken on by some of the technical museums. At the CIMUSET conference four topics were discussed in detail during the talks: intangible heritage in itself; the latest achievements and events of particular institutions; the related museums and ongoing projects of the host country; the latest developments in museum exhibition techniques. The talks, the museum visits and the links with the ICOM congress were all highly successful. The CIMUSET conference lasted for 3 days, during which 19 talks were given. Several noteworthy points were made. The objects in a technical collection are too often presented solely by describing their origins, functions, the principles of their operation, without adding the intangible heritage which would promote social interpretation. Museums should not only preserve but also pass on this „added value” of spiritual knowledge. This ambition is best achieved by using modern technology as well as verbal means of passing on technical knowledge, and last but not least, by the people who work with the collections. The achievements of the participating countries and museums helps deepen the knowledge and the awareness of the question as well as the successful and instructive visits to some of the developing Korea's technical museums.

Az NKA Múzeumi Kollégiumának elmúlt két évről

Szakmai folyóiratunk 2002. évi 1. számában szerepelt először a Nemzeti Kulturális Alapprogram Múzeumi Szakmai Kollégiuma tevékenységével kapcsolatos írás. Ebben Cseri Miklós – az akkori elnök – a kollégium kiadványokkal kapcsolatos tevékenységét, a szakma e témakörön belüli sajátos látószögű megítélését fogalmazta meg. Jelen írás nem egy résztema mélyebb elemzésére, az abból levonható következtetések leszűrésére vállalkozik, hanem inkább rövid, átfogó képet kíván rajzolni a kollégium kétszázötvennyi tevékenységéről, a szakmánk kulturális alapbeli helyzetéről, utalva ezzel állapotára, tendenciáira, eredményeire. (A testület éves beszámolója rendre megjelent az NKA Hírlevélben.)

2003 elején a Múzeumi Kollégium összetétele a következő volt: elnöke: Bencze Géza (Országos Műszaki Múzeum), tagjai: Cseri Miklós (Szabadtéri Néprajzi Múzeum), Gerelyes Ibolya (Magyar Nemzeti Múzeum), Kratochwill Mimi művészettörténész, Kubassek János (Magyar Földrajzi Múzeum) és Szacsvey Éva (Néprajzi Múzeum).

A személyi összetétel a két esztendő során több alkalommal is változott. Gerelyes Ibolya régész 2003. január 1-jétől az újonnan alakult Műemléki és Régészeti Kollégium munkájában vett részt, helyére a szakmai érdekképviseltek javaslatára Mravik Lászlóné Kovács Petronella főrestaurátor (MNM) került. Mivel az önálló régészeti témák egyévnnyi átmenettel elkerültek a kollégiumtól, a restaurátor szakember bekapcsolódása kedvezően alakította a kollégium szakmai összetételét. 2004-ben Kubassek János geográfus helyére április 1-jével dr. Vig Károly, a szombathelyi Savaria Múzeum tudományos titkára került. Az év végén lejárt Bencze Géza és Cseri Miklós megbízatása, így régi tagként a kö-

vetkező ciklus elején a kollégium tagja maradt Kratochwill Mimi művészettörténész, Mravik Lászlóné restaurátor, Szacsvey Éva etnográfus és Vig Károly zoológus.

Kollégiumunk zavartalanul működött, munkája folyamatos volt, döntéseit alapos szakmai mérlegeléssel, mindenkor konszenzussal hozta. A beérkezett pályázatok száma a két évben nem tért el jelentősen egymástól (676, illetve 630 darab), az elbíraltaké és támogatottaké szintén hasonlóan viszonyult egymáshoz (423, illetve 390 darab). 2003-ban és 2004-ben egyaránt négy-négy pályázatot bonyolítottunk le; 2003-ban a laptámogatást (köznapi nyelvünkben a periodikát), az úgynevezett nagypályázatot (négy altémával), valamint a régészeti leletanyag feldolgozását segítő dokumentálásra és szakmai folyóirataink következő évi megjelentetésének támogatására kiírtakat. 2004 folyamán a laptámogatás és az ugyancsak négy altémás nagypályázat mellett a 2005-ben nyíló (korábban minisztériumi pályázati) úgynevezett nagykiállítások pályázatát bonyolítottuk le, és még novemberben kiírtuk és elbíraltuk meghívásos (a 2005. évi meghívásos laptámogatási) pályázatunkat is.

A Múzeumi Szakmai Kollégium részére rendelkezésre álló, illetve a sikeres pályázatokra megítélt támogatás pénzüsszege a megelőző 2002. évi 167,6 millió forintról 2003-ban 363,1 millió forintra, majd végül 2004-re – az úgynevezett nagypályázatok előkészítésére idehelyezett minisztériumi négyszázmillió forintos pénzüsszegnek köszönhetően – ismét közel a kétszeresére, 732,4 millió forintra növekedett (1. táblázat). A beérkezett és támogatott pályázatok száma 2003-ban jelentősen, mintegy hatvan százalékkal megugrott, aminek oka elsősorban az, hogy az NKÖM-fenntartású nemzeti intézmények né-

1. táblázat. Összefoglaló adatok a Múzeumi Kollégium pályázatairól (2002–2004)

Év	Beérkezett és elbírált	Támogatott	Igényelt	Megítélt	Megítélt/igényelt támogatás (%)
	pályázat (db)		támogatás (Ft)		
2002	416	304	435 019 172	167 589 000	38,48
2003	639	398	917 899 196	326 245 000	35,54
2004	630	390	1 483 267 166	732 385 000	49,38

hány éves szünet után ismét pályázhattak. A tucatnyi nagy múzeum érezhető túlsúlyba és fölénybe került a többi, főleg a kisebb múzeumokkal szemben annak ellenére is, hogy ebben az évben a sikeres pályázatok részére kiosztható pénzkeretek a pályázatok számánál sokkal jelentősebb mértékben (több mint a kétszeresére) emelkedtek. A pályázók és a pályázatok számának növelésével párhuzamosan sajnos nem növekedett az átlagos színvonaluk, éppen a jelentős számú és tapasztalatlan új pályázó miatt, de meg kell jegyezni, hogy a most már végleg itt pályázó NKÖM-fenntartású múzeumok egy része szinte félvállról vette pályázata magas színvonalú szakmai elkészítését. Alig érzékelték, hogy addigi kvázi jellegű pályázataiknak vége szakadt, hogy maguk is versenyhelyzetbe kerültek. Az országos múzeumok összességében is nyomasztó túlsúlyba kerültek a rendszeren belül, s önmérsékletet alig tanúsítanak. Jellemző példa erre, hogy 2004-ben egyik országos múzeumunk az egyik pályázati altéma rendelkezésre álló pénzének közel a felére egymaga pályázott.

A kollégium döntései ellen az NKA Igazgatósága részéről vádként többször elhangzott, hogy nem eléggé projektszemléletű, és emiatt is elaprózza a rendelkezésre álló pénzüsségeket. Ugyanakkor tény, hogy évente legfeljebb egy-két nyertes pályázat nem valósul meg. 2002-ben és 2003-ban a megítélt támogatások az igényelt támogatásoknak mintegy a 36–38 százalékát tették ki, ami akkor is kedvező arány, ha tudjuk, hogy a mellékletben beadott költségvetésekben általában az elvártnál is magasabb összegeket jelölnek meg a pályázók. Egyébként sem túl rossz e téren a helyzet, mivel például 2003-ban a Múzeumi Kollégium a beérkezett és támogatott pályázatok arányszámában az NKA tizenöt állan-

dó kollégiuma között a hatodik legjobb arányt produkálta az átlagot meghaladó 62,3 százalékos támogatottsági arányszámával, s ez az arány 2004-ben hasonló nagyságrendű, 61,9 százalék volt.

A 2004. évi adatok e tekintetben jelentősen torzítanak, mivel ebben az évben az addig minisztériumi támogatású, úgynevezett nagykiállítások megrendezésének előkészítésére rendelkezésre álló négyszázmillió forintos összeg a kollégium kereteit szinte pontosan a kétszeresére emelte (2. táblázat).

Sajátos jelenségként 2003-ban jelentősen megnőtt a múzeumi működési engedéllyel nem rendelkező pályázók (nem múzeumi alapítványok, iskolák, baráti körök, társadalmi szervezetek, cégek és különféle üzleti vállalkozások, magánszemélyek) száma annak ellenére, hogy a pályázati kiírásban 2002 óta szerepel, hogy a kollégiumhoz csak az 1997. évi CXL. törvény kategóriáiba besorolt és működési engedéllyel rendelkező múzeumi intézmények pályázhatnak. Így pályázataik természetesen elutasításra kerültek.

Kiemelt témáink 2004-ben is, fenntartva az előző évek kialakult gyakorlatának folyamatosságát, a muzeológia leginkább támogatásra szoruló és évek óta a kollégium állandó pályázati főtémái (a kiemelkedő jelentőségű és értékes kiállítások, a múzeumokban őrzött szellemi és tárgyi örökség tudományos és muzeológiai feldolgozása és közzététele, az összmúzeumi állományvédelmi program támogatása és a műtárgyállomány gyarapítása, nem utolsósorban a nemzeti kulturális örökség veszélyeztetett emlékeinek megmentése) voltak. Külön nem hangsúlyoztuk kiírásunkban az egyéb programok elsőbbségét. A 2003-ban és még azt megelőzően is a sikeres fő irányokat támogattuk elsősorban,

2. táblázat. Összefoglaló adatok pályázati altémák szerint (2002–2004)

Év	Beérkezett/támogatott pályázat (db)			Igényelt támogatás (Ft)			Megítélt támogatás (E Ft)		
	2002	2003	2004	2002	2003	2004	2002	2003	2004
Laptámogatás	57/45	70/57	94/71	58 033 100	81 504 000	118 801 972	26 050	54 850	57 499
Kiállítás és katalógus	99/70	175/97	152/94	151 250 710	334 670 400	826 753 344	50 534	107 540	504 670
Gyűjtemény-gyarapítás	39/28	71/45	80/55	31 234 200	110 854 400	103 150 300	11 062	32 935	35 710
Állományvédelem	157/111	199/128	208/115	142 177 162	247 981 946	303 890 736	53 997	80 220	84 356
Szakmai kiadvány	36/29	95/48	93/52	32 803 600	120 964 414	121 520 814	14 946	37 300	41 750
Egyéb egyedi	6/6	7/5	2/2	8 590 000	10 223 200	4 700 000	8 000	7 850	4 400
Régészeti leletanyagok feldolgozása	22/15	22/18	-	10 930 400	11 699 915	-	4 400	5 550	-
Kulturális területek kutatása	-	-	1/1	-	-	4 450 000	-	-	4 000
Összesen	416/304	639/398	630/390	435 019 172	917 899 196	1 483 276 166	167 589	326 245	732 385

amin 2004-ben sem szándékoztunk változtatni. A főbb területek szinte megegyeztek a kiírtakkal: az állandó kiállítások mielőbbi gyors megújítása, korszerűsítése; a jelentősebb kiállítások informatikai támogatásának erősítése és a nemzeti állományvédelmi program hatékony támogatása.

Annak ellenére, hogy az NKA nem támogatja díjak alapítását és odaítélését, sikerült (a Pulszky Társaság Magyar Múzeumi Egyesülettel közösen) az Év Múzeuma pályázati akció keretén belül továbbra is támogatni a legjobbaknak találtakat, ami a múzeumi majális rendezvényén kapott nagy nyilvánosságot. 2003-ban az elismerések átadása az NKA tízéves jubileuma jegyében történt.

Kollégiumunknak az előbbieken említetteken kívül egyéb önálló szakmai programja nem volt. Továbbra is kiemelt figyelmet fordítottunk a múzeumi területen sajnálatosan általában csökkenő műtárgy-gyarapítási tevékenység támogatására, amire 2004-ben is a két évvel ezelőtti összegnek több mint a háromszorosát ítéltük meg. A múzeumok információs periodikájának, a Múzeumi Hírlevélnek éppen a kollégiumi támoga-

tásnak köszönhetően külön színes melléklete született, amelyben zömmel a hazai múzeumok műtárgygyarapodásáról szóló anyagok kapnak helyet (2004-ben egyik száma az NKA támogatásával megszerzett műtárgyakból álló válogatás volt).

Pályázati témáink – a múzeumok szűkös anyagi lehetőségei mellett – sikeresek voltak, a kollégium már évekkkel ezelőtt megtalálta azokat a fontos területeket, amelyek a támogatás mellett a leginkább eredményesek. Egyedül – a kissé a kollégiumra erőltetett – régészeti leletanyag-feldolgozó segédtevékenység (rajzoltatás, fotóztatás) pályázati támogatását tartottuk téves útnak, ugyanis az elnyert pályázatok megvalósulása szinte teljesen ellenőrizhetetlen volt. Egyébként e pályázatok át is kerültek a Műemléki és Régészeti Kollégium hatáskörébe. Évről évre megfigyelhető mind a pályázati kiírásokban a pályázati feltételek egyre konkrétabbá válása, mind pedig az elnyert pályázatok esetén a megkötött szerződésekben a megvalósításra fordítható költségkeretek és összegek egyértelmű megnevezése. Az egyébként jogosan elvárt – és részben meg is valósult – egyszerűsítések he-

lyett a pályázati munka időráfordítását jelentősen megnöveli mind a pályázat, mind pedig az elszámoltatás feltételeinek folyamatos szaporodása. Igazából csak ezekkel lehet elérni, hogy elsősorban az arra érdemes pályázatok részesüljenek – ha még olykor kevésnek is tartott – érdemi támogatásban.

Az elbírált pályázatokkal kapcsolatos kifogás, érdemi panasz mindössze egyetlen érkezett a kollégiumhoz. 2004-ben a Nógrád Megyei Közgyűlés elnöke sérelmezte megyei múzeumi intézményei úgymond hátrányos megkülönböztetését. Válaszunkban tisztáztuk, hogy a nógrádi múzeumok ebben az esztendőben is a többi megyei múzeumi szervezettel körülbelül azonos mértékben nyertek el pályázatokat, legfeljebb az elnyert pályázatok belső tartalmi arányai (kisebb aránnyal szerepeltek a kiállítások a korábbi évekhez képest) nem voltak azonosak a közgyűlés elnökének elvárásaival.

Panaszos jelleget öltött a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum munkatársainak belső vitája a restaurálásra nyert összeg intézményük általi felhasználását illetően. A kollégium részéről felajánlott helyszíni vizsgálatról azonban eltekintettek, és ezzel lezárult az ügy, a pénzügyi elszámolás rendben megtörtént.

A pályázatok szakmai területünk legfontosabb kérdéseit és problémáit vetítik ki. Továbbra is igaz, hogy az NKA pályázati támogatása nélkül ma elképzelhetetlen komoly múzeumi szakmai munkát végezni. Ez azért is fontos, mivel például a 2004. év második felének gazdasági megszorításai érzékenyen érintették mind a minisztériumi, mind pedig az önkormányzati fenntartású intézményeinket, mivel a működőképesség megőrzése érdekében ezek az intézkedések elsősorban a szakmai tevékenységtől vontak el forrásokat.

A két évre visszatekintve elmondható, hogy pályázatainkon nem sikerült korszerű kiállítások informatikai fejlesztésére érdemi támogatást nyújtani. Ennek oka elsősorban abban kereshető, hogy a múzeumok e téren tett lépései inkább az adatbázisok építése, illetve az éppen ebben a két évben kiemelt programként kezelt digitalizálás voltak.

Mivel a jelenlegi pályázati összegnek is pontosan a kétszeresére érkezett igény, továbbá hogy

a megcélzott területek szinte azonosak voltak mind ezen két esztendőben, mind az azt megelőzőben, úgy érezzük, hogy a jelenlegi pályázati tevékenység lefedi a múzeumok legfontosabb és legérzékenyebb területeit. A projektszemlélet erősítése, a projektfinanszírozás fokozottabb elismertetése lehetne olyan terület, ahol a kiemelkedő szakmai ötletek, problémamegoldások a jelenleginél nagyobb megerősítést kapnának, mintegy például is szolgálva a többi intézmény számára.

Munkakapcsolatunk az NKÖM-nek a döntéshozatalainkon jelen lévő képviselőjével mindenkor messzemenően kollegiális volt. Innen ismerhetjük meg az NKÖM nem mindig vagy csak megkésve nyilvánosságra került támogatási részprogramjait – elsősorban az állományvédelmi program egyéb támogatásait –, ami segíthette az anyagiak jobb koncentrációját itt és más területeken (kiállítás-, műtárgyvásárlás-támogatás stb.) egyaránt. A múzeumi szakmai területen az NKA megítélése rendkívül kedvező, mivel – miként említettük és korábban többször is megfogalmaztuk – nélküle ma érdemi múzeumi szakmai tevékenység nem képzelhető el. Pályázatai minden más pályázattal szemben elsőbbséget élveznek. Az NKA programszerűen erőteljesebbé vált kommunikációja azonban – az ezt közvetlenebbül érzékelő nagy országos, illetve az erősebb megyei múzeumi szervezeteket leszámítva – nem igazán jut el a közepes szervezetekig, azokon túl pedig szinte alig.

A kollégium munkája jól szervezett és hatékony volt, elsősorban Hajas Gizella titkár pontos, precíz, mindenben segítőkész munkájának köszönhetően. A döntések számítógépes technikai háttere gyors és rugalmas, nagyban segíti a kollégium munkájának hatékonyságát, különösen a több száz darabos nagypályázatnál elengedhetetlen munkája. Valóban fontos lenne – legalább részben – a pályázatok elektronikus útra terelése, már csak a néha szinte átláthatatlan papírhalmaz csökkentése érdekében is.

A pályázóknak – a már beadott pályázatukkal kapcsolatban – viszonylag kevés problémájuk adódik. A kiírások folyamatos finomítása, a támogatásra kérhető jogcímek egyre konkrétábbá tétele mind a bírálati munkát, mind nyilvánvalóan a

gazdasági-elszámolási jellegű kérdések egyértelművé tételét segítette. Nyilvánvalóan a gazdasági-pénzügyi megszorítások, valamint a késői szerződéskötések miatt is 2004-ben jelentősen – mintegy négyszeresére – növekedett a módosítási kérelmek száma. Ezek szinte kizárólag ha-

táridő-módosítások voltak, ezek mellett egyre kevesebb a jogcím-módosítási kérelem, bár továbbra is előfordulnak – részben a pályázati gyakorlatlanságból eredő – nem eléggé részletesen megfogalmazott és kidolgozott pályázatok (3. táblázat).

3. táblázat. A pályázatok részletezése a pályázók székhelye szerint (2003–2004)

Megye	Beérkezett/támogatott pályázat (db)		Igényelt támogatás (Ft)		Megítélt támogatás (E Ft)		Megítélt támogatás megoszlása (%)	
	2003	2004	2003	2004	2003	2004	2003	2004
Bács-Kiskun	30/16	29/19	25 308 120	28 411 558	7 650	9 300	2,34	1,27
Baranya	19/11	12/6	34 949 900	29 625 050	7 870	8 450	2,41	1,15
Békés	47/25	30/23	31 626 475	28 288 750	10 770	8 531	3,30	1,16
Borsod-Abaúj-Zemplén	27/17	24/16	30 901 000	31 317 400	14 050	11 900	4,31	1,62
Csongrád	31/19	33/18	27 500 400	34 759 000	9 400	10 650	2,88	1,45
Fejér	11/6	15/10	20 173 500	21 778 652	6 150	7 235	1,89	0,99
Győr-Moson-Sopron	26/17	21/15	25 794 125	30 125 570	8 270	10 540	2,53	1,44
Hajdú-Bihar	18/9	20/11	29 389 345	52 338 950	12 300	12 000	3,77	1,64
Heves	13/10	17/10	9 788 560	40 998 500	6 235	8 220	1,91	1,12
Jász-Nagykun-Szolnok	22/12	25/12	22 645 193	34 341 885	6 800	7 700	2,08	1,05
Komárom-Esztergom	23/13	12/9	31 039 019	19 461 380	7 250	6 300	2,22	0,86
Nógrád	19/12	18/9	28 498 065	25 228 130	9 400	8 400	2,88	1,15
Pest	43/29	48/30	56 972 425	53 283 385	23 720	26 150	7,27	3,57
Somogy	21/10	26/15	10 367 240	19 853 550	3 090	8 030	0,95	1,10
Szabolcs-Szatmár-Bereg	20/13	17/12	31 830 310	17 275 750	10 000	6 050	3,07	0,83
Tolna	14/8	9/7	12 211 100	12 084 998	2 590	3 200	0,79	0,44
Vas	12/6	11/10	14 882 195	13 760 385	3 700	6 500	1,13	0,89
Veszprém	27/16	26/13	31 583 011	63 085 264	9 480	10 980	2,91	1,50
Zala	16/13	22/13	12 971 000	25 262 795	7 820	8 660	2,40	1,18
Budapest	180/126	199/123	410 105 823	886 632 535	154 650	548 589	47,40	74,90
Határon túli	20/10	16/9	19 362 299	15 353 679	5 050	5 000	1,55	0,68
Kollégium összesen	639/398	630/390	917 899 196	1 483 267 166	326 245	732 385	100,00	100,00

Úgy véljük, hogy az előző évek következetes munkájának is eredménye, hogy kialakult pályázati rendszerünk jónak tekinthető. További finomítást természetesen mind a kollégium, mind az NKA részéről nyilván igényel és meg is érdemel, de ezt tartalmazza is az alapprogram elektronikai fejlesztéssel és távlati fejlesztéssel kapcsolatos elképzelései is. A jelenleginél erőteljesebb szelekciót a pályázók között nem tartunk célszerűnek, mivel jelenleg is csak működési engedéllyel rendelkező múzeumi intézmények pályázhatnak. Ez – annak ellenére, hogy ez évben többször is próbálkoztak – kizárja az üzleti szféra pályázati lehetőségeit, de nyitott minden bejegyzett állami, önkormányzati, alapítványi, egyházi és magántulajdonú, sőt határon túli muzeális intézmény számára. A kisszámú egyedi pályázat – számukat igyekeztünk alacsonyan tartani – többnyire azt a néhány szakmai periodikát jelenti, amely konkrétan múzeumi intézményhez nem köthető, de fontos a múzeumi szakma számára. Talán egyetlen területként a kis múzeumok érdemelnének több odafigyelést, netán preferálást, mivel az országos múzeumok túlsúlya olyan erős, hogy az előbbieknél alig van esélyük pályázati sikerre.

REPORT ON THE PAST TWO YEARS OF THE NATURAL CULTURAL PROGRAMME'S MUSEUM GRANTING BOARD

GÉZA BENCZE

The article gives a brief, overall account of the Museum Board's activities in the past two years, the position of museology within the Cultural Programme as well as general tendencies and developments. The constitution of the board has changed but it has not affected the continuity and efficiency of work, decisions have been made as a result of thorough consideration and consensus. The board has a key role in judging competitions. Fortunately the sum to be distributed is increasing year by year. In general, large, national museums are in a more advantageous position, leaving small institutions less chance and money, which, naturally should be

prevented. Only chartered collections and museums can apply, so profit-oriented, non-chartered competitions are disqualified. The submitted competitions are in many cases incomplete or hardly acceptable due to the inexperience of applicants. The board has been criticised for not being project-oriented enough, frittering away available money. The most favoured themes to be supported are exhibitions of extraordinary importance or value; the process of material and intangible heritage stored in museums; the Preventive Conservation Programme; new acquisitions and saving endangered cultural treasures. Priority is given to the renewal and modernisation of permanent exhibitions, the reinforcement of information technology behind the most important exhibitions. Together with the Pulszky Society the board gave awards within the „Museum of the Year” Competition. The effective and well-organised work of the board contributes to the positive image of the Natural Cultural Programme, although its communication with middle-sized and smaller organisations is not desirably efficient.

„Az antropologizált múzeum” – gondolatok és vélemény Ébli Gábor könyvéről

Ébli Gábor: Az antropologizált múzeum. Közgyűjtemények átalakulása az ezredfordulón. Budapest: Typotex Kiadó. 2005. 338. p.

„Jelen kötet [...] öt éves szemléletváltásom alatt született tanulmányokból és előadásokból válogat [...]. Az első rész bölcséleti igényű elemzésekből épül fel [...]. A második rész esettanulmányokat vonultat fel.” A szerző maga így foglalja össze röviden könyve lényegét. A két és fél évtizede művészettörténészként múzeumban működő recenzens pedig – jóllehet nem egyet a tanulmányok közül olvasott már korábban –, nagy izgalommal és érdeklődéssel veszi kezébe a kötetet, hiszen egyáltalán nincsen elkényeztetve a hazai szakma és közönség a téma efféle körülményeivel, feldolgozásával. Az első, ami bánt, hogy megint (mondjuk másodszer) egy „kívülálló” látott neki a témának. A muzeológus – legalábbis Magyarországon – a múzeumi belső ellenőrzés rendszerének kidolgozása, pályázati anyagok elkészítése, magyar és idegen nyelvű levelezés, ügyiratiktatás, telefonos felvilágosítás, a legfrissebb beázás (vagy bármely más műszaki probléma) bejelentése és dokumentálása, fotórendelések intézése, a kutatók kiszolgálása, szállításszervezés, műtárgykölcsönzési szerződések elkészítése mellett (és a „szakmai” munkához még el sem jutott, lásd: revízió, leltározás, adatbevitel, restauráltatás, dokumentálás stb.), ha egyszer eléri, hogy eleget tapasztalt és tett ahhoz, hogy intézményét illetően „bölcséleti igényű” gondolatai legyenek, azok leírásához meglehetősen nehezen jut el. Vagy azért, mert addigra már úgy érzi, túlságosan is „benne van a dologban” ahhoz, hogy ezt megtegye, vagy azért, mert azt gondolja, úgyis mindegy már. (A köny-

vet elolvasva azért láthatjuk, hogy kivételek néha, ritkán akadnak.)

A két nagy egység tíz-tíz írást foglal magában, s bár mindkét fél nagyon izgalmas, és egymást feltételező módon válnak egy egészé, mégis az első rész tanulmányai – *Múzeumok és társadalmi környezetük* összefoglaló címmel – olykor visszafogottabb, máskor merészebb megállapításaik révén azt a szerző által hiányolt s valóban szinte már fájoan hiányzó diskurzust jelentik, amely ezután – reméljük – folytatódik. Az írások az általánostól haladnak az egyedi felé, de ez utóbbiak is arra szolgálnak, hogy a téma egészét érintő következtetéseket vonhassunk le – közösen, a szerzővel együtt.

Az első téma a múzeum mint intézmény történeti áttekintése. Néhány olyan megállapítás következik, amely első pillanatban mélységesen igaznak tűnik – például a múzeumi értékfogalom változásáról, a múzeumnak mint a minőség bírójának szerepéről, a „régibbi értékesebb” szemlélet kifejeződéséről –, de csak részben igaz. Hogyan is lennének ezek érvényesek *minden* múzeumra? Hiszen egy természettudományi vagy műszaki múzeum esetében értelmetlenekké válnak. Itt rögtön az egész kötetre jellemző hiányossággal szembesülünk: általában a művészeti gyűjteményekre gondol a szerző, olykor néprajzi, történeti múzeumok és kiállításai is példaként jelennek meg, de a végkövetkeztetések is – gyakran az esettanulmányokban elrejtve – a művészeti múzeumokra vonatkoznak. Ez persze nem is igazi hiányosság, hiszen a tanulmányok címe egyértelművé teszi, mit várhat az olvasó, s valóban nem is biztos, hogy lehetséges a múzeumi gyűjtés minden területére igaz megállapításokat tenni. Amit viszont a múzeum egykor gondolt

feladatával szemben a mairól megfogalmaz Ébli Gábor, igaz mindenfajta múzeumra: az értékek azonosításának és közvetítésének komplex feladata, az ember és környezete közötti összetett viszony érzékeltetése. Az is igaz, hogy ez a feladat másféle múzeumi szervezetet, muzeológiai munkát, kiállítást igényel. Milyen is (lenne) az ideális mai muzeológus a szerző megfogalmazásában: szakmailag kiváló, az ismereteit tudja a nagyközönség számára fogyaszthatóan megjeleníteni a kiállításokon, mutasson fel rugalmas, találemény, egyszersmind felelős középvezetői képességeket. Ez persze nemcsak a honi körülmények között tűnik túlzott elvárásnak, jó néhány külföldi – nyugat-európai és amerikai – kollégát ismervé is a valóságtól elrugaskodott igénynek látszik. A muzeológus mint tudományos, köznevelői és gazdasági tekintetben egyaránt jártas személy jelenleg olyan ideálkép, amelyről a tanulmány is elismeri, hogy csak egy-két helyen elfogadott Európában – tegyük rögtön hozzá, olyan helyeken, ahol ezen összetett képességeit méltányos ellenszolgáltatás fejében fejtheti ki. A jelenlegi magyar múzeumi helyzetről írva akár muzeológus is lehetne a szerző, olyan pontosan fogalmaz: „[...] a takarékoság lehetőségeit beszűkítette, hogy közalkalmazotti munkahelyeket nehéz megszüntetni. Több hazai múzeum és kiállítási intézmény például máig is szociális foglalkoztatóra emlékeztet, ahol a létszám lényegében ugyanaz, mint a szocializmus idején.” (24. p.) Hozzátehetnénk még, hogy a munka szervezésének hiányosságai, mondhatnánk elavultsága, továbbá gyakran a munkakörülmények miatt ugyanakkor az, aki mégis dolgozik, szinte megfullad a feladatok súlya alatt. Jól ismert, hogy minden múzeumban többé-kevésbé mindenki tisztában van azzal, ki képes a feladatok végrehajtására, s ki nem. Ami a munkát végképp lehetetlenné teszi, az a két csoport „egészséges”, pontosabban még elviselhető arányának felborulása. A magyar múzeumi munka további nehézségét jelenti a magánszféra alacsony adományozói hajlandósága mellett az is, hogy „[...] a megajándékozandók sem tudják mit és hogyan kell kérni” (24. p.). A lehetséges szponzorok és a szponzoráltak kényes és egymást kölcsönösen lenéző viszonyát taglaló sorok nagyon találóak,

csakúgy mint az ehhez szükséges képzettség és képességek kialakításának fontosságáról szóló elemzés. Most, hogy már húsznál több szponzori kérést írtam alá múzeumunkra, milyen találeményen és hitelesen tudnak – amúgy udvariasan – elutasítani egy kérést a lehetséges támogatók.

A második írás a múzeum feladataival kezdi, majd rögtön megállapítja, hogy mindezek egyáltalán nem teljesülnek a magyar múzeumok tekintetében. Bécsi és amerikai példákkal illusztrálja a múzeumi ellentmondások sorát. A „szakmai”, illetve „népszerűsítő” kiállítások ellentétének alapja – nálunk – a muzeológus képtelensége a közönség, sőt kollégái elvárásainak követésére. A múzeumi szakterületek párbeszédének hiánya azt eredményezte, hogy a diszciplínák együttműködése helyett elkülönülésük következett be, sőt egy-egy terület teljes háttérbe szorítása – különösen a miniatűr „nemzeti múzeumokként” működő vidéki intézmények esetében. Az új múzeum tudásalapúból élményalapúvá vált – állapítja meg a szerző –; örök igazságok hirdetője helyett legyen változó vélemények fóruma. A nemzeti múzeumok példája felveti a kérdést: ki reprezentál, kit és mit, és kinek? Elavult-e ez a kategória, vagy kiállítása az állami ideológia eszköze? E kérdéskörben még nagyon sok továbbgondolandó maradt, ami megérné, hogy foglalkozzunk vele. A berlini Deutsches Historisches Museum – mára már a felújítás miatt lebontott – első állandó kiállításának megrendezését viták sora előzte meg, mind magáról az intézményről, mind pedig tárlatáról (ezt később egy szinte olvashatatlanul túlméretezett kötetben ki is adták). Annak idején a Magyar Nemzeti Múzeum 1996-ban újrendezett – nemsokára tíz éve fennálló – állandó kiállítását követően elindult, majd sajnálatos módon abbamaradt a szakmai vita, s az akkor ideiglenesnek tervezett 20. századi rész azóta is változatlanul áll. A példa jól illusztrálja Ébli Gábor figyelmeztetését az állandó és időszakos kiállítások fontosságáról és viszonyáról. Ha elemzését figyelembe vennénk, ami fölöttébb hasznos lenne, akkor például a gyarkorta „az ország első múzeumának” nevezett intézményben másképp alakulhatott volna a mű-

emléki felújítást követően a kiállítástervezés – mind az állandó, mind pedig az időszakos bemutatók tekintetében.

Az elkezdett gondolatmenet továbbfűzése a harmadik tanulmány. A kijelentés, mely szerint a múzeumok a modern kormányzatok politikai eszközei, a modern állam programértékesítésének csatornája, elvezet az egyetemes és nemzeti viszonyának elemzéséhez. Állam, nemzet, kultúra és múzeum viszonyrendszerének bonyolultságát elemezve fontos megállapítás a 19. századi nemzeti érzület és a mai nacionalizmus közötti különbségtétel, az előbbire a patriotizmus kifejezést alkalmazva.

A múzeum mint az emlékezés vagy éppen a felejtés helye jelent meg kutatási programok, konferenciák, kiadványsorozatok témáiban. A gondolatmenet indítótézise szerint a múzeumi megőrzés-rendszerezés már nem felel meg az általános elvárásoknak, az értékek relativizálódása miatt ma az egyén a történetihez való kapcsolódást, a folytonosság érzését keresi. Az élmények megosztása kommunikációt feltételez, s e kommunikáció élénkítése lenne a múzeum egyik elsődleges feladata. A múzeumi tárgyak csak egy szempontból őrződnek meg, holott értelmezésükre és újraértelmezésükre folyamatosan szükség van (lenne). Itt úgy érzem, a gondolatmenet megtörik – csak rajtunk múlik, hogy egy szempont vagy esetleg egy szempontrendszer szerint őrizzük meg a múzeumban a tárgyakat, s ez persze bemutatásukra is vonatkozik. Kérdés, hogy érdemes-e mérlegelni, megőrzés és felejtés tekintetében milyen arányok érvényesülnek egy múzeumi tárgy esetében. Hiszen – mint később ez nyilvánvalóvá válik – egy tárgy minden újabb bemutatása lehetőség újabb és újabb szempontok érvényesítésére, tartalmak kibontására, összefüggések érzékeltetésére. Itt lesz ismét fontos szempont az állandó és az időszakos kiállítás fontossága, egymáshoz való viszonyuk. Míg az utóbbinál inkább a látvány, az előbbinél az információ kerül(het) előtérbe; mindkettő szükséges, bár kétségtelenül az állandó sem azt jelenti már, amit korábban, jóval rövidebb időre szánják, változó anyaggal, viszont az időszakos esetében jelentősebb lesz annak az állandó kiállítást értelmező, magyarázó, továbbgondoló sze-

repe. A példaként választott bécsi múzeumok – a Kunsthistorisches és az Iparművészeti – kiválóan illusztrálják mindezt.

Az ötödik tanulmány jórészt kritika György Péter kötetéről; a bíráló hol szemérmesebb, hol erőteljesebb hangon szólal meg, az értékek gyakori párhuzama mellett. Amit előljáróban a kötetrel kapcsolatban megállapít, az ugyanúgy érvényes az ő könyvére is: „Egy új hazai múzeumos könyv felelőssége óriási, hiszen szinte egy új tudományterület elfogadtatása a tét, egy olyan szellemi közegben, amelyik bizalmatlan a nyugati, főleg az amerikai forrásokkal, valamint a teóriát és praxist elegyítő interdiszciplináris gondolkodással szemben.” (75. p.) Mindez érvényes a másik emlegetett kötetre, arra a bizonyos, a bevezetőben általam említett kivételre, Fejős Zoltán 2003-ban megjelent írására is.

A stuttgarti Neue Staatsgalerie, az első európai posztmodern múzeumépület példája pedig gyűjtemény és az azt őrző épület egymásra hatását illusztrálja, ami később az esettanulmányokban is gyakran előforduló téma.

A következő írásban e példa nyomán halad tovább a szerző, olyan múzeumépületeket, bővítéseket vizsgálva, amelyek a műtárgyakat elnyomó „műtárgyépületek”. A gondolat, mely szerint a modern művészet a múzeum számára jött létre, azt a megkülönböztetést teszi lehetővé, hogy avantgárd művészet viszont az, amely a múzeummal szemben jött létre. A művészeti tájékozódás fogódzóinak elbizonytalanodása emelte ki a múzeumnak mint az esztétikai értékek döntőbírájának felelősségét. A múzeum esztétizál, banalizál és kommercializál; erkölcsi és esztétikai értékeket kijelölő, közvetítő és indokoló intézmény, állapítja meg a szerző. A globális Guggenheim-hálózat, amikor saját gyűjtemény helyett kölcsönkiállításokat rendez, példa arra, hogy bár kezdetben az állandó kiállítás, a gyűjtemény bemutatása adta meg a múzeum értelmét, mára az időszakos kiállítások szerepe egyre fontosabb lett. A kiállítás eseménnyé vált, amelynek eszközei maguk a művek. A múzeum kulturális szórakoztató helyszín, ahová emiatt az esemény miatt jönnek el a látogatók. A múzeum a kulturális fogyasztás színtere lett. Mindezek persze jóval kevésbé érvényesek a hazai viszonyokra, de még

akár a nyugat-európaiakra is, mint az amerikaiakra. Nagy a távolság a mintaszerűen helyreállított műemlék palotáknak az egykori enteriőrt idéző kiállításai és az olyan bemutatók között, ahol jószerevével keresni kell a műtárgyat, mert a látvány, az installáció, sőt az épület sokkal fontosabb.

Az út innen egyenesen a pénz kérdéséhez vezet. A múzeumok finanszírozása igen eltérő, az amerikai és európai minták ezt jól illusztrálják. Az európai példákon belül a keleti-nyugati közötti különbségek megint csak jelentősek. A múzeumok kultúráján belül a súly mindenhol megnőtt; a cél mindenütt hasonló: pluralizálni a múzeumot. Mit jelent ez? Minél különfélébb látogatói csoportokat, minél többféle programot, minél változatosabb pénzügyi forrásokat. Az amerikai tanulságok azonban az ellentmondásokat illusztrálják: nem létezik független múzeumi vezetés, a minél hatásosabb és minél több látogatót vonzó kiállítások rendezése sürgető szükség a bevételek növelése érdekében, s a gyűjteménygyarapítást is problémák sora terheli.

A 20. századi művészet múzeumi besorolásáról önálló tanulmány emlékezik meg. Ez az a terület, ahol a szerző érdeklődése, érintettsége leginkább érezhető, s ezáltal a gondolatmenete is világos, könnyen követhető és élvezhető. A téma egész kötetben belüli túlsúlya is nyilván ezzel függ össze. A nyugat-európai, amerikai és orosz példák frappáns módon teszik egyértelművé, hogy az utóbbi jutott legközelebb egy intézményi jellegében és nem csupán gyűjteményi elemeiben avantgárd szellemiségű múzeum működtetéséhez.

A hazai évfordulók kapcsán a szerző sürgeti a magyar muzeológia „felzárkózását a nemzetközi kérdésfeltevésekhez” (155. p.). Ez persze valamifajta megkésettiséget, elmaradottságot sugall. Ugyanakkor megjegyzi, hogy „Trianon óta a gyűjtemények túlkínálatától szenvedünk” (156. p.). Ezen a ponton nem egészen érthető a panasz, ami viszont az épület nélküli múzeumokat illeti, azok anyagának időszaki, más helyszíneken történő bemutatása elvileg reális óhaj lenne, ha nem tudnánk, hogy a legnagyobb országos múzeumok rekonstrukciója még távol áll a befejezéstől, s a kevésbé prominensnek tűnő intéz-

mények is folyamatosan küzdenek egyre romló és egyre nehezebben javítható körülményeikkel. (A vidéki múzeumok helyzete még elkese-rítőbb, s bár öröndetes, hogy van Alfa terv, de a kaposvári megyeházába szorult múzeum kiemelkedően értékes anyagával egy kulturális központnak tűnő városban vegetál – s ez csak egy példa a sok közül.)

Az egyetemes kitekintés hoz néhány példát európai programokra (*Múzeumok határok nélkül*), magángyűjtemények rekonstrukciójára (Fraknó, Esterházy-gyűjtemény); ezek azonban, bár földrajzilag közeli, lehetőségek tekintetében távoli példák. A magyar múzeumügy a Nemzeti Múzeum alapításától számított kétszáz évének 2002-es megünnepléséről a *Magyar múzeumi arcképcsarnok* kötetet, valamint a *Múzsák kertje* kiállítást ismerhetjük meg. Míg az előbbi alapvetően sikeres és hasznos vállalkozásnak minősül, a kiállítás bírálata kétségtelenül jogos. Ha viszont a kiállítás inkább és főleg a szakmának szólt, ha magunk ünnepeltük magunkat, akkor azt miért egy nehezen megközelíthető, alkalmatlan térben, tablókiállításaként, a közönség tudomása és részvétele nélkül tettük? S vajon miért éppen a megalapított, a későbbi múzeumok anyaintézménye nem tett, egyébként múzeumi célból emelt műemlék épületében, semmi méltót e tekintetben?

Az utolsó elméleti írás arról szól, miként köztulajdon egy közgyűjtemény Európában s Amerikában. Állami és köztulajdon kapcsán kaphatunk példát arra, hogyan idegenítette el maga az állam azt, ami a közbe (volt). A szovjet esettel szemben Amerikában – jöllehet nincsen állami tulajdonban a múzeum – mégis közhasznúan működik. Vagyis a múzeumok köztulajdonna „nem szükséges, s nem is elégséges feltétele a köz szolgálatának” (178. p.), létezik „köztulajdon nélküli köz-hozzáférhetőség” is.

Az első esettanulmány a berlini múzeumi programmal foglalkozik. Különleges ügy, mondhatnánk, miféle tanulsággal szolgálhat a töredékére is képtelen magyar múzeumfinanszírozásnak. A Museeninsel rekonstrukciójának nagyszabású terve, új múzeumok építése (Daniel Liebeskind Jüdisches Museum), újrarendezett állandó kiállítások, kollekciónak összevonása és cseréje a

szerző szerint az évszázaddal korábbi pozitívista szaktudományosság helyett a tömeges, bár igényes kikapcsolódást biztosítja mind az egyesített nagyváros lakóinak, mind pedig a turisták tömegének. A múzeumok és kiállításaik elemzése élvezetes és tanulságos – felütésnek elsőrangú. Emellett még magyarázatot is kapunk (például az Európai Kultúrák Múzeuma kapcsán) arra, miért alakult így a helyzet éppen Berlinben. A „német, és speciálisan berlini identitáskeresés” azonban nem csak az említett esetben érvényesül; ezt példázza a Deutsches Historisches Museum léte és kiállításai is, amit csak nyomatékosít az újonnan épült Pei-szárny. Kár, hogy éppen az itteni kiállításokról nem olvashatunk, jóllehet a szerző megállapítása szerint is „[...] aligha van kényesebb muzeológiai kihívás ma Európában, mint új nemzeti történeti múzeumot létrehozni, különösen Németországban” (201. p.). A nagy múzeumok állandó kiállításainak bemutatása, értelmezése mellett a 20. századi gyűjteményeket is megismerhetjük: a Neue Nationalgalerie „problémaorientált” kiállításai a látogatót a szerző szerint a század művészeti és társadalmi kérdéseinek felvállalására, esetleg mérlegelésére hívják. Emellett felhívja a figyelmet arra – s ezért sokszorosan kiváló esettanulmányként Berlin példája –, hogy az ottani közgyűjteményezés „ma nemcsak újabb virágkorát éli, hanem történetében először megközelíti a tudományos és a kultúrpolitikai elvárások egyszerre történő érvényesülését” (204. p.). Az összegzés szerint így lesz az egykor nacionalista indíttatású gyűjtésből a rekonstrukció során közpolitika gesztus.

A madridi Prado és a mellette kialakított két további gyűjtemény, a Villahermosa-palotában elhelyezett Thyssen-Bornemisza-kollekció, valamint a Museo Nacional Centre de Arte Reina Sofia a klasszikus képtár, a modern művészet klasszikusait gyűjtő nagypolgári magánkollekció és a kortárs művészeti intézet példái. Kiállításuk részletes, elemző bemutatása során nem feltűnően, de jól érthetően kapunk egy nagyon fontos, a múzeum létével kapcsolatos definíciót: a három madridi múzeum „kiáll a múzeumi reprezentáció egyetlen, közösen és hosszú távon vállalható irányelve, az esztétikai érték ke-

resése mellett” (208. p.). Ez persze ismét csak a művészeti múzeumokra vonatkozatható megállapítás.

London esetében látszólag kettő, de valójában szintén három múzeumot, kiállításait, gyűjteményeiket és azok kapcsolatát, sajátos összefüggéseiket ismerhetjük meg. A British Museum példáján az állandó kiállítás műfaja kerül a középpontba. A felvilágosodásról szóló új állandó tárlat egyben múzeumtörténeti reflexió is. A nem sokkal a mi Nemzeti Múzeumunk előtt felépített, annak bizonyos fokig mintául szolgáló British Museum minden, csak nem „British”. Az elemzés a korábbi és az új állandó kiállításokban a „nem-európai másság kissé kompenzációs felhangú reprezentációját” (225. p.) emeli ki, míg a Tate Modern esetében a kortárs és modern művészet azonossága és különbözősége a kiindulópont. A modern lezárt művészettörténeti kategória lett, bemutatása történeti, kronologikus, míg a kortárs egymással párhuzamos jelenségeket jelent. A Tate Modern ilyen értelemben a National Gallery párja, folytatása, míg a Tate Britain egyfajta nemzeti galéria lett.

A bilbaói Guggenheim Múzeum – egy „amerikai múzeum Európában” – kapcsán a korábbi Guggenheim-alapítású múzeumokat is megismerhetjük, az elsőtől kezdve, amelynek épületét Frank Lloyd Wright tervezte. A kiállítások vándoroltatása a különböző országokban, sőt földrészeken található múzeumok között egyrészt gyakorlati problémákat old meg (tárolás), másrészt a kiállítások hatása megsokszorozódik. A bilbaói múzeum anyagát kitevő – felerész megvásárolt, felerész pedig letétbe kapott – Panza-gyűjtemény kiegészítette a klasszikus avantgárd anyagot, az épület pedig alapjában Wright New York-i múzeumának parafrázisa lett. A bilbaói épület az ott bemutatott műtárgyak ismeretében, nekik készült. Így kiállítása turistavonzó látványosság lett, ahol a művek bemutatására emelt épület maga is műalkotássá vált.

Egy változó, időszaki kiállításokra épülő múzeum után az orosz példa, a nagy és világhíres szentpétervári közgyűjtemények révén az állandó kiállítások problematikája kerül ismét előtérbe. Ezeknek a – sokáig változtathatatlanok és mozdíthatatlanok tartott – állandó kiállítások-

nak egy részét utaztatják pénzszerzés céljából Nyugat-Európában és Amerikában. A *Láthatatlan remekművek* bemutatója pedig az 1945 előtti német magángyűjtemények anyagát ismerteti meg – köztük két, magyar gyűjteményből továbbkerült festménnyel. A proveniencia kérdése az orosz múzeumi anyagban különösen érdekes: a magángyűjteményekből bekerült modern anyaggal szemben a második világháború után „elfogyott az ideológiai türelem”, s hosszú időre elzárták őket a nyilvánosság elől. A nemzeti művészetnek szentelt Orosz Múzeumnak a húszas évek közepéig tartó, a kortárs anyagot is gyűjtő korszakát követően utoljára a húszas évek végén volt hasonló kiállítása, egészen a kilencvenes évekig, amikor a modern orosz-szovjet művészet újraértékelése elkezdődött.

Az ausztráliai múzeumok és *art galleryk* (képzőművészeti gyűjtemények) megismerése is tanulságos. Az 1861-ben Melbourne-ben létrehozott National Gallery of Victoria egyetemes anyaga mellett az Art Gallery of New South Wales sidneyi tárlatán az őslakos örökség mint „ausztrál művészet” szerepel. Canberrában, az államszövetség fővárosában létrehozott Ausztrál Nemzeti Galéria gyűjteménye a huszadik század utolsó évtizedei vásárlásainak eredménye. A Museum of Contemporary Art Sidneyben csak 1991 óta működik, s a kezdetben sikertelen intézmény a bevételközpontú szerkezeti átalakítás eredményeképpen népszerű kulturális központtá vált; a canberrai Ausztrál Nemzeti Múzeum pedig „nem művészeti kultusz hely, hanem a társadalom minden rétegét invitáló kulturális központ” (268. p.), amely a „különbözőség közösségére” (269. p.) helyezi a hangsúlyt, középpontban az ausztrál múltat jelentő őslakos (aboriginal) örökséggel.

A tokiói múzeumok kapcsán azt a kérdéskört vizsgálja a szerző, hogy a nyugati múzeummodell átalakítja-e a helyi kultúrát, vagy éppen fordítva, az formálja-e a mintát saját képére. A japán Nemzeti Múzeum gyűjteményeit, kiállításait ismerhetjük meg, s lényeges újdonság a tárgycsoportok szerinti elrendezés, a történetiség mellőzése. A Nyugati Művészet Nemzeti Múzeumának épületét Le Corbusier tervezte, a gyűjtemény alapja japán magángyűjtemény.

Az esettanulmányok inkább földrajzi, mint tematikus különbözősége nagyon érdekes ugyan, de talán még érdekesebb az utolsó három, hazai esettanulmány. A Jankovich Miklós műgyűjtői tevékenységének emléket állító magyar nemzeti galériabeli kiállítás a mai napig foglalkoztat: egy kritika kapcsán nekiláttam kiegészíteni az akkor általam összegyűjtött és leírt történelmi képcsarnokbeli anyagot (vagyis az egykor a Nemzeti Múzeumba került festménygyűjtemény máig ott maradt vagy inkább otthagytott műveit), s ennek kapcsán újból szembesültem a feldolgozás és bemutatás dilemmáival. Elég megemlíteni azt a hazai viszonylatban vissza-visszatérő problémát, hogy miért nem a Nemzeti Múzeum rendezte meg a kiállítást. A hatalmas, az épület csaknem minden kiállítóterét elfoglaló állandó bemutató rendre lehetetlenné tette még a múzeum történetéhez és gyűjteményeihez legszorosabban kapcsolódó, mégoly kiemelkedően fontos kiállítások megrendezését is (erre korábban a Pulszky Ferenc-emlékkiállítás jó példa volt), de az igazság az, hogy ennek visszahatásaként, pontosabban a lehetőségek hiányát ismerve már fel sem merült az efféle kiállítások terve. Ébli Gábor szerint Jankovich gyűjteményének megvásárlásával lett igazán nemzeti a Nemzeti Múzeum, addig még az elnevezést sem igen érdemelte meg. Lehet erről vitatkozni, az azonban tény, hogy – javaslatának megfelelően – a könyvtár elnevezés sem lett volna alkalmas, hiszen egyrészt az alapító, Széchényi Ferenc szándéka nem hagyható figyelmen kívül alapításának intézményi formájáról, másrészt a donáció természetete sem hagy efelől kétséget: a „könyvtár” több mint tizenötezer albumba rendezett, illetve önálló grafikai lapot is tartalmazott, s a többi műtárgycsoport – festmények, érmék és pénzek, régiségek – is megfelelt a korszak múzeumfogalmának.

Amit felró a szerző a kiállítás „arisztokratizmusáról”, az sajnos igaz. Amit a szakmaiságáról állít, az is. Hogy a kettő közül az egyik negatív, a másik pedig pozitív, de eredményét tekintve végül mindkettő negatív értelmet kap, bármennyire is fájó, de szintén igaz. Nem mentségképpen, de meg kell jegyezni, hogy a kiállítás olyan sorba illeszkedik bele, amely a szakmai tökélyt tűz-

te ki célul és teremtette meg, inkább több, mint kevesebb sikerrel (nem is említeném őket, hiszen minden szakmabeli kapásból sorolná), de talán akad példa, amely mindkét igényt kielégíti. Ilyen lehet a Mariazell történetét bemutató kiscelli tárlat, az Opus Mirabile Díj legfrissebb kitüntetésétje.

Az Ernst Múzeum jubileumi, önnön történetét bemutató kiállítása egy másik, ezúttal valóban múzeumalapító gyűjtő és gyűjteménye kevéssé ismert sorsára hívta fel a figyelmet. A nemzeti történelem bemutatása Ernst Lajos számára kiemelkedő fontossággal bírt. A történelmi festészetet nem csupán a nemzeti múlt iránti érdeklődésből gyűjtötte, hanem azért, hogy majdani történeti kiállításán az egykorú művekkel bemutatható történelmi folyamat hiányzó ábrázolásait ezekkel pótolhassa. (A Nemzeti Múzeum Képtárának kiállításán a szerző által említett 1860-as években mindössze egy termet szenteltek a magyar – akkor kortárs – művészeknek. Ezek valóban jórészt történelmi festmények voltak, hiszen ekkor élte a műfaj virágkorát, azonban „az élő művészek kultusza és a nemzeti múlt heroizálása” [296. p.] aligha találkozható itt és ekkor, ez csak jó két évtizeddel később következett be. Ismeretes a Münchenből hazaköltöző Székely Bertalannak a főigazgatóhoz írt, csaknem könyörgő hangú levele, hogy ugyan vegyen már meg egyet történelmi képei közül.) Ernst mindig biztos érzéssel választott, amikor megszerzett egy-egy művet. Bármiikor, bármilyen alkalomból kerestem műtárgyat, ha szokatlanul jelentős és értékes, különleges darabot találtam, arról mindig kiderült, hogy Ernst Lajos gyűjteményét megjárta. Ugyanakkor zavarba ejtő kérdés, mennyire volt tudatos vagy kényszer szülte az egykorú és historizáló művek együttes alkalmazása a történelem folyamatának bemutatásában. Nincs bizonyítékunk sem az egyikre, sem pedig a másikra. Az kétségtelen, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum 1932-ben bemutatott történeti anyaga egy nagyon vonzó, a későbbi, 1936-os történeti kiállításához viszonyítva sokkal izgalmasabb, hatásosabb tárlat. De mindmáig létezik és nagyon erős az a szemlélet (amelynek elvét általában én magam sem merem sem kiállításon, sem tör-

téneti szakszövegek képi illusztrálásakor áthágni), amely Vayer Lajos 1937-es tanulmányában irányadó elvként megfogalmazva követendő és elvárt azóta is. Ehhez alkalmazkodva a nem egykorú művek nem is tekinthetők hitelesnek, tehát egy nemzeti történeti bemutatón sem lennének alkalmazhatók. Ilyen szempontból nézve Ernst Lajos magyar történelme is szentségtörőnek tűnhet. Annál jobb kiindulópont ahhoz a diskurzushoz, amelyet a Nemzeti Múzeum állandó kiállítását említve megkezdettnek véltem, ami azonban sajnálatosan abbamaradt. Talán Ernst egyéni történelemlátása segíthet megértetni, hogy amit ma történeti kiállításként nevezünk meg, csak ehhez hasonló lehet, akár egy-egy periódus, akár maga a nemzeti történelem bemutatása a cél.

A holokauszt múzeumi reprezentációjáról írva a szerző fölteszi a kérdést: kié az emlékezés? Kollektív eseményeknél az emlékezés sokféle, állapítja meg, s egyúttal társadalmi tevékenység. A holokauszt traumája mindenkit érintett, de eltérően. Az elhallgatás, az antiszemitizmus újjáéledése, a bonyolult viszonylatok bemutatása pontos. Mindezek pedig meghatározzák egy magyarországi holokausztmúzeum létét. A világ nagy holokausztmúzeumai is különbözőek. Hogy ezekhez képest milyen lesz a Páva utcai állandó kiállítás, annak kulcsponjtja a szerző szerint a szembesítés reális mértékének megtalálása.

Mit hozott a hiányolt múzeumi diskurzus, „egy új tudományterület” tekintetében ez a tanulmánykötet? Vállalt és inkább érthető, mint elfogadható aránytalanságaival, ellentmondásaival együtt is sokat. Tudom és érzem, hogy sokan fogják vitatni, akár szidni is, de mindenképpen egy lépés azon az úton, amit azért nem kevesen építettek és építenek. A magyar múzeumtörténet, -elmélet sok jelentős hozzájárulással gyarapodott e kötetig is, sajnos gyakran inkább szóban, mint írásban. Nem is akarom itt a neveket sorolni, megteszi azt maga Ébli Gábor, részben az előszóban, részben a tanulmányok soraiban. Ha kimaradt valaki, még azt is tudjuk. De tudjuk azt is, hogy folytatni kell, minden lehető módon és eszközzel. Az évfordulós megemlékezésekkel, konferenciákkal, tanulmányokkal és tanulmánykötetekkel, forráskiadványokkal, sőt ma-

gával az oktatással is. A kötet hatalmas bibliográfiai anyaga is segít ebben; nem véletlen azonban, hogy ennek tetemes része angol nyelvű, s főként tengerentúli szerző munkája. Már ez is arra kell hogy ösztönözze a hazai szakmát, hogy ne kaphassa a jövőben a múzeummal kapcsolatos kutatás az „új tudományterület” elnevezést.

GÁBOR ÉBLI: THE ANTHROPOLOGISED MUSEUM. THE TRANSFORMATION OF PUBLIC COLLECTIONS AT THE TURN OF THE MILLENNIUM
TYPOTEX KIADÓ, BUDAPEST 2005

BEATRIX BASICS

The book is made up of two large units. The first is a collection of studies under the title of „Museums and their social environment” as an important part of professional discourse that has been missed by so many for so long. The second part consists of 10 case studies, moving from a more general approach towards the particular cases, giving enough food for thought. The first large topic is the review of the history of the museum as an institution, how the concept of value has changed, how the original idea of a museum’s objectives has broadened and what different skills are needed in order to be an „ideal” museologist. All through the volume museums, collections, conclusions seem to be meant in general but in fact they are related to arts in particular. Hungarian and foreign examples are cited in the studies, unfortunately the contrast is too strong in some of the cases. The tasks of the museum are another key issue; as the author puts it, the new museum is based upon experience replacing the old model based on knowledge, instead of propagating eternal truths it became a forum for changing views. The third study analyses the complexity of the relationship between the museum, the state, the nation and the culture. The role of communication is essential in the museum experience. Another important aspect is the importance and inter-relationship of temporary and permanent exhibitions. From the more theoretic

cal points the author of the book concludes at the more practical questions of museum buildings, finances and the pluralisation of resources, visitor groups, events and programmes. The case studies discuss museums from all over the world, presenting more of a geographical than a thematic diversity. The volume contributes to the general debates on museum theory as one means of communication besides conferences, other publications and education.